

Švietimas yra paliktas inercijai, iš kurios pelnosi laisvoji rinka	p. 3
„Žanro įstatymas“ veikia kaip nuolatinis kvietimas peržengti žanro ribas	p. 11
Matau pasaulį pro instagramą – tarsi man prie akių būtų pririštas kaleidoskopas su filtrais	p. 15

Šiugždesiai

LUTZ SEILER

Liucės veidas. Ji stebi jį. Gal nujaučia. Gal Tereza ką pasakė – negali būti, nusprendžia Ferberis.

Ausyse vis netyla palmės vėduoklės, džiuvančios, įlaužtės, nukarusios nuo kamieno virš jų bungalų, brūženimas. Iš pradžių tas šiugždesys sklido iš labai arti, lyg kambario kampe kas kuždėtų, kažkas, kas bijo ir nori to kažko nusikratyti. Ferberis kiek krypteli galvą, ir jau sklinda iš toliau, iš lauko, iš aukščiau, nutyla (žodžio vidury, nors paskiro žodžio tame šnabždesy neišskirsi), staiga ir vėl įsisiūbuoja, tylą, tada ir vėl – nesiliaujantis šnekesys, iš kybančios virš miesto klaikios tvankos, alpinančios jį, lenkiančios į miegą. O tada, vos nubudus, oras burnos nebesiekia, net kvėpuoti sunku ir žodžiai burnoje užtrokšta, *Miela Tereza...*

Jis bandė kitaip. Pirma ilgas prisilietimas: šilta, miegūta Terezos ranka. Kruopščiai gamino visiems pusryčius, balansuodamas nešė padėklą į sodą – kinrožių krūmai ir kolibriai, į juos žvelgiant dar prasčiau. O kas, jei pakiltų nuo stalo – nei spėriai, nei iš lėto, taip, lyg pieno ar druskos pasigedęs, – ir žvilgsnis nuslystų nuokalne gretimo sklypo link – galvojo apie tuos painius dalykus, padėjo Liucei susikrauti kuprinę. Rado indą kriauklėms, puvekais trenkiantį, susitelkęs prakalė skardinės dangtelyje vieną, paskui kitą, dar, skylę orui, kalenimas smilkiniuose: aš esu, aš esu, aš esu... Vis nėjo į galvą. Nesuvokė, kaip sėdėdamas „Gladstones“ restorane šnekėt įstengė.

Jų skrydis vėlai vakare. Kaip sutarė, priešpietę leido skyrium. Ferberis parodoje – nė vieno paveikslu dorai neprisiminė; tik moterų portretų – jų buvo begalė (liauni kaklai, viršugalvyje sukelti plaukai) – tobulus akių ovalus ir dailininko pomirtinę kaukę vitrinoje prie įėjimo į muziejų, prie atvirukų stovo. „Mirusiojo žvilgsnis visad kiek smerkiantis.“ Ferberis neprisiminė, kur girdėjo ar skaitė tą sakinį, keista, koks menkas ir atsajus atrodo žmogaus veidas skyrium nuo galvos. Lėliška kakta lygut lygutėlė, abejingai blizgi, net ir tiedvi plonos lygiagretės raukšlės virš nosies šaknies Ferberiu panašios į senas, giliai įrėžtas rogių vėžes. Nėra ausų, pamanė Ferberis, ausys svarbu – jos praplečia veidą; be ausų jis guli čia lyg apipjaustytas, lyg sakytų: niekada nebuvau šiam pasauliui. Ferberis nežino, kodėl šitai parūpo, bet jam dažnai taip. Nors jis nė nemastė, tai buvo tik balsas jo galvoje, jis sakė: „Nėra ausų.“

Kaukė, lyg ore, laikėsi ant plonų, kone nematomų stiklo strypų, Ferberį nusmelkė mintis – atsiklaupyti ir pažiūrėti iš vidaus, iš išduobtos, slaptosios veido pusės. Bet tik perskaitė kortelės įrašą vitrinos postamente: kaukę sukūrė vyras iš Lietuvos, pavardė Lipščias. Ferberiu tai, o ir dailininko pavardė (Modiljanis) nieko nesakė, bet tas Lietuvos ir Lipščio jungties sąskambis paskui jau vilnijo visu tuo, ką tądien patyrė; tai buvo šios priešpietės sąskambis, tai, kas jį apsiautė, lyg ir teikė paguodos.

Tereza ir Liucė vyko į Palm Springsą, į garsiųjų gyvūnų prieglaudą. Liucė prieš kelias dienas aptiko lankstinuką, jame beždžionės nuotrauka – smaili kepurėlė viršugalvy, kemša tortą. „Čita, Tarzano beždžionė“ – parašas po nuotrauka. Neįtikima, negi tas žvėris dar gyvas, pamanė Ferberis. Kita nuotrauka: gniuvtulas ką tik atsivestų katyčių – Snoubol, Hemingvėjaus mylimos katės, palikuonių, taip parašyta, o užpakaliniu puslapiu rėpliojo – vienas pats – vėžlys vardu Fėja, ankstesnį savo gyvenimą leidęs garsių aktorių namuose; tai patvirtino ant sueižėjusio šarvo įprojektuotos menininkų galvos, nė vienas iš jų Ferberiu nebuvo pažįstamas.

Lauke, parke prie parodos pastato, žiojėjo statybvietės tvoros juosiamas dervos properša, stabtelėjo prie jos. Vidudienio saulė sivilino. Šviesa smelkė jį slopumu, abejingumu. Ferberis palengva pakraipė galvą, burnoj pakrutino liežuvį – susaistytas. Kai tik stebeilijo ir negalvojo, buvo geriau. Derva smelkė tiesiai iš žemės, duobė kauptinai pritvinusi deguto. Nieko panašaus Ferberis nebuvo matęs.

„Nikė, Fransis, Robė, Pakas, Molas, Džimas, Liza, Džeikas...“ – Liucė vardijo kačių vardus; Ferberis stebėjosi jos atmintim. Kai pažvelgdavo į ją, ji delbė akis į saulės išdžiovintas lentas ar sulankstomuosius prekeivius

Lutzas Seileris (g. 1963) – vienas ryškiausių ir savičiausių šiuolaikinių vokiečių rašytojų. Išleistas kelios dešimtys jo knygų (daugiausia poezijos), maždaug tiek jam paskirta ir literatūros premijų, tarp jų – ir Vokietijoje pačių prestižiškiausių: Vokietijos knygos (*Deutscher Buchpreis*), Georgo Büchnerio, Uwės Johnsono, Leipzigo knygų mugės. Debiutavo 1995 m. poezijos rinkiniu, parašė novelių, esė, romanų. Garsiausi Seilerio kūriniai – romanas „Kruzas“ (2014; liet. 2019) ir jo tęsinys – romanas „Stern 111“ (2020, liet. 2024, abu vertė Ž. Baranauskaitė-Danielienė). Abiejų romanų istorinis fonas – Berlyno sienos griūtis, pagrindinė tema – žmogaus apsisprendimas kūrybai, ne tik poetinei, bet ir santykių, asmeninės būties.

Moise Kising, Jacques Lipchitz. Amedeo Modigliani pomirtinė kaukė. Apie 1920

Žmogaus išgyvenimai ir pasirinkimai sudėtingose (nebūtinai istorijos – ir asmeninio gyvenimo) situacijose – toks yra visų Seilerio prozos kūrinių branduolys. Jo veikėjai tikrovę ne pasakoja, o išgyvena, sakytum, „įimdami“ aplinką vidun, perliedami prisiminimais ir praeities (tiek asmeninės, tiek istorinės, kultūrinės) vaizdiniais, tarsi liudydami žmogaus (ir žmonijos) tęstinumą, „dabar“, „šitai“ susiedami su „tada“, „nes“, tuo, kas neišsakoma, vos nujaučiama.

Bene sutelkčiausiai šie Seilerio kūrybos principai išryškėja novelėje „Šiugždesiai“ (*Im Geräusch*). Novelės veiksmas vyksta Kalifornijoje, Santa Monikoje, ant piruso – dvipusės priepilaukos, į vandenyną nutįsios ilga juosta. Tai realybė, arba objektas, atspindintis, susimboliantis veikėjo būseną.

Seileris skaitytinas iš lėto. Todėl gal ne žinių visuomenei skirtas – juk nepateikia nei faktų, nei išvadų, nei nuosprendžių. O gal kaip tik tokiai visuomenei – kad stabtelėtų, nusipurtytų tai, ko nenaudotinai prikauptė, ir sugrįžusi prie savo ir žmonijos jungčių – tikrai būtų, tikrai gyventų ir išgyventų. Tikrai.

Lutzas Seileris dalyvaus šiemet gegužės 6–10 d. vykšiančiame festivalyje „Kauno literatūros savaitė“. Rašytojo viešnagė remia Goethės institutas.

Vertėja

stalus prie piruso turėklų; kasa, sukiojant galvą, švysčiojo, plastikiniai sandalai rūsčiai, klausiamai kalė.

Ką tik atsivestieji ne itin brangiai kainuotų, bet kažki kodėl – taip joms vyras gyvūnų prieglaudoje sakė – jų nebūtų galima išvežti į užsienį. Liucė išties sakė į užsienį, Ferberis vos susitvardė neapkabinęs jos. Atsikrenkštęs pasiūlė nusipirkt ledų, paguodai, visiems. Liucė vos linktelėdama pritarė. Dėl manęs, pamanė Ferberis, ir vėl teko tvardyti. Aplink sklido muzika, stelbdama srovenimą ir teliuskavimą už lentinės užtvaros.

Tereza nekreipė į jį dėmesio. Prieš atsiveikindami buvo žadėję Liucei apsilankyti pramogų parke. Viršuje, už Paliseido parko, piruso gale, jie pamatė apžvalgos ratą: geltoniu tvieskiančios gondolos virš vandens sūpuojas, stabteli, vėl trukteli, kyla virš horizonto. *Miela Tereza...* – žodžiai tuoj ir išblėso. Lyg pirmoji pagalba iš šiurenimo, dar užsilikusio, išdūzgeno Lietuva-Lipščias.

Pernelyg uoliai Ferberis skynė joms kelią toje maišaty, per ūmiai arba per lėtai; kiekvieną kartą grįžtelėjęs regėdavo kokio nepažįstamojo veidą. Iš balsų maišynės kartkart vis iškildavo pavienis sūksnis, rėžiantis, toks rikšmas, lyg iš laukinių vaikystės maudynių, kuris per sekundės dešimtąją dalį sulieja pasaulį į gintarą ir atveria žvilgsniui šaltą visiško nebuvimo ertmę, į kurią vos įžengęs Ferberis tuoj panūsdavo: išeiti, iš visko. Bet čia į bangas niekas nešoko, niekas prie piruso ar kur netoliese nespringo vandeniui, vadinasi, toje vietoje į jūrą po vandeniu įleistas koks didelis nuotekų vamzdis.

Liucė sustojo. Priskleista plakatu ir marškinėlių, akmenimis paspausta; greta alpų vilnos dirbinių ir virtuvės įrankių dėžė, už jos – sulankstomasis stalas su rudomis žvilgančiomis pusrankėmis, ant glotnių bigių sustatyto, smailėjančius, praskėstus pirštus nejudriai dangun tiesiančiomis, lyg viltūsi, kad iš aukštai joms kas nukris. Kas nors plona, menka turbūt, pamanė Ferberis, banknotas, cigaretė, gal plunksna, bet kuo ilgiau žvelgė į tas aukštyt tiesiamas plaštakas, į nepaprastai ilgus, dailius pirštus, tuo labiau nežabotas ir nemalonus jam atrodė tas reiklus gestas: jame nieko nebuvo. Jame nieko nebuvo ir duoti jis nieko negalėjo, bent jau... Vitrininės rankos, vien tik vitrinos rankos, pamanė Ferberis; jis galvojo apie seną gerą *Mes*, apie save ir Terezą ir Liucę. Kokia vienuma miegant jį smelkė – nė įsivaizduoti negalėjo; ką nors jis turi daryti, ką nors sprendžiama, neabejotinai teisinga, bet į galvą niekas nėjo. *Miela Tereza, mes...* Su Liuce taip tiesiog neįmanoma. *Miela Tereza, aš, aš manau, ar nėra netinkama, po tiek metų...*

Liucei po kojom zurkė nuotoliniu būdu valdomas žaislas, nedidukas elektrinis šuo. Vaikštinėtojų srautas nunešė juos prie ilgo stalo su sidabro papuošalais ant aksominio pakloto – apyrankės, žiedai, grandinėlės. Kelių metrų atstu sėdėjo vyras, sukryžiuotą kojas; aplink jį priskleista piešinių – veikiausiai Santa Monikos vaizdų po paskutinio didelio žemės drebėjimo, tos negandos data ir aukų skaičius kreida užrašyti ant piruso turėklų kabančiojo mokyklinė lentos. Liucė dabar jau atsargiai dėliojo kojas, kad neužmintų elektrinio gyvūno; šypeldavo Ferberiu sutrikusi, tame šypsny jis įžvelgė klausimą, gal prašymą.

Saulė vis kepino, bet tai buvo veikiausiai ne kaitra, o šviesa; akis skaudino, *per šviesu*, tai net ne šviesa, o tik nelemta, ēdi dabartis jo vokus mygo, taip, kad jis įstengė žvelgti tik prisimerkęs, nors geriausia būtų ir visai užsimerkti ir įeiti į tamsą. Ausyse vis tas tylus dūzgimas Lietuva-Lipščias, nors viskas čia šalin jį ginė: Lietuva-Lipščias. Pasilengvinti buvimą būtų paprasta, bet jo nepriekingumas beisbobo kepuraitėms ir akinams nuo saulės per pastarąsias savaites virto kone neapykanta. Už dėžės su elektriniais gyvūnais – stovas su Osamos Buš Ladenos plakatais, šalia ir kažkokie blankai parašams rinkti. *Don't look, it's shit, baby!* – šuktelėjo per vieną sulankstomąjį stalą sėdintis vyras; ir akimoju atkišo Liucei švariai nuskustas kojas ir rankas, nusėtas pilkšvai melsvais siluetais – Jėzaus atvaizdai, Marija su kūdikiu, tarpais angelai; švelniai perbraukė delnu galingą šlaunį, ant jos išpieštas Priskėlimas. *Only one!* – šuktelėjo jiems pavymui, bet Liucė jau stovėjo prie muilo burbulų mašinos.

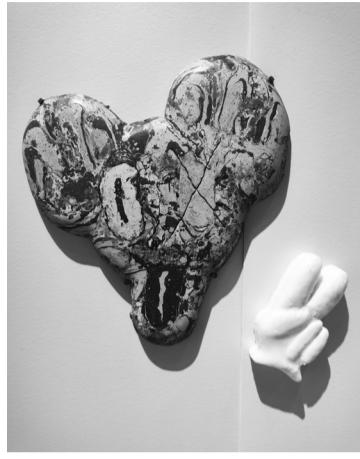
Vyras prie mašinos buvo didelis. Skruostai išpiešti, baltas dryžis, raudonas dryžis. Jam prie kojų – molinis dubuo: monetos, dolerių banknotai. Indėnas, actekas ar meksikietis, arba šiedu krūvoj, pamanė Ferberis. Vyras avėjo šviesrudžius mokasinius, mūvėjo plačias drobines kelnes, taukinai žvilgančias, viršų – skraistė, lyg ir kailinis pončas, suvarstytas auksiniais raiščiais. Marškiniai

Z kartos Peliukas Mikis

Į MO muziejų atidarytą parodą „Gen Z. Viskas vienu metu“ (kuratoriai Michalas Novotný ir Marius Armonas) išsiruošiu pavasarišką ir vaikišką pirmadienio popietę. MO muziejus, pasirinkęs dirbti pirmadieniais, kai kiti muziejai ir meno galerijos uždaryti, kaskart nudžiugina, užpildydamas „turiu laiko aplankyti parodą, bet niekas nedirba“ nišą.

Nors parodos gide siūloma pamėginti suprasti Z kartą (kaip nurodo kai kurie šaltiniai, jai priskiriami gimusieji 1997–2012 metais), būtent suprasti nesiekiau. Kartų tarpusavio supratimas, mano galva, patiria fiasko iš karto, kai tokia ekspektacija išreiškiama. Suprasti nėra įmanoma jau vien todėl, kad nei jie, nei mes, verčiant pažodžiui, nevaikščiojom avėdami vieni kitų batais. Norėčiau atsiriti ir nuo kritikos, kurią magą išreikšti beveik visada, kai kalbama apie jaunėnes, kaip dažnai pabrėžiama – šiltnamio sąlygomis užaugusios ir vyresnės kartų santykius. Taip, X karta, kuriai priklausau, neturėjo ir nedarė daugelio dalykų, kuriuos turi ir daro Z karta, ir atvirkščiai. Būtent tokio grubaus apibendrinimo, manau, pakaktų, kol nesuveikė vidinis moralizuotojas, postringaujantis apie „stiprius ir silpnus“ žmones, „sunkių ir lengvų“ laikus ir kitą buitinių folklorą. Todėl į parodą einu be jokio vidinio skepsio – net smalsu: gal sužinosiu ką nors nauja ar net kažko pasimokysiu. Užsidėjusi audiogido ausines, pradėdau klaidžioti salių labirintais. Salių išdėstymas šįkart leidžia vaikščioti po jas be jokios chronologijos ir net skatina pasiklysti. Matyt, todėl nepasiklystu ir net, kaip būdavo anksčiau, neužsuku į jau apžiūrėtą salę du kartus.

Parodos erdvės architektūra (parodos architektė Gabrielė Černiavskaja) man simboliškai atspindi savitą Z kartai būdingą introvertiškumą, užsisklendimą, nuolatinį tūnojamą internetinėje erdvėje. Didžiulė trečio aukšto erdvė sienomis suskirstyta į nedideles autonomiškas sales, kurių kiekvienoje slypi jautrus nervas, problema, savaip įvaizdinta skirtingų kūrėjų iš Rytų Europos šalių. Kas sužavėjo? Įveržta ir konceptualizuota parodos idėja, dalyvių atranka, drąši raiška (vaizdo instaliacijoje „Šienligė“ rumunų menininkė Mara Verhoogt, užsidėjusi ant nosies dirbtinio falo kaukę, „dulkina“ augalus ir geria jų nektarą), originalių medžiagų naudojimas (kad ir skaljolos technika, naudota baroko epochoje, sukurtas marmuras, ant kurio latvių menininkė Dzeldė Mierkalnė vaizduoja Peliuką Mikį), išradimai įveikianti tekstilė, beveik visuose darbuose keliami

Dzeldė Mierkalnė. Iš ciklo „Doom Doom Delight“. Teksto autorės nuotrauka

socialiniai ir politiniai klausimai. Z kartos akivaizdoje būtent šiuo metu vyksta svarbūs politiniai virsmai ir karai. Būtent ši karta, vaikystėje auklėta pritekliuje ir santarvėje, dabar turi rasti savo vietą ir santykį su pamažėl pasaulį apimančiu nestabilumu ir grėsmėmis.

Šiandienos įvykių dvilypumą atspindintys lietuvių tekstilinių Mortos Jonynaitės kūriniai – dar vienas įrodymas, kad tekstilės technika šiuolaikiniame mene išgyvena renesansą. Negaliu nepaminti meno erdvėje „Sodas2123“ vykstančios tekstilės parodos „when my mother was a king“, kur X kartos menininkė Jelena Škulis panašias priešpriešas įaudė savo darbuose, panaudodama tvirtą valą (iš toli panašų į švelnias blizgias gijas) ir pramonines grandines. Genialus priešpriešų kodas suveikia tada, kai jį lydi taiklus idėjinis pranešimas: Jelenos atveju – motinystės palaima ir jungas. Mortos Jonynaitės kūrinuose koduojamos skaudžios socialinės patirtys ir noras joms priešintis. Taip tradiciniuose vąseliu nertuose mezginiuose atsiranda grėsmingos chimėrų galvos, Morta išaudžia ir įspūdingą „Skorpiono iškilimą“. Čia skorpionas – gėdos simbolis.

Priešpriešos – ir slovakų menininkės Dominikos Kováčikovej tapyboje. Lolitiški apnuoginto kūno motyvai, baltos kelnaitės ir kojnaitės, sėdmenys ir pilvo juosta čia – tik fonas po išsima simbolių koduote slypinčiai idėjai išreikšti. Dominikos paveiksluose šalia kūno ir ant jo atsirandantys miško gyvūnai – tai taikiniai. Juk nė viena

karta nepatyrė tokio masto pavojaus kaip Z karta virtualybėje, kur klesti išsima manipuliavimo jaunu žmogumi schema – nuo lytinio išnaudojimo iki suicidinių žaidimų.

Čekų menininko Matyášo Maláčo tapyba, sudurstyta iš chaotiškų internetinių kadrai, žaidimų personažų ir momentinių vaizdų, sudaro kontrastingus koliažus, kuriuose – astronautai, kiborgai, piratai, grafičiai, tatuiruočių menas ir pornografiniai kadrai. Visame tame veikia neigiamas herojus – apgavikas Džekas Sperou, menininko valia suvaldantis įsivyravusį chaosą.

Kartvelų menininkas Tornikė Gognadzė filme „Boom Ball“ kalba apie prisiminimus ir vadinamąjį ME – Mandelos efektą, kai apie tą patį reiškinį dalis žmonių ar net visuomenės susidaro klaidingą nuomonę ir įsivaizdavimą. Efektas grindžiamas ir beprotiškai greitai internete plintančios, dažnai klaidingos, informacijos poveikiu. Filme du personažai šnekasi apie dalykus, kuriuos prisimena skirtingai, – vaikystės karuselę ir žirafą zoologijos sode. Būtent žirafą teigia mačiusi viena iš filmo veikėjų, nors tada, kai ji lankėsi zoologijos sode, žirafos ten nebuvo. „Mūsų atmintis pilna klaidų“ – kertinė frazė, nuskambanti menininko filme, galėtų apibendrinti ir kartų santykius. Juk būtent prisiminimais grindžiamos esminės skirtys, kurias vyresnės kartos priešpriešina kaip įrodymus, kad „mūsų laikais taip nebuvo“; tik ar tie prisiminimai kartais nėra ta pati neegzistavusi žirafa. Filme vedama svarbi sąsaja su Sakartvelo politiniais protestais. Lietuvoje, kur susikompromitavę politiniai veikėjai po metų kitų mielai „pradangintų žirafą zoologijos sode“, tai irgi aktualu.

Peliukas Mikis, mojančias iš latvės Dzeldės Mierkalnės kurtų skaljolos paviršių, neprimena Disnėjaus Peliuko Mikio – linksmojo knygūčių ir animacinių filmų personažo. Menininkės kūrinuose jis gašlus, deformuotas, trypia makabrišką ratelį juoduose ir baltuose marmuro imitacijos rėmuose ir, rodos, niekam nebelinki gero. Turint omeny, kad Peliuko Mikio personažas švenčia 98-uosius metus, tai gali būti replika ne tik X, Y, bet ir bumerių kartai. Perfrazuojant garsiąją Danutės Gailienės frazę – štai ką mes jums padarėme.

– EGLĖ FRANK –

Paroda „Gen Z. Viskas vienu metu“ MO muziejų (Pylimo g. 17, Vilnius) veikia iki rugpjūčio 30 d.

Memorabilia

Sukčiai ir mylėtojai

Netyčia šita nuotrauka, be jokio plano. Kūčiausi savo popierių jūroje, ir iškrito iš kažkokio aplanko ar voiko. Keista, kad anksčiau jos nepastebėjau. Gal ženklas dabar? Aplinkui chaosas ir pjautynės, pasaulio pabaigos laukimas, o tau prieš akis tarnystės ir artimo meilės scena. Ir dar lyg tiesiai iš Paskutinės vakarienės kambario. Prieš Velykas per pamaldas kaip tik buvo minimas panašus poelgis. Viešpats kančios išvakarėse lenkėsi mazgoti kojų savo mokiniams. Liturgijoje tai bus pavadinta *mandatum*. Reiškia „įsakymas“ arba „pavedimas“. Kietas žodis, be jokių sentimentų.

Nuotrauka ne iš Lietuvos. Bet abu veikėjai, didysis ir mažasis, – lietuviai, mūsų išeivijos atstovai. Fotografuota kažin kur Šiaurės Amerikoje, per vaikų stovyklą ar šiaip lietuvišką šventę, sambūrį. Fone sukiniėjasi ir daugiau panašaus amžiaus berniukų. Greičiausiai ano amžiaus septintasis dešimtmetis, tada išeivijoje buvo visokeriopa pakilimas, nebeliko traumuojančios tremtinių etiketės. Užrašų ant nuotraukos nėra, tik dalis fotografo (ar fotografės) antspaudo kitoje pusėje – *Beatrice*. Taigi profesionalus kadras. Pavykęs. Pati nuotrauka apkarpyta, turbūt buvo paruošta publikuoti.

Nesunku atpažinti, kad pliktelėjęs vyriškis, aunantis vaikui kojas, yra vienuolis, Mažesniųjų brolių ordino narys. Vilki abita, susijuosęs virve su pranciškoniškais mazgais. Viskas parodyta. Kuris iš Amerikoje ar Kanadoje tuomet buvusių lietuvių pranciškonų čia nufotografuotas, jau nenustatysi. Matosi tik jo pakaušis. Turbūt tai vienas iš keliolikos Kenebankporto miestelyje, centriniuose vienuolyno namuose, gyvenusių tėvų vienuolių. Beveik visi jau amžinybėje. Spėju, kad nuotrauka buvo skirta daug metų išeivijoje pranciškonų leistam religiniam žurnaliukui „Šv. Pranciškaus varpelis“. Pasiknisis po senus periodikos komplektus, žiūrėk, ir išlįstų tas paveikslėlis. Gal net su data, vardais. Bet neiškosiu. Verčiau – pranciškonas anonimas. Man gražiau. Kaip nežinomas kareivis. Bet jeigu atsirastų ir atsilieptų tas baltapūkis džinsuotas berniukas, būtų labai įdomu. Gal net paaiškėtų, ar jam gyvenime turėjo įtakos epizodas, kai šventas žmogus pasilenkęs apauna tau kojas. Pagal *mandatum* principą, tokie gestai nėra veltui. Tiek čia, tiek ir dangaus tėvynėje.

Dangaus sričių, aišku, nepatikrinsi. Kai bažnyčiose per Didžiojo ketvirtadienio pamaldas vyksta kojų plovimo apeigos, jausmas gana dviprasmiškas. Lyg pretenduotum į Kristaus vietą. Vaidintum jį. Vieną kartą esu tai daręs, jau seniai, irgi už Atlanto. Ir taip pat vaikų stovykloje. Buvo ten paprotys vasaros metu minėti didžiąsias šventes, kad jaunimas geriau susipažintų su jų turiniu. Taigi Didžiojo ketvirtadienio pamaldos vidurvasarį. Buvo parinkta mergaitė, gal dešimties metų. Turėjau koplyčioje klaupytis prieš ją ant kelių, mazgoti ir šluostyti jos mažas pėdutes. Užuoat nusižeminęs, svaigau nuo savo kunigiško šaunumo. Pati mergaitė atrodė labai rimta, net išsigandusi. Po daugelio metų viena iš stovyklos vadovių susitikus prisiminė tą vasarą ir kojų plovimą. O nuostabiausia, kad ana mergaitė, pasirodo, irgi nieko neužmiršusi.

Man pačiam giliai įsirašė kita istorija, nebažnytinė. Parapijietė moteris pakvietė pasisvečiuoti savo vasarnamyje prie ežero. Vieta vadinosi „Vila Liudmila“. Kiekvienam svečiui, pirmąsyk ten apsilankiusiam, šeimininkė nuplaudavo kojas. Tokia buvo namų taisyklė. Neaiškino, iš kur tai, kodėl. Nors buvo pamaldi, neminėjo Kristaus pavyzdžio ir nesileido į dvasingas kalbas. Vakare pripylė

bliūdą vandens, liepė man sėstis ir kruopščiai, kaip mama vaikui, mazgoji vieną ir kitą iš po kelionės ne itin svarią koją, šluostė šiurkščiu rankšluosčiu, paskui palinkėjo labos nakties. Nieko daugiau. Buitinis mažmožis. Visos epifanijos turbūt tokios. Išauga, sutirštėja vėliau. Ir nesikartoja.

Abu personažai nuotraukoje tikrai nepozuoja prieš objektivą. Kodėl garbingas dvasiškas tėvas turi lankstyti ir apauti kojas kažkokiam berniukščiui? Ko nors ypatingo ten turbūt nenuitiko. Vaikas neatrodo palieges ar apleistas. Gal žaisdamas pametė sportbatį ar reikia skubiai pasikeisti avalynę prieš varžybas, nes visi jau laukia. Negi nepadės rūpestingas kapelionas. Anais laikais jaunimo stovyklose kunigams tekdavo daug funkcijų: jie ir sielų ganytojai, ir sporto instruktoriai, ir kultūrinių programų vadovai, ir tvarkos bei drausmės prižiūrėtojai. Todėl nieko keista, kad dvasiškas tėvas mauna vaikui batą. Nebūtinai tai pažodžiui Kristus sekimas. Kunigas berniuko koją laiko stipriai sugniaužęs, be jokių ceremonijų. Ir viskas gana negrabiai, per jėgą, matosi, kad žmogus nemoka, nepratęs auti vaikams kojų, kad jis nėra tėvas ir tik aplinkybės spiria jį imtis svetimų pareigų.

Nežinia, ar į tas detales taikėsi ir nuotraukos autorius, bet nepastebėti jų neišsima. Ir dingteli netikėtai, jog būtent komiškoji pusė yra čia svarbiausia. Apie artimo meilę ir tarnystę ji kalba išsamiau negu stropiai surežisuoti ir atlikti veiksmams. Tobula Didžiojo ketvirtadienio liturgija, labdaros akcijos per televiziją ir panašiai. Mokytojo numazgotomis kojomis apaštalai tą patį vakarą spruks tolyn nuo jo kryžiaus, apsimes jo nepažįstą. Į subtilų draugystės ir meilės paveikslą įstertia primityvus egoizmas ir baimė. Be abejo, meilė šioje istorijoje galingesnė, ji – viršum visko, tačiau kūnas lieka silpnas, o širdys nerangios. „Būsime palaiminti taip elgdami“, – sakė tasyk Jėzus, numazgojęs mokiniams kojas. Belieka gaudžiai šyptelėti. Lyg jis nežinotų, kokie mes ir kiek visko bus per tą jo mandatą.

W. H. Audenas išpranašavo, kas laukia žmogaus iki laikų pabaigos: „You shall love your crooked neighbour with your crooked heart.“

Švietimo šešėly

Senovės Graikijos mituose pasakojama apie milžiną plėšiką, pramintą Prokrustu, tai yra „tempėju“. Jis, pasak legendų, klasingu svetingumu arba jėga paguldavo praėivius į metalinę lovą ir supančiojęs matuodavo šių ūgį. Jeigu lova jiems būdavo per maža – nukirsdavo kojas, jei per ilga – ištempdavo kūną, idant žmogus ir metalinė lova būtų vienodo ilgio. Visa tai tęsėsi daugybę metų, kol Tesėjas privertė milžiną Prokrustą patį atsiguulti lovon ir perkirto jį pusiau.

Manau, Prokrusto lovos alegorija tinka pastarųjų metų Lietuvos bendrojo ugdymo sistemos veikimo principui nusakyti. Bandytas visoje šalyje suvienodinti skirtingų gabumų, poreikių mokinius bei kontroliuoti mokytojus ir mokyklų vadovybę pasiekė kritinį tašką. Visai neseniai, kovo pabaigoje, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo paskelbtas sprendimas dėl Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (ŠMSM) neteisėtai prie valstybinių brandos egzaminų rezultatų pridėtų 10 balų verčia susimąstyti, ar nepasiekėme švietimo organizatorių *versus* mokinių, mokytojų, tėvų, mokyklų ir švietimo skyrių vadovų bei plačiosios visuomenės pasitikėjimo vienu kitais aklavietės, kodėl taip nutiko ir kaip iš šio labirinto išeiti.

Toliau apie tai svarstysiu kaip buvęs šios sistemos vidaus liudininkas, priklausantis praėjusių 2025 metų abiturientų srautui. Mūsų laida buvo atvirai vadinama švietimo reformų bandomaisiais triušiais, nes 2024–2025 metais mums teko savo kailiu išbandyti atnaujintų brandos egzaminų (tiek naujų „tarpinių“ vienuoliktose klasėse, tiek pasikeitusių „tradicinių“ dvyluktoje) ir atnaujintų ugdymo programų chaosą. Visa tai vertė ne kartą susimąstyti, kodėl standartizuotų egzaminų užduotys ir pažymiai mūsų ugdymo sistemoje bei visuomenėje taip prokrustiškai sureikšminami ir ar šios reformos neapsiribojo vien paviršutiniu bandymu optimizuoti procesą, kuris iš esmės nebeveikia. Toliau pateiksiu minties kelią, lyg Ariadnės siūlą sekdamas nuojautą, kad tikroji švietimo problema – ne vien vadovėliai, programos, vertinimo lentelės, atlyginimai ar egzaminų užduotys, o pasenęs požiūris, kas yra švietimas ir kaip turėtų būti dalinamasi laisvėmis bei atsakomybėmis įgyvendinant jo procesą.

Pirma reiktų apibrėžti problemą. Manau, kad susiduriame su fundamentalia laisvės ir kontrolės priešprieša. Esminė nesibaigiančios krizės švietimo sistemoje ašis – perdėtas bandymas kontroliuoti švietimo procesą ir jo rezultata. Galbūt skamba keistai, nes kaip kitaip įgyvendinti būtina pokytį, jei ne strateginiu sprendimu iš viršaus ir po to atliekama patikra? Tačiau būtent pagunda centralizuotai nustatyti, kaip visuose Lietuvos kampeliuose mokyklų bendruomenės turėtų veikti, ir žlugdo švietimo reformas joms neprasidėjus. Tai visagalybės kompleksas, manant, kad nesibaigiančios problemos ir visuotinis nepasitenkinimas pagaliau bus išspręsti radus panacėją: sukūrus vieną modelį, jo dėstymo būdą ir patikrą, kurie tiks visiems. Tai ne tik ŠMSM ir jai pavaldžių įstaigų mąstysenos, bet ir visos mūsų visuomenės siauro ir supaprastinto, kone inžinerinio požiūrio į švietimą kliuvinys. Pagalvokime, kaip dažnai švietimo diskusijos baigiasi ultimatumais, kad aptariamą klausimą reikia vienu ypu visur ir visiems įdiegti arba uždrausti. Ar tai būtų mobiliųjų telefonų ir dirbtinio intelekto naudojimo, pilietiškumo, lytiškumo ir gyvenimo įgūdžių pamokų, egzaminų užduočių, ar įtraukiojo ugdymo klausimai – jais diskutuojama, lyg būtų galima plačiu mostu spręsti 910 unikalių šalies bendrojo ugdymo mokyklų situacijas. Lyg viena institucija, ekspertų komisija ar žmogus galėtų aprėpti 345 000 tūkstančių Lietuvos moksleivių ir 27 000 tūkstančių mokytojų poreikius, numatyti kintančio pasaulio bei darbo rinkos vingius ir atliepti daugiau nei pusės milijono tėvų lūkesčius.

Apibendrinimais, prielaidomis ir kontrole paremta centralizacija lemia ilgų strategijų ir vizijų rašymą, „penkmečio planų“ kūrimą, kartu išlaikant absoliučią visų mokymosi proceso grandžių ir personalo kontrolę, idant suplanuotą modelį būtų galima nuleisti vienu ypu, kaip ir buvo padaryta su pastarųjų metų reforma. Kitais žodžiais tariant, buvo ieškoma „modernesnės“ metalinės lovos, tačiau nesikeitė tai, kad eilinį kartą perdėtu noru kontroliuoti procesą ir jo rezultata buvo kertamos jos gabesniams bei „pritempiami“ rezultatai neatitikusiems naujos lovos. Galbūt toks gamyklinis ir standartizuojantis požiūris tiktų bulvių maišams administruoti, bet kaip kartą uždaramė pokalbyje pasakė dabartinė švietimo, mokslo ir sporto ministrė: „Žmonės ne malkos ir ne degtukai, nerūšiuokime jų.“ Kaip alternatyva gerų norų lydimoms, bet vis nuviliančioms reformoms, rodos, lieka nieko nedarymas. Tačiau sistemos palikimas savieigai („situacijos stabilizavimui“, kaip mėgsta sakyti švietimo bendruomenė) jai yra ne mažiau pražūtingas. Per pastaruosius metus teko regėti korepetorių ir privačių mokyklų bumą, kuris šiuo metu yra pasiekęs savo olimpą. Per pastarąjį dešimtmetį privačių mokyklų tinklas šalyje išaugo arti šimto įstaigų, aptarnaujančių beveik dešimtadalį Lietuvos mokinių, o pas korepetorius lankosi bent kas trečias vyresnis mokinytis. Tai bene akivaizdžiausi rodikliai, kaip sparčiai smuko

pasitikėjimas valstybės organizuojamo ugdymo kokybe, savivaldybių mokykloms dažnai tampant tik atestatų išdavimo, „atsidėjimo“, darbo simuliacijos ir tuščios formos, o ne prasmingo turinio vieta. Apibūdinant situaciją tiesmukai, gali kilti pagunda ją nurašyti kaip sovietinį palikimą, visuotinės lygiavos, nepersistengimo bei pritaikymo kultūros apraišką, iš kurios išaugsimė. Tačiau tai toli gražu nėra vien posovietinės erdvės problema, nors ir galima argumentuoti, kad *homo sovieticus* mentalitetas šią krizę pagilino. Rodos, tai kur kas platesnis reiškinys, apėmęs išsivysčiusių pasaulio valstybių švietimo sistemas. Čia galima prisiminti dar prieš porą dešimtmečių iš Jungtinių Valstijų paplitusią karikatūrą, kurioje mokytojas beždžionei, drambliui ir žuvelei duoda vieną, visiems „sąžiningai lygią“ užduotį – įlipti į medį... Dairydamiės į suomių, estų ir danų modelius dažnai užmirštame akcentuoti, kad tai santykinė išimtis pasaulyje, kuriame dešimtys milijonų jaunuolių bręsta itin kontroliuojančioje aplinkoje, nuolatinėje valstybinių egzaminų ir savo artimųjų lūkesčių baimėje. Tokiose valstybėse kaip Kinija ir Pietų Korėja bendrojo ugdymo kulminacija yra vienos ar kelių dienų masinis standartizuotas egzaminas (*Gaokao* ir *Suneung*), nuo kurio priklauso tolesnės moksleivio galimybės siekti aukštojo mokslo geriausiuose universitetuose, ko reikalauja dauguma šeimų ir būsimų darbdavių. Lygindami pastaruosius modelius su skandinaviskuoju etalonu galime matyti aiškią takoskyrą tarp švietimo tikslų – švietimas kaip kiekio kontrolės būdas *versus* švietimas kaip kokybiškas laisvo, kritiškai mąstančio piliečio ugdymas.

Šiuolaikinėje ekonomikoje masinę gamybą pelningumu lenkiant poindustriniam paslaugų, startuolių ir verslo vieneragių modeliui tokia paklusnumo ir vienodumo paremta švietimo sistema praranda konkurencingumą. Šį lūžį galima matyti ir Lietuvoje, vis daugiau šalies bendrojo vidaus produkto kuriant tokiems inovacijų ir kūrybiškumo centrums kaip „Tesonet“, „Vinted“ bei kitoms technologijų įmonėms, kurios buriasi į asociaciją VŠĮ „Švietimas numeris vienas“ ir siekia, kad jų būsimieji darbuotojai būtų ugdomi kokybiškai, o ne kaip instrukcijų laukiantys nuolankūs fabriko darbininkai. Rodos, į aklaivietę konvejerio principu grįstą švietimo modelį stumia ir robotizacija bei dirbtinis intelektas. Pastarasis puikiai susitvarko su uždromis standartizuotomis užduotimis: atlieka monotoniškus testus, išverčia užsienio kalbos namų darbus, parašo griežtos struktūros irėmintą literatūrinį rašinuką ir įveikia tikslųjų mokslų skaičiavimo pratimus. Nenuostabu, kad tai sėja dar daugiau abejonių dėl pamokose atliekamų pratimų aktualumo, o tai skatina sistemą arba permąstyti save, arba imtis dar griežtesnės kontrolės ir totalaus pagalbinių įrankių ribojimo, tarsi perstumdžius baldus būtų galima išgelbėti skęstantį „Titaniką“.

Tad kur šiame pasauliniame reiškinyje Lietuva? Lyg ir akivaizdu, kad mūsų, kaip mažos ir mažėjančio gimstamumo valstybės, interesas prioritetą teikti kiekvieno jauno piliečio talento atskleidimui, o ne kontrolei ir suvienodinimui. Mes negalime būti kiekybės valstybė, todėl privalome tapti kokybės šalimi. Tai ne vien ateities klausimas, tai dabartinio nacionalinio saugumo aktualija. Besirošiantys dienai X dažnai pažymi, kad dvidešimt pirmo amžiaus pasaulis kaip niekada anksčiau palankus pažesnėms, užtat technologiškai gudresnėms valstybėms apsiginti nuo kiekybiškai didesnių agresorių. Visai šalia regime pavyzdį, kad iniciatyva ir kūrybiškumas leidžia atsverti galingesnę jėgą ir atsilaikyti prieš tai, kas anksčiau buvo vien žmonių skaičiaus persvaros diktatas. Atminkime, kad Dovydas nugalėjo Galijotą pasitelkęs drąsą, tikėjimą ir gerą mėtyklę su akmeniu. Taip ir mes atsilaikysime tik dėl savo laisvų ir mąstančių piliečių ryžto, kūrybiškumo bei moderniausių įrankių. Todėl švietimas nėra vien mokinių, jų tėvų ir mokytojų reikalas, tai mūsų visos visuomenės išlikimo garantas. Būtent todėl taip svarbu vieningai apsispręsti, kokio švietimo – lengvai pamatuojamo ir prognozuojamo kiekybinio ar kartais chaotiško, laisve ir atsakomybe grįsto kokybinio – mes siekiame, ir imtis drąsių valdymo struktūros pokyčių tam realizuoti. Mūsų žvilgčiojimas į Šiaurės šalių kokybinį modelį yra puiki pradžia, tačiau turime suprasti, kad jo kopijavimas per dar vieną centralizuotą, ministerijos rankose sutelktą reformą baigsis taip, kaip ir visi ligšioliniai bandymai modernizuoti sistemą iš viršaus į apačią.

Turbūt čia vertėtų pereiti prie konkrečių pokyčių, kurių siūlymas išplaukia iš ankstesnių minčių eigos. Tačiau prieš aptariant galimus veiksmus privalu grįžti prie karščiausio visos grandies taško, kurio nesėkmės ir įstūmė mus į šį visuotinio nepasitenkinimo ir nepasitikėjimo vienu kitais labirintą. Tai gimnazijos klasės (9–12), kurių pačios svarbiausios ir kontroversišiausios – dvi baigiamosios klasės (11 ir 12), vadinamasis vidurinis išsilavinimas. Trumpam į šoną padėję ekonominę ir politinę logiką, stabtelėkime prie to, kas išties yra (ar bent turėtų būti) svarbiausia švietimo diskusijų dalis. Tai jauno žmogaus kaip subjekto, slėpinio, kurį reikia atskleisti, o ne

objekto, kurį būtina valdyti ir administruoti, paradigma. Vėlyvoji paauglystė yra trapus brandos tapsmas, kuomet jaunasis žmogus bando suprasti, kas jis toks, kuo jis ypatingas, pagal kokias vertybes veikia jį supanti visuomenė ir koks jo santykis su ja. Mokykla yra pirmoji visuomenės sistema, su kuria susiduria laisvo mąstymo potencialą turintis žmogus. Jos šešėly jis įsimyli, ieško savęs, patiria nuotykių, keliauja, bando suvokti, kodėl gyvena ir dėl ko verta stengtis, kokį kelią – maišto, konformizmo ar ciniško abejingumo – rinktis. Tai laikotarpis, kuomet kokybei ir talentui skleistis būtina mentorystė, švelnus palaikymas, laikas klaidžioti. Tai terpė, kurioje būtina prasmingu turiniu nušviesti kelią. Šiuo atveju švietimas nėra organizuojamas procesas, tai stebuklas, gimstantis iš žmogiško ryšio. Tai lemtinga švietimo fazė, kai metodologinė sistema užleidžia vietą palaikančių žmonių ekosistemai, kuri labai baugina centralizuotą kontrolę, mat jos neįmanoma apibrėžti, įvertinti... išmatuoti.

Skaudi tiesa tokia, kad žmoniškumas ir genialumas nėra išugdomi moderniais vadybos triukais ar užduočių rinkiniais ir negali būti pamatuojami tarptautiniais PISA tyrimais. Tai sistemos anomalija, kuri gimsta *nepaisant* masinio priverstinio ugdymo, o ne dėl jo. Tik žmogus, nuo civilizacijos „šviesos“ apgynęs savo vaikišką smalsumą, išdrįsta abejoti sistema ir taip kurti joje pokytį, proveržį, rasti unikalų sprendimą. Manau, būtent tai bandome įvardinti, kai droviai užsimeiname apie būtinybę pirma ugdyti žmones ir piliečius, o tik tada informuotus ekspertus. Tačiau giliai visi suprantame, kad tai tėra žmogiškas stebuklas švietimo šešėly, kurio tapatumą taip taikliai aprašė Vincas Mykolaitis-Putinas vidiniu Liudo Vasario konfliktu tarp saviškos ir aplinkos lūkesčių.

Nors kritiškai mąstančios asmenybės tapsmas yra neapčiuopiamas fenomenas, jos radimuisi būtina ekosistema atsiremia į labai konkretų ūkinį pagrindą, kurį galima plėtoti pagal politikos, ekonomikos ir vadybos dėsnius. Ankstesni svarstymai parodė, kad centralizuotas švietimo valdymas pačia savo prigimtimi reikalauja prognozuojamo paklusnumo ir vykdymo, kuris prislegia žemiausią grandį – mokytoją ir mokinį. Kartą amžinatilšį iškilus gimnazijos direktorius išraiškingsai pasakė, kad vergai negali ugdyti laisvos šalies žmonių, mat vergas ugdo tik vergvaldžius. Tad jei norime ką nors keisti iš esmės, išlaisvinkime savivaldybių mokyklas, įgalinkime jų bendruomenes, pradėdami nuo tragiškiausių kontrolės ir testomanijos aukų – gimnazijų. Sugrąžinkime jų mokytojams laisvę nuo nesibaigiančių, tiesiog žeminančių ataskaitų pildymo, suteikime realią galią mokyklų direktoriams ne tik „stumdyti“ etatus, bet ir apspręsti, kuo jo mokykla bus unikali, kaip pritrauks talentus mokytis bei mokyti, kaip pagal situaciją ir poreikį bus skirstomos lėšos. Nebijokime suteikti autonomijos gimnazijoms, tegul jos išties virsta bendruomenėmis, į savo pastatą žengiančiomis ne kaip į svetimą kalėjimą, iš kurio skubama pabėgti, o kaip į namus: daugiafunkcij centrą su popamokine veikla, sporto varžybomis, renginiais, stovyklomis. Kaip mokinytis gali norėti sugrįžti ten, kur nei mokytojas, nei direktorius nenori užsibūti? Kaip turėtų įvykti švietimo stebuklas, jei nėra neformalaus ryšio mokyklos bendruomenėje?

Taip, visi šie pokyčiai lems įvairovę, galiausiai išaiškės, kas buvo dirbtinai tempiami iki vidurkio, o kam – kertama per kojas. Tačiau gąsdinti galimybių nelygybės baubu beprasmiška, ši praraja jau egzistuoja ir su kiekviena diena nenumaldomai plečiasi. Švietimas yra paliktas inercijai, iš kurios pelnosi laisvoji rinka, ir šioji bendruomenių laisvė tebūtų atsakomybės už viešąją sritį susigrąžinimas. Su laisvės teikimu darbas tik prasidėtų, po to reiktų padėti mokykloms susigaudyti naujoje teisinėje ir konkurencinėje aplinkoje, tektų atgaivinti beveik išblėsusią rajono elitinės gimnazijos su išlaikomu bendrabučiu jauniesiems talentams pritraukti idėją. Po privalomojo mokslo šešiolikamečius užgultų realesnė atsakomybė renkantis amata arba mokslo kelią, jiems bus būtinas didesnis palaikymas, ypač jei jie rinktųsi porą metų anksčiau pradėti dalinai savarankišką gyvenimą keliasdešimt kilometrų nuo namų minėtuose bendrabučiuose. Pagaliau, mokykla įgautų svertų ir stuburą prieš visažinių tėvelių skundus, turėtų realią galią palikti mokinį kartoti metų kursą, o gabiuosius perkelti klase aukščiau arba sudaryti jiems pritaikytą mokymosi planą. Tai ir yra reali atsakomybė, kuri ugdo piliečius, o ne vartotojus, priimančius nemokamą išsilavinimą kaip duotybę ir monolitiniu srautu plaukiančius pasroviui link perpildyto ir nuvertėjusio aukštojo mokslo. Švietimo Gordijo mazgas tapo per sudėtingas vienai įsitaigai, asociacijai ar asmeniui išnarplioti, tad įgalinkime kuo daugiau žmonių to imtis. Turėkime drąsos visi kartu perkirsti jį pusiau.

Sabina Brilo: „Kai kas mano, kad esu ragana“

Su Sabina Brilo susipažinome prieš ketverius metus. Ji pirmiausia man buvo poetė. Baltarusių poetė, nuo 2021 m. gyvenanti Vilniuje, faktiškai politinė pabėgėlė. Skaičiau jos eilėraščius, kurių dauguma buvo kelis kartus trumpesni nei mano, kai kurie panašūs į aforizmus. Daugelis jų pasirodė man nepaprastai artimi dėl minties paradoksalumo, ironijos, intelektualaus sąmojo. Be to, įžvelgiau juose preciziškai perdirtą skausmą. Neilgai trukus susidraugavome. Vieną dieną dargi sutarėme, kad priklausome tam tikrai žmonių kategorijai, kurią Sabina pavadino „žmonijos nervais“. Tai buvo artima mano gal prieš du dešimtmečius išrastam įvardijimui „liūdesio specialistai“. Sužinojusi, kad ji ruošiasi paskaitai apie sąmojų poezijoje, tariau: padarom apie tai interviu? Sutiko. Pridūrė, kad truputį bijo. Galiausiai mudvi pasikalbėjome.

Sara Poisson

– Tė, kuriems patinka tavo, Sabina, poezija, žino, kad neretas tavo eilėraščių pralinksmina. Esi tvirtinusi, jog mes juokaujame todėl, kad siekiame patirti malonumą ir suteikti jį kitam (kad pasimėgautume kito malonumu). Kada supratai šį juokavimo poveikį? Kada pradėjai juokauti, kaip tai atėjo į tavo poeziją?

– Esu labai rimta ir nerimta tuo pat metu. Rimta, nes žmogaus gyvenimas – visiškai nejuokingas dalykas. Žmogui nuo vaikystės ko nors norisi, jam ką nors skauda, ištinka koks nors sielvartas – miršta arba dingsta artimas žmogus. Ūgteli – ir prasideda kančios, susijusios su meile, su socialiniais santykiais, pripažinimu. Arba materialinis nepriteklus, arba dvasinis, arba kokie nors nelaimingi atsitikimai. Vėliau išaugi iš jauno amžiaus ir reikia kaip nors įsitvirtinti pasaulyje, kuris pasikeitė ir jau „ne tau sukirptas“, reikia išlaikyti valdžią savo senstančiam kūnui ir silpstančioms smegenims. Niekam iš žmonių nepavydžiu, o užjaučiu visus. Ir todėl nenoriu didinti skausmo kiekio pasaulyje aplink save. O štai pradžiuginti žmogų arba padaryti ką nors jam malonaus – tai juk labai gerai, jei tai pavyksta.

Man patinka džiuginti žmones lengvu tekstu, kuris sykiu perteikia ir mintį. Juk mintys – tai labai sunkus dalykas, ypač jei jas galvoji. Todėl, kai pavyksta palengvinti kokią nors mintį pasitelkus vykusį sąmojų arba sutrumpinti, išgalsti savo mintį iki aforizmo, man ir pačiai džiugu.

Visgi reikia pasakyti, kad nerašau specialiai „linksmų eilėraščių“. Tiesiog stengiuosi kuo tiksliau aprašyti reiškinius, kuriuos matau, ir būsenas, kurias patiriu. Kartais šie aprašymai išsena šmaikštūs, linksmi arba ironiški.

Apskritai visada buvau mergina su aštriu liežuviu. Bet pačius linksmiausius eilėraščius, galima sakyti, kibirkščiuojančius, parašiau būdama maždaug keturiasdešimties keturiasdešimt penkerių.

– Markas Twainas humorą laikė ne džiaugsmo, o skausmo ir tiesos išraiška. Jam humoras buvo viena stipriausių žmonijos priemonių kovai su neteisybe ir prietariais. Jis taip pat teigė, kad slaptaus humoro šaltinis yra ne džiaugsmas, o liūdesys... ir kad Danguje humoro nėra. Ar tai reikštų, jog humoro griebiamės ne dėl to, kad mums linksma, o kad mums šiame pasaulyje nėra gerai?

– O apie ką kalbame, kai sakome „mes“?

– Ko gero, turiu galvoje abstrakčią žmonių daugumą, nors tokia kaip ir neegzistuoja.

– Kadangi save laikau universaliste, sakydama „mes“, paprastai turiu galvoje „žmoniją“ (tikriausiai man tai yra sava šiuolaikinė didžiulė žmonių gentis). Ir nors jau minėjau, kad žmogaus dalią žemėje laikau nepavydėtina, visgi reikia pripažinti, kad žmonija nėra vienybė. Žemėje esama labiau pasiturinčių tautų, laimingesnių žmonių. Žinoma, norėčiau tikėti, kad yra asmenų, apdovanotų puikia sveikata ir gyvenančių lengvą gyvenimą be kitų sukeliama skausmo bei kankynių. Tačiau galų gale net ir laimės kūdikis vis tiek susiduria su tamsiąja gyvenimo puse. Tai sakau norėdama pritariu Arthurui Schopenhaueriui, kad „šiame pasaulyje nėra kam per daug pavydėti, o pasigailėti galima visų“.

Man atrodo, kad humoro, kaip kovos priemonės ir būdo įveikti skausmą, apibrėžimas yra tiesiog savaime suprantama tiesa, su kuria sutinka daugelis: kartu su Marku Twainu – ir rašytojai, ir skaitytojai, ir kiti žmonės – gyvenimo gyventojai. Juokingos Charlie Chaplino komedijos – apie absoliučiai siaubingą, sunkų gyvenimą. O Henry – tragiško likimo žmogus – rašė linksmus apsakymus. Štai prisiminiau eilutę iš Marinos Cvetajevės eilėraščio: „Kodėl neverkiu? – Todėl, kad juokiuosi!“

Kita vertus, manau, esama tokios kančios gelmės, kurios neįmanoma nei sublimuoti į pokštą, nei išgydyti sąmoju. Man regis, apie tai rašė Varlamas Šalamovas, peržengęs ribą, kai žmogiškojo pasaulio nežmoniškas pasipirgo nebesuvokiamas. Už šios ribos šypsena jau nebeįmanoma, nebeįmanomas ir „lengvas gyvenimas“.

– Mums sutarus pakalbėti apie tai, kaip poezijoje veikia sąmojis ir kodėl jis pasitelkiamas, iš naujo skaičiau tavo eilėraščius. Ieškojau kurio nors, kuriame sąmojis būtų be tam tikro skausmo ar liūdesio, ar, tarkim, nepatogios tiesos priemaišų. Ir nelabai tokių grynolių atradau.

– Tiesą sakant, išgyvenu gana daug skausmo. Esu iš tų, kurie viską „ima giliai į širdį“, tad eilėraščių kūrimas kartais padeda perdirti išgyvenimus į intelektualinį produktą, suteikdamas ir iškvopą, ir pasitenkinimą. Apie tai rašiau savo eilėraštyje „Žiūri į raides – galvoji: tai raidės“.

Žinoma, įdomi ši „gamybos“ technika: kokiu būdu nuoskauda ar skausmas, būdamas jausmu, perdirtamas į pokštą ar sąmojų – intelekto produktą? Galbūt afektas – tai medžiaga, akmuo tavo sielos gelmėse, o protas – tavo įrankis, tavo redaktorius. Protas ima ir kruopščiai, negaltingai tavo afektą apdoruoja. Skausmas – būdas, kuriuo jaučiame. Protas – priemonė suprasti. Kalba įgalina perdirti ir suteikti pavidalą.

Manau, kad eilėraščiai, sukeltantys šypseną, yra geriausi mano eilėraščiai; kaip autorė esu jais patenkinta. Tai eilės, kurios pavyko ir neverčia abejoti jų kokybe.

– Žinau, kad sąmojo kilmę bandei aiškinti remdamasi Sigmundo Freudo veikale „Sąmojis ir jo ryšys su sąmone“ (1905) pateiktomis prielaidomis. Pagrindinė knygos idėja ta, kad humoras ir sąmojis yra mechanizmai, kuriais intelektas gali apeiti „sąmonės cenzūrą“. Humoristinė forma leidžia mums ignoruoti socialinius draudimus ar tabu, prasiveržti mūsų sąmonei, mūsų troškimui. Tačiau, kaip žinome, tokį poveikį turi ne bet kokie juokeliai, arba kitaip: skirtingos sąmojo rūšys pasiekia ir suteikia malonumą skirtingiems žmonėms, skirtingoms auditorijoms. Ar esi patyrusi, kad tavo eilėraščių sąmojis kai kam ne tik nejuokingas, bet ir nesuprantamas ar netgi žeidžia?

– Oi ne, nesimu aiškinti sąmojo kilmės – bandysi tai paaiškinti, galvą nusilauši. Tiesiog kažkada perskaičiau visus Sigmundo Freudo veikalų vertimus, man prieinamus rusų kalba. „Sąmojis ir jo ryšys su sąmone“ – ne lengva knyga, kurioje, man regis, pats Freudas labiau ieško atsakymų į savo klausimus, nei siūlo gatavą teoriją. Įdomiausia atrodo ta dalis, kurioje jis sąmojingos išraiškos atsiradimo mechanizmą lygina su sapnavimo mechanizmu.

Kaip pati tai suprantu?

Sapnas – tai vidinio režisieriaus išdaigos; jis pramogauja, kol sąmonė užmigdyta ir tavęs nebekontroliuoja. Užmigti – tai tarsi ateiti į kino salę, kurios ekranas yra tavo viduje, ir žiūrėti filmą, surežisuotą tavo sąmonės, nepavaldų tavo sąmonės, dabar miegančios, cenzūrai. Sapnas gali atsikleisti tam tikrą tiesą, glūdinčią pačiose slapčiausiose sielos gelmėse.

O apie juokavimo nuotaiką galima pasakyti, kad tai – ypatinga budrios sąmonės būseną. Pagautas tokios nuotikos jautiesi, tarsi būtum pavartojęs lengvų svaiginamųjų, skausmą malšinančių ir baimę blokuojančių vaistų – rizikingai drąsindamasis ir balansuodamas tarp to, ką sakyti leidžiama ir ko ne, galėdamas draskyti sąlygiškumą ir konvencionalios kalbos audinį, kartais pasiverždamas beveik iki pat tiesos. Čia, kaip ir sapne, taip pat gali išryškėti kas nors tarytum apeinant cenzūrą, kas nustebins tave patį.

Sąmojo supratimo klausimas tikriausiai glūdi bendro supratimo plotmėje. Man atrodo, kad diskusijos socialiniuose tinkluose labai gerai parodo, kokios milžiniškos nesupratimo sienos skiria žmones, – man labai patinka ši frazė iš Merabo Mamardašvilio paskaitų. Kuo bendresne, populiaresne ir socialiai saugesne tema juokauji, tuo daugiau šansų būti suprantam.

Žinoma, egzistuoja tabu temos ar net draudžiamos įstatymu – tai pavojingo žaidimo teritorija, ypač mūsų laikais, kai viskas smarkiai cenzūruojama. Esama temų, kuriomis nepriimtina juokauti tam tikrose bendruomenėse. Pavyzdžiui, susidūriau su savo ironiškų eilėraščių, kurių herojus yra Jėzus Kristus, kritika. Tokia drąsa kartais įžeidžia pernelyg rimtų žmonių, kurie nesupranta poetinės raiškos ypatumų, jausmus.

– Esi kalbėjusi apie riziką, kurią prisiimi pasitelkdamas sąmojų. Esą mūsų mintis uždara ir juokauti už leistinų ribų mums baisu, tačiau rizikuojame. Kita vertus, jeigu mes poetai, tai tikriausiai esame iš tų, kurie tarsi be odos. Kaipgi tai suderinama: toji didžiulė rizika ir nepaprastas jautrumas?

– Galbūt tas ypatingas jautrumas, vadinamoji plona oda verčia mus dažniau, palyginti su labiau apsaugotais žmonėmis, reaguoti tiesiog nervinio reflekso lygmeniu. Tau nuolat skauda, tau dažnai baisu, tau reikia kažką prisiskauti – ir šauki. Bet juk negali visą laiką tiesiog rėkti: „Aaaa!“, „Padėkite!“ ar „Aū!“ – nuolatos rėkti kažkaip gėda ir kvaila, juk kūdikio lovele jau seniai išaugai. Kartą tai suvokęs ir susigėdęs, įjungti intelektualinį aparatą (tiksliau – smegenis!) ir išrasti įvairiausias žodines konstrukcijas. Refleksyvių klyksmų pakeiti apgalvotais sakiniais, suformuluotomis mintimis. Taip ir atsiranda eilėraščiai.

– Galbūt tai panašu į neurozę, aprašytą Freudu mokinės Karen Horney: tamsos paniškai bijanti mergina sąmoningai, tyčia išsena į naktį. Taip sukliamas šokas, kuriuo bandoma paneigti vidinį nerimą ir susigrąžinti sa-

vagarbą, kurią taikome savo idealizuotam „aš“. Horney, beje, aiškina, kad toks elgesys neurozės negydo.

– Ar mane gydo mano pačios sąmojis? Jei eilėraščių pavyksta, jis patenkina mano estetinį tikslis formuluotės ir įdomios minties alkį. Na ir apskritai: vykęs eilėraščių, žinoma, teikia malonumą – visi tie dopaminai, serotoninai... Tad sveikatai bet kuriuo atveju naudinga. Taip pat ir psichinei. Galbūt eilėraščiai, kuriuose yra mintis, padeda neišsikraustyti iš proto. Nes be disciplinos formuluoti minčių neįmanoma. Negalima to daryti tiesiog „iš jausmo“ ar „pagavus emociją“. Net jei kalbėjome, kad ironiškai rašydami galime susilpninti vidinę cenzūrą, savo vidinį redaktorių visada stengiuosi išlaikyti geros formos. Neįmanoma vienu metu lepinti savo neurozės ir būti intelektualios formos. Reikia pasirinkti ką nors viena: arba esi neurotikė, arba mąstai ir dirbi suteikdama mintims pavidalą.

O kalbant apie šoko terapiją, neva „bijau – vadinasi, privalau tai padaryti“... Žinoma, ir aš esuėjusi į akliną tamsą, kad kažkam kažką įrodyčiau ir papenėčiau savigarbą. Bet tai buvo anksčiau. Dabar emigracija ir būtinybė išgyventi verčia taupyti jėgas. Esamomis aplinkybėmis, kuriomis gyvenu, nenoriu nieko įrodinėti – nei kitiems, nei sau. Tiesiog norėčiau geriau suprasti aplinkinį pasaulį ir žmones, o tai pavyksta ne visada. Poetui „nesuprasti“ – labai blogai. Kaip žodžiais aprašysi tai, ko nesupranti? Gali tik reaguoti refleksyviai, „nugaros smegenimis“: rėkti, klykti, krūptelėti. O suformuluoti minties – ne.

– Esi sakiusi, kad, norint išsakyti, tenka ieškoti gynybos mechanizmo. Tai kas gi yra tas sąmojis: rizikingas išėjimas į naktį, įveikiant tamsos fobiją, ar gynybinis mechanizmas?

– Jei pajutusi norą ar būtinybę išsakyti griebiesi eilėraščių formos – vienaip ar kitaip naudoji ją kaip tarpininkavimo mechanizmą (juk gėda tiesiog verkti, rėkti ir trypti kojomis – apie tai jau kalbėjome). Poetinė ištara yra tarpininkavimas, mediacija. Ir čia esama dviejų medijų: ir poetas, ir eilėraščių – jie abu yra tarpininkai. Jei samprotautume remdamiesi naivia prielaida, kad poetai transliuoja žmonėms tam tikras idėjas, kurias ima iš kokio „donoro eterije“, galime įsivaizduoti keturis šios procedūros subjektus: donoras (idėja eterije) → poetas (mediumas) → eilėraščių (mediumas) → recipientas (kenčiantis protas). Donorui (o juk jis – idėjos autorius!), suprantama, iš recipiento pusės niekas negresia, jis apskritai nepasiekiamas ir sėdi sau ten at debesėlio. Tad jei recipientui idėja nepatinka, jis smogia tam mediumui, kuris yra arčiau jo, – eilėraščiui. Štai ir aptikome, kur slypi vadinamojo apsauginio mechanizmo prasmė plonaodžiam poetui. Eilėraščių – tarsi skydas: juk pats poetas nėra jo eilėraščių. Gerai valdai savo skydą, pati jį susikūrei – pati juo ir ginkis. Kartais tą skydą, žinoma, galima ir nuleisti. Tarkime, jei skaitytojas atnešė gėlių ir, pavyzdžiui, nori tave apkabinti.

– Tiek Gintaro Grajausko, tiek tavo eilėraščiai, kurių stilistika ir sąmojis neretai lyginami, veikia pagal schemą: „Pasirodysiu kvailys, tai nebebus prasmės mane kvailiu pavadinti kam nors kitam.“ Aš pati irgi turiu panašios praktikos – ne tik poezijoje, bet ir gyvenime. Prisimenu, viename interviu sakei, jog galbūt karas prasidėjo tik todėl, kad prastai tvarkėsi namuose, nesgi „niekas nežino, kur šiame pasaulyje yra tikrasis centras“. Šis tavo prisipažinimas labai panašus į tavo eilėraščių.

– Neseniai viename viešame pokalbyje pati kaip pavyzdį pateikiau eilėraščių „Manau, dauguma žmonių laiko mane idiote“ – ir sakiau, kad toks būdas yra tarsi prevencinis smūgis norint nuginkluoti kritiką. Bet visgi gali būti, kad yra ne taip. Galbūt tai tiesiog poetinis pavidalas gerai žinomai gyvenimo taisyklei: „Kaip tu žmonėms – taip ir jie tau“? Arba būdas priminti sau ir kitiems prastą tiesą? Nežinau. Kodėl parašiau šį eilėraščių būtent taip – nežinau. Tie, kurie jį supranta, visiškai nėra idiotai, ir manęs, manau, idiote taip pat nelaiko. O jei kas nesupranta – na, vadinasi, tos nesupratimo sienos tarp mūsų gana aukštos.

Man atrodo, kad ir Gintaro, ir mano eilėraščiuose esama, viena vertus, nepasitenkinimo daiktų tvarka, o kita vertus – tos tvarkos priėmimo.

– Vienas sąmojingiausių rašytojų man – Vladimiras Nabokovas, kurio humoras nėra grynas ir dėl to man atrodo ypač taiklus. Nabokovo manymu, tikrasis menas humorą visada maišo su siaubu, juoką – su praradimu. Humorą jam buvo priemonė, padedanti skverbtis į sąmonės gelmes ir kvestionuoti realybę. Jis pabrėžė, kad tai, kas „komiška“ (comic) ir „kosmiška“ (cosmic), skiria tik viena raidė.

– Žinoma, viskas susipynę. Tai suprato ir Nabokovas, ir Kafka, ir Charmsas, ir Vonnegutas, ir Sorokinas bei kiti autoriai, kuriuos skaitome su malonumu ir virpuliu.

Tikriausiai galėčiau sakyti, kad išgyvenau ir siaubą, ir praradimą – juk jau penktus metus esu pabėgėlė, nors oficialiai šio statuso iš Lietuvos ir neprašiau.

Šiuo žemesiai

► Atkelta iš p. 1

ant krūtinės įsitempę, ant jų – išblukęs apskritas spaudas. Žilų plaukų sruogos pakaušyje pakrikai prismeigtos ke liomis plunksnomis, į visas puses išsikėtojusiomis, lyg į krūmą susuktos, po tuo krūmu ant sprando nukarusi pama.

Indėnas jį apstojusiemis, o dar labiau nuo kranto einantiems artyn be perstojo mojo, tarsi seniai tuos žmones pažinotų ir štai dabar, juos pagaliau ir vėl išvydęs, džiūgautų; nors ir kailiu apsisiautęs, regis, neprakaitavo. Ferberis buvo taip užsimintijęs, kad nejučia pamojo atsakydamas – kad ir kaip, kiek pakėlęs tįstelėjo ranką; refleksas, tuoj patraukė didžiojo vyro dėmesį.

– *Hello father, hello!* – pradžiugo indėnas.

Ferberis baimingai nudelbė akis, jūros link nusuko, bet tuoj ir vėl parūpo pažvelgti į tą šauklį. Ant šio pirmo niekad niekas atsiliepdamas nemojo, apmaudavo Ferberis, bandydamas nutaisyti tvirtą, nesudrumsčiamą veido išraišką; ir dar akis skiausčiu delnu prisidengė, parodydamas, kad jo mostas gal ir visai ne mostas buvo, o tik pirmas, pirma nutrauktas bandymas iš plaštakos pavėsio žvelgti įsauliui. Pakiliai, lyg patvirtindamas kokį gelminį sutarimą, indėnas linktelėjo jam ir užsimerkė.

– *Hello father!*

Tas didelis vyras jau buvo prisiviliojęs kelis vaikus. Oran vis slydo muilo burbulai, įvairiose mašinos vietose išsprūstantys, buvo ir labai didelių.

Aparatas tyliai zurkė, Ferberis matė: žemė aplink vibruoja, tad ant šarmu įmirkusių slidžių lentų suputojusios kohortos mažyčių muilo burbuliukų nuo rievėtos medienos slysdamos drībo žvilgančiais pūliais – elektros variklis, baterija, kelių dešimčių voltų elektros srovė, sumetė Ferberis ir kaipmat susierzino, kad aparatas paskatino tokius niekam tikusius svarstymus. Tai jam atrodė juokinga, kaip ir visa kita, išstatyta ant šio pirmo parodo.

Ta mašina atrodė keistai; įrenginys, dydžio kone sulig indėnu: viršų keli permatomi bakai, juose skysčiai pulsuoja, dar vamzdeliai, vožtuvai, svertai, piltuvai ir ramsčiai, kažki kaip tarpusavy susiję. Apačia apkalta nučiurintu aliuminio lakštu, jame gan rūpestingai dažais išvedžiotas ženklas – toks kaip ant indėno marškinių. Ferberis palaiškė tai ratu ar apskritimu išgaubtu žodžių junginiu, šiaip ar taip, išdailintu raidžių dariniu, kurį taip ar kitaip, nors veikiausiai tik iš vidaus, įmanu perskaityti... *Hello father, hello!*

Dar niekada į Ferberį nebuvo šitaip kreipiamasi – *Father-Vater*, tas žodis, begaliniu aidesiu apskriejęs mėšlungio rakinamą jo širdį, vėl nuskriejo pas indėną... Koks geras, koks rūpestingas tas vyras buvo savo mašinai, ta jo mojanči ranka, ją raminau glausdavo prie tirtančios aliuminio skardos. Ferberis pažvelgė į Terezą – plaukai blausiai žvilga, profilis nejudrus, blyškus; nevykusio jo mosto ji nematė.

Galiausiai indėnas prabilo. Pirma ramiai stovėjo, suglaudęs kojas, vienoj gretoj su savo mašina. Ne jis, o jo tėvas, kurio tėvas žynys buvęs... Ferberio anglų kalba iškorijus, o saulės spinduliai per akis tiesiai į smegenis sminga; o jį, taigi indėną, jo tauta įpareigojusi išsaugoti paveldą ir kuo daugiau kitataučių šį stebuklą, taip jis tai pavadinu, perteikti. Parodęs į surikiuotus apie mašiną žalius penkialitrus kanistrus, pabrėžė, kad paslaptį, protėvių siunčiamą žinią, išties perteikia ne aparatas, o pirmiausia *esencija*. Jo kalboje aparato detalės pynėsi su pramaišiu vardijamomis šventomis vietomis, šventais gyvūnais ir šventais daiktai, „ribuliuojančiais pušies spygliais, žėrinčiu vandeniui...“ – visomis tomis medžiagomis, kurios, taip Ferberis nuovė, būtinos šiai receptūrai. Visa tai pakiliai, smulkiai vardijant – taip, kaip didūs kariai pratę, – indėno kūnas nenustygdamas ėmė linguoti pirmyn atgal. Galiausiai iš už diržo išsitraukė kaulinę lazdelę, apvaliną kaulo galą įkišo į taurę greta mašinos, pakėlė prie tebetaušiančios burnos – ir tuoj išsiraite melsvai balsvai mirguliuojančios burbulų kilpos, vėjas plukdė jas publikos link. Vaikai pakerėti užvertę galvas.

Suirzęs, kone pasipiktinęs (ne, jis tik gynėsi, kaitra, klegesys, muilašamanis – per daug visko) Ferberis atkišo plaštaką, besvoris burbulas nuvirpuliavo ja.

– Tai šventumas, neįsisknijęs jis klydinėja po visatą...

Ir Ferberio veidu, ištiškus burbului, nusirito lengvas šurpulis, nemalonus, vėsus, tai buvo *esencija* – tvokstelėjo pašvinkusia mėsa ar nevedinamais patalais. Dygdėdamasis Ferberis perbraukė įkaitusią kaktą; užuodė senelių miegamosios kamarėlės kvapą, taip tvokė, kai jis, vaikas, tarp jų gulėdavo, užspeistas, priešais – močiutės masyvas, o senelis per miegus į jo sėdmenis kelius vis įremdavo ir slinkdavo, vis aukščiau, dar aukščiau, tad per naktį jį vis spraudė aukštyn, iki galva iširemdavo į didžiulės lovos frontoną. Ferberis persibraukė kaktą – tiesiog per karšta ant šio pirmo, per daug šviesos, per daug dangaus, iš kurio nieko nenukris, juolab meilės... *Tereza, aš noriu...*

Ko?

Tereza, uždėjusi plaštakas Liucei ant pečių, kiek palinkusi prie vaiko, vertė tai, ką muilo burbulų mašinistas

sakė; Tereza, prielankiai palenkta galva, Tereza ir Liucė, jos buvo graži, švelni vienovė, be Ferberio.

– *Manitu, el doru tota, tota Manitu...*

Indėnas kaskart vis paberdavo nesuprantamų burtažodžių, gal savo kilties kalba, actekiškai gal, pamanė Ferberis.

Per ilgus sakinius iškildavo dideli burbulai, Ferberis matė: juos išsakyti indėnui tekdavo labai lėtai, monotoniškai, lūpas atkišus. Jis tai vadino: kalbėti „į protėvius“ ir „per protėvius“; kiekvienas burbulas turi savo kvėpavimą, jame išryškėja senų artimų sielų švytėjimas, nes oras visoms gyvybėms, kokios tik jame esti, teikia savo dvasios – pirmą kvėpsnį, paskutinį atodūšį ir panašiai. Nė vieno vaiko nedomino mašinos istorija ar protėvių esencija, visi stebeilijo į atkištas indėno lūpas ir pakerėti krykštavo: burbulas didėjo, vis didėjo, kas mirksnis grasindamasis sprogt, betgi nesprogdavo, o pūtės vis didyn, atitrukdavo ir plevendavo, tolyn, dar toliau. Plojimams aidint tie keisti mirguliuojantys dariniai kilo besileidžiančios saulės link, tvyksteldavo ir tapdavo nematomi. Kai kurie muilo burbulai buvo Ferberiu neregėtų formų. Vienas kitas jų pirmo turėklais nusvyrinėjo į jūrą ir nutūpė ant bangų – nesuaprogęs. Lyg veidai, vandens į krantą plukdomi, glotnūs, žvilgantys, – Lietuva-Lipšicas, pamanė Ferberis, sena jungtis, ir tuoj lyg pranašiškaui nusmelkė: kažkas, į ką jis lig tol nekreipė dėmesio, nuo jo gal atitruko. Niekas kitas, tik jis vienas lydėjo akimis šiuos mirguliuojančius pusrutulius ligi pat kranto, į kurį jie nerangiai, lyg didžiulės medūzos, bandė ropštis.

Indėnas nutilo. Paskutinis sakinytis buvo neapsakomai ilgas, išslydo gerokai didesnis už visus lig tol pūtuosius burbulas, vargiai ore nusilaikė. Ferberis pagalvojo: stiklapūčiai anksčiau nei kiti žmonės miršta, nes per gyvenimą oro iškvepia daugiau, nei įkvepia – bent jau močiutė taip jam sakė. Ji visą gyvenimą puikavosi nedideliu rinkiniu Laušoje burna išpūstų stiklų, kurių per *ryšius* buvo pasirūpinusi ir lyg relikvijas brangino; kiekvieną kart ištraukusi tuos stiklus būtiniausiai blizgindavo, kiekvieną kart prabilusi apie juos paminėdavo ir trumpą stiklapūčių gyvenimą. Vaikystėje Ferberiu visokiausių fantazijų kildavo, kaip lėtai, bet neišvengiamai stiklo dirbtuvėse vyrai nyksta – pūslėm sužiedėjusios lūpos tarp tų pūtimų, pripūsti skruostai; galiausiai visi tie vaizdiniai sukibo į taip ir neužduotą klausimą, kokie gi jie žmonės buvo, kad tokią lemtį laisva valia, *mačiomis akimis*, kaip močiutė sakė, prisimė. Indėnas lyg apgailestaudamas, lyg dvejudamas mostelėjo, o jau kitą mirksnį puolė klūpsčias, visu kūnu pirmyn palinkdamas, cinoberio raudoni tvykstelėjo brėžis išilgai momens, panama, pakaušy peršokusi plunksnų krūmą, nutūpė ant galvos.

Plojimai.

Tarsi sustingęs tame linky, vyras klūpojo, rankas lyg cirkininkas išskėtęs, veidu į publiką. Daugiau nieko. Muilo burbulas pleveno apie jį, betgi paskui nusprendė tūpti ant panamos. Labai lėtai, nutaisęs mašlų veidą, indėnas atsistojo: nepajudinamai, lyg antra didžiulė žvilganti galva, burbulas pūpsojo ant kepurės.

Plojimai, džiūgavimas.

Ferberis buvo kone sustingęs. Dabar reikia eiti. Džiūgų balsą pabandęs nutaisyti kažką pasakė ir parodė į apžvalgos ratą pirmo gale, „Liuce, juk norėtum, ar mes nenorėtume...“ Išties jis ir pats delnais keliskart pliaukštelėjo, pastirais, pernelyg įtemptais, galynėdamasis – su kuo gi? Klausė savęs, argi ne tinkama akimirka, gal pati paskiausia proga prieš skrydį namo. *Miela Tereza...* Pėdos juto mašinos vibravimą, putotas pūlinys platyn išsišiuogždėno, sandalų padai išsimuilavo, ir *Father-Vater-Satelitas* grįžo, *Hello father, hello!*

Indėnas palinko, šikart nepaprastai lėtai, tarsi sulėtintam kadre; nuo kepurės atitruko priaugusioji meliono didumo galva, nupludzeno ant žemės; sprogo prie pat Liucės, atitraukdama ji parietė kojų pirštus – gerai, pamanė Ferberis, gerai. Indėnas, žvilgsniui be jokios ypatingos išraiškos nuslydus pusračiu, ištiesė ranką Liucės link, kita ranka parodė į muiliną žvilgančią taburetę.

Nei Liucė, nei Tereza nepažvelgė į Ferberį. Gal negirdėjo jo žodžių; gal jis net ir nesakė, tik ketino, ir jo balsas buvo vis dar negirdimas. O gal jis jau buvo jai beorė tuštuma, visiškai nesvarbi, nebedominanti, *buvęs vyras...*

Tereza išvertė Liucei.

Liucė linktelėjo.

Ferberis įsiklausė: *Father-Vater*-Šiuo žemesiai viduje virto tolin nutįstančiu urvu, kurio sienose ryškėjo gyvenimo išorėj vaizdiniai.

Liucei užlipus ant taburetės, muilažmogis tvirtai suėmė jos ranką. Lyg Liucė dabar būtų jo nusavybė, nuėmė vaikui akinius ir nė nežiūrėdamas (*Hello father, hello!*) atkišo publikai. Ferberis, sparčiai žingtelėjęs pro Terezą, pastvėrė nedidelį metalinį apsodą. Indėnas, veidas sustingęs, suėmė mergaitės kasas pakaušy ir surišo mazgu; jos galva loščiojo, smakras kilojo, Ferberis netikėjo savo akimis. Liucės besąlyginė parengtis jam buvo tarsi smūgis. Keliais mitriais mojais muilo burbulų žmogus supylė į įtaisą visą kanistrą pasibjaurėtinės esencijos (piltuvą atstojo didelis susuktas bananmedžio lapas), kažką sušnibždėjo Liucei į ausį. Tada nusilenkė, žengė prie savo

mašinos ir puikuodamasis nuspaudė kelis svertus ir mygtukus, veikiausiai nieko nereiškančius.

Iš po taburetės ėmė kilti muilo burbulas. Viršutinis melsvuojantis kraštas apgaubė Liucės pėdas, nuogomis kulksnimis kilo aukštyn plonomis praskėstomis kojomis; burbulas kiek dumšlėjosi vėjy, atsklidusiam iš Ramiojo vandenyno, vakaro saulėj žvilgėjo šarmas.

Keli vaikai nusijuokė, suplojo.

Liucė stovėjo visiškai rami. Veikiausiai visu rimtumu pakluso kažkokiems nurodymams, kuriuos indėnas jai vis šnibždėjo, gal kokį užkeikimą, pamanė Ferberis; jis pastebėjo: burbulas kyla iš nedidukės perregimos žarnos po taburetės plokšte. Mergaitė galvą buvo kiek iškėlus, tai, regis, liudijo pasididžiavimą, drauge lyg ir gynybą ar atsitraukimą. Arba Tereza jai pasakė (dar namie, kur viskas sava, – tai buvo susitarimas), arba ji nujaučia, ir vėl pamanė Ferberis; o muilo burbulas lėtai, vis stabčiodamas slinko plonomis rudai įdegusiomis blauzdomis pakinklių link, dar, dar aukščiau, suknelės kraštą pasiekė, akimirksniu išpampo – tuoj sprogs, betgi persirito per atlanką ir švelniai apglėbė klubus.

Ferberį apėmė silpnumas. Visa tai kažki kaip veikė jo substanciją. Buvo neramu, kad tėkmės iš žarnos, siejančios Liucę su tykiai dirbančia mašina, krypties regimai numanyt negalėjai. Tereza be perstojo fotografavo – žvelgdamas į ją jautėsi apleistas. Lyg ta jų kelionė būtų vykus, jau seniai, prieš akis iškilo neviltingas Paskui, sielvartingas Liucės atvaizdų žiūrėjimas, kaip pamažu ji tapo nepasiekiamą.

Keli vaikai pradėjo dainuoti, Ferberis jautėsi turįs prisidėti prie visuotinio džiugesio, juk tai Liucė, jo Liucė ant taburetės. Pasitempė, gal nusikratys tos vis stiprėjančios svaigaus išpūstumo jausenos, veidu tvykstelėjo pusšypsni, *Miela Tereza...*

Nepavyko.

Liucė su tuo, kas apie ją vyko, regis, ne itin buvo susijusi ar lyg atitolusi; tik akys lakstė, gal nerimastavo: šarmas kaklą tuoj pasieks, o tada jau derėtų labai ramiai būti, sunkiau – kai teks kokį mirksnį nekvėpuoti, kvapą sulaikyti – taigi tada, kai burbulas rumbas veidu aukštyn slyks, tai svarbu. Bent jau taip muilaindėnis sakė, ekstazės pagautas. Jis liovėsi Liucei šnibždėt užkeikimą ar kad ir kas tai būtų, tarsi besitartinant sunkiai akimirkai ir publiką būtų nusprendęs įtraukti.

Tulžiaskiedis, pamanė Ferberis, sielapūtis.

Jam buvo sunku sekti pabrėžtinai darytą indėno kalbą, abejojo, ar Liucė apskritai ką supranta. Aplink visi pritilo, lyg vengtų trikyti lėtą aukos pranykimą. Priverstinis nejudrumas teikė Liucei svetimumo, stabiškumo. Kai muilo burbulas pasiekė nedidukės V formos iškirptės smailę (mėlyna suknelė, Ferberio dovanota per dešimtąjį gimtadienį, abiem ji buvo labai graži), jos krūtinės ląsta, lyg elektros smelkiama, kilstelėjo ir sustingo – šarmas palietė kiek išsišovusius raktikaulius.

Nepastebėjau sienos, pražiūrėjau, negrįžtamai... Lyg kažkieno kito mintis mintįjo Ferberis. O paskui viskas įvyko labai greit. Sparčiai, lyg uždanga, kurią vis tiek teks užtraukti, burbulas kilo Liucės veidu, jo rumbas nuslydo smakru, lūpomis, ties ausimis kiek stabtelėjo, drebuliuojanti pasipriešinimo akimirka, o kitą mirksnį iš ribuliuojančios esencijos kysojo jau tik nedidukė plaukuota momens sala; tai buvo ta tamsi plaukuota sala, tai, ką pirmiausia savo vaiko pamatė Ferberis, Terezos plaštakai gnaužiant jo ranką... *Miela Tereza, mes, manau, mums...* Bet Terezos šalia nebebuvo.

Griausmingi plojimai, džiaugsmo pliūpsnis. Liucės apybraižos išskydusios, neaiškios, lyg branduolio, apie kurį, kaip tikėtasi, visa tarpsta, šešėlis.

Staiga ir Ferberis kartu ėmė bijoti. Juto, koks brangus tas burbulas, besitaikstantį jo apvalumą ir tobulesnę ramybę, teikiamą to nervingo darinio – relikvijorius, apkėtės ir prarijęs Liucę: tai buvo palaimos ir visiško pralaimėjimo pojūtis. Nuo vandens plūstelėjo brizas, perbėgo šurpuliai, sulig kiekvienu dvelktelejimu perstėjo saulės įraudinta kakta – dar kiek, ir nuvirsiu, pamanė Ferberis.

Burbulas jau ir taburetę buvo prarijęs; suvirpuliavo, palinko ir pradėjo palengva sūpuotis – tas švelnus riduliavimasis gnaužė kvapą. Kažkas paplekšnojo Ferberiu per petį; pripažinimo, regis, teko ir jam, drąsios mergaitės *Hello-Father-Vater*. Ferberis nedrįso atsigręžti. Tik linktelėjo ar krestelėjo galvą, lyg patvirtintų, kad ir pats stebisi – taip, jis buvo tėvas.

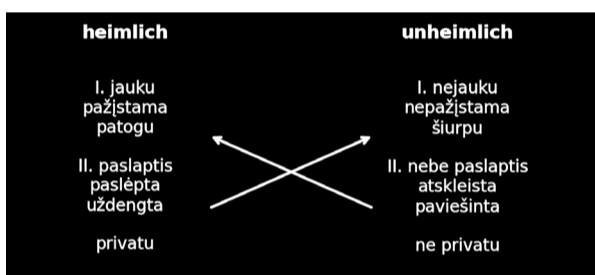
Muilašamanis iškėlė rankas, lyg rutulį ketintų laiminti prieš atitrukstant, pakylant ir leidžiantis į kelionę kitiems jo kūriniais pavymui. Ferberis kone regėjo indėną pučiant skruostus, atkišant lūpas. Įsitempęs bandė nepamesti iš akių Liucės šešėlinio branduolio, bet protėvių esencija akino; mirksnį regėjo mažytį melsvą veidą, iškilusį iš to blizgumo, ne ką didesnį už obuolį. Džiaugsmingai šukalodami, padūkeliškai staidydami prieš burbulą veidrodinį pilvą, vaikai mėginosi groteskiškai iškreiptus savo atvaizdus. Stebuklas pavyko.

Nukelta | p. 6 ►

Freudo nejuoka ir simptomo prasmė filme „Donis Darko“

Richardo Kelly filmas „Donis Darko“ (2001) dažnai apibūdinamas kaip kultinis mokslinės fantastikos pasakojimas apie kelionę laiku, artėjančią pasaulio pabaigą ir (galbūt net) psichopatologiją. Tačiau „Donis Darko“ pirmiausia yra ne naratyvas apie fantastinį įvykį, o tam tikros subjektyvios būsenos – situacijos, kurioje realybė išlieka pažįstama, tačiau tuo pat metu ima atrodyti keistai nestabili, – inscenizacija. Šią būseną galima tiksliau nusakyti pasitelkus Sigmundo Freudo nejuokos teoriją (*das Unheimliche*).

Freudo teorinė analizė prasideda nuo lingvistinės skirties tarp dviejų vokiškų žodžių – *heimlich* ir *unheimlich*. Žodis *heimlich* kyla iš *Heim* – „namai“, todėl jo pirminė reikšmė siejama su tuo, kas sava, pažįstama ir artima. Tai erdvė, kurioje subjektas jaučiasi saugus ir orientuotas „savame“ pasaulyje. Priešingas terminas – *unheimlich* – pažodžiui reiškia tai, kas „ne-namiška“, kas išstumia subjektą iš šio pažįstamo horizonto ir sukelia nerimo ar svetimumo jausmą. Tačiau Freudui svarbi ne vien ši opozicija; savo teorijoje jis parodo, kad semantinė žodžio *heimlich* istorija yra gerokai sudėtingesnė. Tam tikruose kontekstuose *heimlich* gali reikšti ir tai, kas laikoma „namų viduje“, t. y. tai, kas yra privatu, slepiama nuo pašalinių akių ar saugoma vidinėje erdvėje. Būtent šioje lingvistinėje sankirtoje atsiveria svarbi dialektika: kai tai, kas turi likti „namų“ erdvėje – kas yra privatu ar paslėpta, – netikėtai iškyla į paviršių, *heimlich* pereina į savo priešybę, *unheimlich*. Kitaip tariant, nejuoka atsiranda tada, kai pats pažįstamumas pradeda skilti: kai tai, kas turėjo likti viduje, staiga pasirodo svetima savo neraminančia forma.

Ši dialektika leidžia Freudui suformuluoti esminį argumentą: nejuoka nėra tai, kas mums visiškai svetima ar nežinoma. Priešingai, nejuoka dažnai kyla iš to, kas yra *pernelyg* pažįstama – kas priklauso mūsų „namų“ erdvei, tačiau netikėtai pasirodo iškraipyta forma. *Unheimlich* yra ne radikali svetimybė, o pažįstamumo krizė. Tai momentas, kai subjektas ima jausti, kad erdvė, kuri turėjo būti saugi ir sava, nebegali garantuoti stabilumo.

Freudas šią nejuokos struktūrą iliustruoja įvairiais literatūriniais ir klinikiniais pavyzdžiais. Vienas žinomiausių Freudo analizuojamų pavyzdžių yra E. T. A. Hoffmanno apsakymas „Smėlio žmogus“ (1816), kuriame pagrindinį veikėją persekioja Smėlio žmogaus figūra (*Der Sandmann*) – bauginanti būtybė, siejama su vaikystės baime prarasti regėjimą. Freudas šį motyvą interpretuoja kaip kastracijos baimės simbolį ir parodo, kaip vaikystės fantazijos, kurios turėjo būti paliktos praityje, gali sugrįžti suaugusio žmogaus gyvenime kaip nejuokūs reiškiniai. Kaip kitus pavyzdžius Freudas mini ir kasdieniškesnes situacijas: pasikartojantį klaidžiojimą tuo pačiu miesto kvartalu, keistą įspūdį, kad kažkas jau buvo patirta anks-

čiau, ar situacijas, kuriose subjektas susiduria su savo paties atspindžiu taip, lyg jis priklausytų kažkam kitam. Tokiais atvejais nejuoka kyla ne iš radikalių svetimybės, bet iš pažįstamumo – iš momento, kai subjektas nebegali būti tikras dėl ribos tarp savo vidaus ir išorinio pasaulio.

„Donis Darko“ prasideda scena, kurioje Donis pabunda vienišame kalnų kelyje – ne namuose, ne savo lovoje, bet keistoje, nepaaiškinamoje vietoje. Sugrįžęs jis sužino, kad į jo kambarį tą pačią naktį įkrito reaktyvinio lėktuvo variklis, o Donis liko gyvas tik todėl, kad nebuvo namuose. Tai iš karto sugriauna pirminę *heimlich* logiką: namai, kurie turėtų būti saugiausia ir pažįstamiausia erdvė, pasirodo kaip potencialios katastrofos vieta. Būtent ši inversija įveda Freudo *unheimlich*: nejuoka atsiranda tada, kai tai, kas turėjo garantuoti saugumą ir pažįstamumą, staiga pasirodo kaip grėsmės šaltinis. Namai tampa erdve, kurioje atsiveria plyšys realybėje, ir būtent iš šio sutrikimo ima vystytis visa tolesnė nejuokos atmosfera.

Ypatinę vietą Freudo nejuokos analizėje užima ir antrininko fenomenas (*das Doppel* arba *der Doppelgänger*). Pasak Freudo, literatūroje ir psichopatologijoje dažnai pasirodo figūros, kurios funkcionuoja kaip subjekto antrininkai – veidrodiniai atspindžiai, šešėliai ar pasikartojančios personažo versijos. Iš pradžių toks antrininkas gali funkcionuoti kaip savotiška ego apsauga, net kaip simbolinė nemirtingumo garantija. Tačiau vėliau ši funkcija apsiverčia: antrininkas ima kelti nerimą, nes jis rodo, kad subjektas nėra visiškai tapatus sau. Antrininko egzistencija byloja, kad riba tarp savasties ir svetimybės yra trapi.

Antrininko ir dviprasmybės konceptas šiuo atveju leidžia kitaip pažvelgti į Donio ir Frenko santykį. Frenkas filme pasirodo kaip figūra, kuri vienu metu atrodo ir visiškai išorinė, ir keistai susijusi su pačiu subjektu. Jis pasirodo Doniui kaip balsas, kuris tariamai žino daugiau apie realybės struktūrą nei pats Donis – praneša apie artėjančią pasaulio pabaigą, nurodo tam tikrus veiksmus ir veda Donį per įvykių grandinę. Tačiau šis „žinojimas“ nėra pateikiamas kaip stabilus autoritetas. Priešingai, jis pasirodo per groteskišką ir sapnišką figūrą – triušio kaukę dėvintį kūną, kuris vienu metu atrodo ir absurdiškas, ir keistai intymus.

Būtent ši dviprasmybė leidžia suprasti, kodėl Freudo antrininko (*Doppelgänger*) sąvoka čia yra teoriškai vaisingesnė nei įprastas psichopatologinis paaiškinimas, neva Frenkas yra haliucinacija, o Donio patirtis – psichikos sutrikimas. Ši interpretacija remiasi prielaida, kad filmo įvykiai pirmiausia turi būti suprasti kaip individualios patologijos išraiška, kurią būtų galima stabilizuoti psichiatrinėmis kategorijomis. Tačiau Freudo nejuokos teorija leidžia pasiūlyti kitokią perspektyvą: užuot klausus, ar Frenkas yra „tikras“ ar „haliucinacinis“, svarbiau tampa tai, kokią struktūrinę funkciją ši figūra atlieka subjekto patirtyje. Filmą sąmoningai palaiko dviprasmybę tarp dviejų galimų interpretacijų: Frenkas gali būti suprastas kaip išorinis veikėjas, tačiau lygiai taip pat jis gali būti interpretuojamas kaip paties Donio psichinės struktūros projekcija. Būtent ši neaiški riba tarp subjekto vidaus ir išorės sukuria nejuokos efektą. Kaip Freudo aprašytas *Doppelgänger*, Frenkas įkūnija momentą, kai subjektas susiduria su savo paties atspindžiu kaip su kažkuo svetimu.

Tačiau jei Frenkas atlieka tokią struktūrinę funkciją, kyla dar vienas klausimas: kokiomis sąlygomis tokia figūra apskritai gali atsirasti? Psichoanalitinėje perspek-

tyvoje antrininko pasirodymas dažnai signalizuoja ne tik individualų subjekto sutrikimą, bet ir platesnį simbolinės tvarkos nestabilumą. Jacques'as Lacanas teigė, kad žmogaus patirtis visada organizuojama simbolinėje struktūroje – kalbos, normų ir socialinių institucijų sistemoje, kurią jis vadino Didžiuoju Kitu (*le grand Autre*). Didysis Kitas žymi vietą, iš kurios tariamai kyla prasmė ir autoritetas: tai instancija, kuri „žino“, kaip reikia interpretuoti įvykius ir kokia yra jų reikšmė.

„Donio Darko“ pasaulyje ši autoriteto vieta nuolat pasirodo esanti keistai tuščia arba neįtikinama. Filmo socialinėje aplinkoje veikia įvairios autoriteto figūros – mokytojai, psichoterapeutai, savivalbos guru. Tačiau šie diskursai pasirodo esantys paviršutiniški. Vienoje žinomiausių filmo scenų sudėtingos moralinės ir egzistencinės dilemos redukuojamos į komiškai primityvią schemą tarp „meilės“ ir „baimės“. Tokie akivaizdžiai supaprastinti paaiškinimai pretenduoja organizuoti subjekto patirtį, tačiau tuo pat metu atvirai to net neketina padaryti.

Būtent šioje situacijoje Frenko figūra įgauna papildomą reikšmę. Freudo terminais, jis veikia kaip antrininkas (*Doppelgänger*), o Lacano teorijos požiūriu jis taip pat gali būti suprastas kaip figūra, kuri laikinai užima Didžiojo Kito vietą, kuri atsiranda būtent tada, kai simbolinė tvarka nebegali veikti kaip patikimas prasmės garantas.

Psichoanalitinėje tradicijoje simptomas nėra laikomas atsitiktiniu ar beprasmiu; jis dažnai veikia kaip bandymas organizuoti patirtį situacijoje, kai įprastos simbolinės orientacijos sistemos nebeveikia. Belgų psichoanalitikas Stjnas Vanheulė, remdamasis Freudo ir Lacano teorijomis, teigia, kad haliucinacijos ar kliesdės gali būti suprasti kaip kūrybiniai atsakai į egzistencinius lūžius – momentus, kai subjektas susiduria su situacija, kurioje įprasti prasmės naratyvai subyra. Tokiais atvejais psichotiniai reiškiniai gali veikti kaip spontaniški bandymai atkurti tam tikrą orientaciją pasaulyje. Jie nėra visiškai chaotiški: net jei iš pirmo žvilgsnio atrodo nesuprantami, jie gali turėti vidinę logiką, kurią galima atpažinti tik įsiklausius į subjekto patirties struktūrą.

Žvelgiant iš šios perspektyvos, Frenko figūra taip pat gali būti suprasta kaip bandymas suteikti pasauliui tam tikrą struktūrą. Frenkas suteikia Doniui tam tikrą orientacijos sistemą: jis nustato pasaulio pabaigos laiką („28 dienos 6 valandos 42 minutės 12 sekundžių“) ir sukuria įvykių grandinę, kuri palaipsniui įgauna savotišką logiką. Tai, kas iš pradžių atrodo kaip chaotiškas haliucinacinis pasirodymas, ima funkcionuoti kaip struktūrinis principas, organizuojantis Donio patirtį.

Paskutinėje filmo scenoje Donis vėl savo namuose – erdvėje, kuri Freudo teorijoje turėtų reprezentuoti *heimlich*, pažįstamumo ir saugumo vietą. Vėl įvyksta katastrofa: reaktyvinio lėktuvo variklis įkrenta į Donio kambarį ir šįkart jis žūsta. Ši pabaiga leidžia suprasti nejuoką ne tik afektyviai, bet ir kaip psichologiškai struktūrinį momentą. Donio mirtis namuose atrodo beveik fatališka – tarsi įvykis, kuris jau nuo pradžių buvo įrašytas į pačią filmo logiką. Tokiu būdu „Donis Darko“ sugrąžina mus prie pirminės Freudo tezės: nejuoka kyla ne iš radikalių svetimybės, bet iš pažįstamumo suirimo, kuris vyksta čia pat, mūsų namuose.

– GRETA KALUŽEVIČIŪTĖ –

Šiuo žemesiai

► Atkelta iš p. 5

Tereza – Ferberis vis neaptiko jos; žvalgėsi, gal fotoaparatas blykstelės; gailėjos, kad jie apskritai čia atvyko, į šį dykynės miestą, ant šio ištatuiruotųjų, alchemikų ir bepročių pirsu. Nuo tada, kai jau galėjo keliauti, kaskart pasiekę tikslą ryždavos dar tolesniam ir, jam taip atrodė, dar labiau vienas nuo kito tolo; dabar Ferberis troško kokios sienos. Prisiminė pirmąją jų kelionę į Vakarų, Meco katedrą. Bučiuojantis Tereza palengva, bet primygtinai prispaudė jo skruostą prie apvalios liaunos kolonos, skliautą keliančios į nepasiekiamą aukštybę; jam prie ausies į vėsus akmenų mūrą bilstelėjo, kone švelniai, kaip į duris beldžiama nenorint trikdyti. Taip jam girdejos. Lyg apsėstas ėjo Ferberis nuo vienos kolonos prie kitos ir klausė akmenų giesmės. Pusę katedros apėjo, vis įsiklausydamas, iki ausys nubalo, į ledą sustiro.

Vėl pūstelėjo vėjas, burbulu perėjo drebulys – indėnas sparčiu moju ir vėl supylė kanistrą esencijos į mašiną, pernelyg daug, regis, iššvaistytą. Ferberį apėmė baisus

nuovargis; tai tulžis, pamanė Ferberis, kaulų fluidas, iš kaulų čiulpų išsunkti syvai, iš potašo ir kažkokio totemo dvasnų išvirtas ir jų šventų vietų spindulingomis dulkėmis pasūdytas.

Tvaskančioj membranoj meandra gulė luistai ar debesys, žemė iškilo, upės, ir *Father-Vater-Satelitas* grįžo. Jis perėjo didelį plėną tarpinį, ištuštėjusį apie Ferberį, kai kalba užsikardė, *Miela Tereza...* Bet *Father-Vater* maloniai sklido viduj, tai buvo senas, seniausias kalbėjimas, jis sustygavo jį tam *a*, tam *ach*, tam *ja*, nuostabos, aimanos, brangiam *a-a-a...* laikrodžio skambesys, per jį negirdėjo plojimų ir to beprotiško bruzdesio aplink, pulsuojantys viduriai, regis, jo paties kraujas nepaliaujamai šiugžda, Savės-Garsas, atviras, aiškus ir gan stiprus iškelti visam jo netvirtumui ir bejėgystei vienu ilgu *a-jaaa...*

Taip, tikrai, tai buvo: *jo* Liucė. Liucė, kuri praplumpa raudot, jei tik namų darbų išsiblaškiusi nesužiūri, Liucė, kuri per pamokas atliktas užduotis namie švariai iš naujo perrašo, skyles pramušus, susega į aplanką, Liucė, kuri nieko blogai daryt nenori, visai nieko, niekada, *Mažylė* – tik nieko nekomplikuoti, iš esmės viskas būtų gera, gera su ja ir su juo ir su Tereza, gera su *Mes*, pamanė Ferberis, Liucė, kuri – ir tada jį nusemelkė – tikrai juk dar sulaikiusi kvėpavimą. Vangiai, lyg iš gilaus sapno būtų tik ką pakir-

dęs, Ferberis truktelėjo pirmyn, isteriški vaikai strakaliodami mynė jam pėdas, alkūnėm badė pilvą, Liucės akiniai išslydo iš rankos, teko lenktis, betgi per vėlu, medžiaginis sportbatis... Sportbačiavaikis nematė nei jo, nei jo neapykantos; pakerėtas žvelgė į rutulį, bet per taurinai tulžų šarmą dabar jau negalėjai įžvelgt, kas viduj.

Tą akimirką Ferberis išvydo save: groteskiškai reflektuotą, glitėsį tauriname protėvių veidrodyje, jų esencija – lyg suteršta, subjaurota – tamsavo sklidžiomis dėmėm. Muilajuostėje Ferberis buvo visiškai vienas; pasenęs, savo motinos bruožų, ir perspektyvai kažkas negerai buvo: jis dumšlėjosi – jis traukėsi. Įgaubta-išgaubta, nusmelkė mintis, bet mokyklinių žinių dabar jau nepakako. Turiu sutrinti tą actekų burbulą, vienintelė mintis; paniškai, abi rankas atkišęs, Ferberis bedė į nevalyvą veidrodį ir pradingo.

– Hello father, hello!

– Hello father!

Atsipeikėjęs Ferberis susivokė tįšas ant žemės. Turbūt ant muilinių lentų paslydo, ir taburetė parversta. Ir Liucė turbūt parvirto, jos išgąstingas riksmas dar vibravo ausyse, tai buvo paskutinis dalykas, kurį prisiminė.

– Hey, father! ►

Vanduo

Daivos Kairevičiūtės nuotrauka

Prasideda, – pagalvojau. Apytuštėje aikštelėje ežero link, priešais skelbimų lentą su sodininkų bendrijos vidaus tvarkos taisyklėmis ir šalia Jono „Volvo“ stovėjo nepažįstamas automobilis. Mažytis, kokius vairuoja paaugliai. Suabejojau, gal pas Veroniką anūkas atvažiavo, bet ne – ji dar tuščiose lysvėse kapstėsi viena. Nepašaukiau, pro mus skiriančią tvorą prasmukau nulenkusi galvą. Ją pakėliau tik pažiūrėti į gandrą, tupintį lizde ant stulpo prie Mindaugo garažo vartų. Mašinos už jų nesimatė. Todėl ir stebėjau – sezonas dar neprasidėjęs, sodininkai nespėję suvažiuoti, o prie ežero jau renkasi svetimi. Į stiklinį vandens paviršių nuo savo verandos laiptų mėgstanti žiūrėti Laima turbūt ir šiemet bandys juos nuvyti. Nesusitaiko, kad jos karaliavimo laikai baigėsi. Kad gali prieiti prie vandens telkinių, dabar žino visi ir į ženklą „PRIVATI VALDA“ nebekreipia dėmesio. Nuo žiemos šalčių ir pavasario liūčių ta balkšva lentelė sulinko, pagelto kaip ir jos šeimininkė, kai ją mačiau paskutinį kartą. O ir ką prie ežero veikti balandį? Aš nešiau si knygą. Iki Laimos sklypo rankose ją spaudžiau kaip bilietą. Atsikvėpiau tik jos neradusi, jau prie ežero, kur į keturias dalis perlenktą savo pledą numečiau už dviejų plačius kaip miegojimo marškinėlius apsivilkusių paauglių. Jos sėdėjo ant vieno iš didžiųjų tuščių vejų plotų ir į mane neatsisuko.

Kuprinų artyn neprisitraukė. Nepažiūrėjo – vyras ar moteris. Jeigu būčiau vyras, bent išsigąstų. Dabar gi dėmesio nekreipė ir tiek. Gal ir gerai. Nors juokėsi, ne iš manęs. Prunkštė jos žiūrėdamos į trečią draugę – taškelį ežero viduryje. Nusispyrusi šlepėtes nuogas pėdas saulės spinduliuose šildžiau ir aš, bet bristi į vandenį? Nė už ką. Suskilinėjusius kulnus slėpiau praretėjusioje žolėje ir krūptelėdavau nuo šaltesnio vėjo gūσιο. Nuo jo po megztiniu šiaušėsi ir mano rankų plaukeliai, liemenę tebedėvėjau flisine. Gal šaltas vanduo kūno tai paauglei ežere negėlė kaip vaikui – taip nusprendžiau. Žiūrėjau, kaip įnirtingai draugės jai mojuoja, kaip ji neskuba. Apsivertė ant nugaros ir plūduriavo, kol akis nuleidau į du melsvai juodus paukščius savo knygos viršelyje.

„Les merveilleux nuages“ – taip tas romanas vadinosi, nors danguje debesų ir nesimatė. Apsiniaukęs tik Sagan veidas užpakaliniame viršelyje. Perlai po kaklu blizgėjo labiau nei jos akys. Kairiosios vokas lyg ir labiau pakrikęs, o gal taip skeptiškai ji žiūrėjo į mane. Juk ją aš išsirikau ne šiaip sau. Gležna jos knygelė manęs negąsdino taip kaip didžiosios Hugo plytos. Šitos net lapų krašteliai mėlynai padažyti. Ir ją, ir Hugo iš namų į sodą tempiau parodyti svečiams. Man patinka, kai jie nustebę klausia, ar aš skaitau prancūziškai.

– Skaitau, – apsimetu.

Meluoju, kad prisimenu, ką prieš dvidešimt metų mokiausi universitete. Nors prancūzų man jau tada sekėsi vidutiniškai, pavienių žodžių kaip šiaudo griebdavausi ir nenuskendau. Dabar tik pabandyti norėjau. Kad Sagan mane išdurs, nesitikėjau. Paragrafo ilgio Bodlero citatą jos romano epigrafe praleidau vos pamačiusi. Kas ta pirmame sakinyje aprašyta *palétuvier*, nesupratau ir įsižeidžiau. Iš po savo grumsto išlindusią skruzdėlę sutraiskiau, bet nepalengvėjo. Skūstis nebuvo kam, o ir kuo?

Vėjas aprimo, saulė tebesildė. Paauglės kikendamos trynėsi pečiais, jais susiglaudusios lingavo į šonus ir spragsėjo pirštais. Kalbėjosi ne tik žodžiais, bet ir garsais. *Bum bum bum*, – kartojo ir viena kitą suprato. Sėdinti mano dešinėje iš kuprinės ištraukė sausainių pakelį ir jį atkišo draugei.

– Imk, storule, – pasiūlė.

Lyg iš pat pradžių būtų taip sutarę, indėnas suėmė jo plaštaką ir truktelėjęs vienu moju prisitraukė Ferberį prie krūtinės. Pončas su aukso raiščiais glustelėjo prie įraudusio Ferberio veido, kailis skleidė protėvių tvaišką. Tik dabar nuskardėjo juokas.

– Thank you, father, thank you...

Milžinas vis dar laikė jo ranką, iškėlė aukštyn, lyg po viskam ketintų dar kartą sujudinti moju; *Hello father, hello baltaveidi, hello tiro figūrėle iš Europos...* Ferberis ištrūko, netikęs būdas sprukti, vis dėlto skubom nužingsniavo, iki pirsio pabaigos. Virš galvos girgždėjo apžvalgos ratas. Nemačiomis akimis žvelgė žemyn į vandenį. Keli žmonės kažką jam šuktelėjo, nusijuokė, veikiausiai jie iš publikos.

Iš pradžių jis net nepastebėjo. Nė bangėlės nebuvo. Vienu ypu prasidėjo pirsio apačioj, iškart, lyg kokį nematomą šliuzą pakėlus. Balsvuojanti banga apsėmė pamatą, burbulus nešantis tvanas, iškilęs iš jūros. Tame sraute susiliejo viskas – Lietuva-Lipšicas, kamieną brūženanti palmės vėduoklė, akmens giesmė, Liucės riksmas, o viršum jų *Father-Vater-Satelitas* ir *Hello-father-hello...* Viskas susilydė į vieną vienintelį begalinį šiugždesį.

Kalvose į pietus nuo Santa Monikos įlankos išiziebė oranžu tvieskiantys signaliniai žiburiai. Paskutiniai varako saulės atšvaitai sravo į didelius bungalų langus.

Ferberiui einant, žiūrovams, ir vėl susispietusiems apie indėną ir kilties mašiną, už nugarų ant taburetės stovėjo kita, kiek vyresnė mergaitė.

Liucė ir Tereza laukė kavinėje prie išėjimo iš pirsio. Tereza ramindama tikino Liucę. Jis lėtai praėjo pro jas. Po kelių žingsnių pajuto Liucės pirštus gremžiantis į kumštį. Tada Terezos delną ant pakaušio.

Stingiai pasisuko.

– Per vėlu, – tyliai tarė Tereza.

– Žinau, – tarė Ferberis. Dabar žinojo tai.

Prieš pat vidurnaktį jie išskrido namo, išsiskyrė, išgyveno sunkmetį, tada ir vėl geresnių dienų. Taip Ferberis svajoto, tolyn nešamas, siaučiamas, plukdomas šiugždesių – be Liucės, be Terezos.

Iš: *Lutz Seiler. Die Zeitwaage. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2009*
Vertė Zita Baranauskaitė-Danielienė

planavau, bet nespėjau. Aistės siluetas išryškėjo ežero pakrantėje. Spoksooti būtų buvę nemandagu, todėl veidą užsidengiau knyga ir kaip ji priartėjo, nemačiau. Išgirdau tik kai jau stovėjo už draugių sienos.

– Visai mielas, – nusikosėjo.

Taip apibūdinant vandenį dar niekada nieko nebuvau girdėjusi, todėl knygą numečiau ant žolės ir išsitiesiau, bet daugiau nieko įdomaus ji nepasakė. O ir ko iš paauglės tikėtis – taip pat kaip vandenį draugėms ji netrukus apibūdino ir orą. Mus skyrusi aukšta siena netruko sugriūti. Draugės atsisėdo, kur sėdėjusios, ir mudviejų su Aiste akys susitiko. Maudėsi ji su baltais apatiniais, bet net ir sušlapę jie nepersišvietė, matyt, buvo storos sintetikos. Pagavusi mano žvilgsnį Aistė linktelėjo. Jos blakstienos suklupsėjo, lyg būtų dirbtinės, o gal man taip tik pasirodė. Šiaip ar taip, kaip neskubėjo maudytis, taip neskubėjo ji ir rengtis.

– Prancūziškai skaitot? – susidomėjo.

– Skaitau, – atsiliepiu.

Lygi ir glotni stangraus Aistės kūno oda blizgėjo saulėje ir mane akino. Už drauges ji buvo perpus smulkesnė, visa galva aukštesnė, grakšti. Kai pasilenkė prie prasegtos kuprinės, jos nugara liko tiesi. Ko kuprinėje ieškojo, nesupratau, nes atsitiesė tuščiomis rankomis. Ilgus šlapius plaukus suėmė į kasą, bet ši netrukus iširo. Nagai lakuoti juodai, bet trumpi.

– O jūs nesimaudysit? – paklausė.

Nežinau, kodėl ji su manim kalbėjosi, bet kalbėjosi ir riestą nosį pasikasė. Kai pakračiau galvą, plačiai išsišiepė ir nusisegė liemenėlę.

– Juk šilta, – pasiražė.

Šlapias krūtis atsuko į saulę, bet maži vandens lašeliai ant jos odos nedžiūvo. Ji dėl to nesijaudino. Vėl pakilusio vėjo nejautė – jos oda nepašiuropo. Nusimovusi kelnaites kartu su liemenėle padžiovė ant nukarusios didžiosios eglės šakos. Nuoga po ežero aikštelę ji vaikštinėjo drąsiau nei aš apsirengusi ir viskuo žavėjosi. Lyg pati nuo savęs apkvaitusi, eglės šakas nerangiai paglostė ir atsikususi žiūrėjo, ar matau. Kas čia, nesupratau – tarybinių laikų aktas? Draugės į ją nekreipė dėmesio. Viena atsistojusi patempė džinsus į viršų ir klestelėjo atgal. Spėjau, kad nuoga Aistę jos mato ne pirmą kartą, todėl ir nenustebo. Man gi užkauto žandai, pasidarė gėda, o ji elgėsi lyg niekur nieko. Sugrįžusi prie kuprinės išsiėmė džinsus ir marškinėlius. Kai pamatė, kad spoksau, ir vėl atsisuko:

– O gal man teta kailinukus paskolins? – išsišiepė.

Draugės kikenė, aš išsigandau. Dešinę ranką kažkodėl pakėliau ir ja pamojavau, bet draugių nenubaidžiau – ne musės.

– Nepaskolins, – pagaliau prabilau.

To betūko, kad su mano liemene nuoga lakstytu. Laimos nebuvo, bet dalis aikštelės matėsi ir iš balkono antrame Tomo namo aukšte. Nors nedažnai, kartais į tą balkoną jis užlipa. Lyg ir kažką tvarkosi, stumdo. Su flisine liemene jis mane ne kartą matė, su ja aš pas jį ir užėjusi esu ne kartą. Tą kartą, kai jo virtuvėje gėrėm arbatą, sakė, kad pats tokios norėtų. Klausė, kur pirka. Tai jeigu dabar prie ežero Aistę ja apsigaubusią pamatytų? Pagalvotų, kad aš?

– Nepaskolins, tai nepaskolins, – išgirdau.

Vis dar šlapia Aistė pasipurtė ir pamerkusi man akį džinsus įgrūdo atgal į kuprinę. Apsivilko tik marškinėlius ir šie iškart sudrėko. Jos kūno jie kabinosi kaip įmanydami, bet Aistė marškinėlius nuo savo odos atplėšė, neprisi-leido. Nuėjusi prie tiltelio atsisuko į mus.

– Užlipk, – ragino draugės.

Tą vieną išpuvusią lentelę pačioje tiltelio pradžioje Aistė iškart peržengė. Taip pat drąsiai peržengti ji galėjo ir žemai vėjo plaikstomą STOP juostą, bet pro ją ji užsimanė pralįsti, o kad pakeltų aukščiau, pasilenkė.

– Garbės žodis, – neištvėriau.

Mane išgirdusios Aistės draugės prapliupo juoktis.

– O ko jūs žiūrit? – stebėjosi ta su kirpčiukais.

– Skaitykit, – pasiūlė kita.

Ką dar sugalvos, nelaukiau. Atsistojau, įsispyriau į šlepėtes. Knygą įkišau į pledą, šį – po pažastim. Kai atsikusau prieš išeidama iš aikštelės, ant tiltelio draugės jau stovėjo trise, o mane pro tujas pašaukė Laima. Ji dėvėjo striukę, ant galvos – žemėnė kepurė. Vis dar pageltusi, į sunkius botus įspraustas kojas į viršų kėlė stenėdama. Smirdėjo nuo jos kaip nuo rūšio, į kurį iš namų atsivežė pilną bagažinę nuskilusių lėkščių, velnias žino kuo aplipsių stiklainių ir jų dangtelių. Sustojusi atsikvėpti pledą su knyga numečiau ant įlinkusio jos „Škodos“ kapoto.

– Prancūziškai? – išsižiojo.

Klausė, kada ją išmokysiu. Kad pamirštų, į rūšį padėjau sutempti ir indus, ir sunkius maišus su priplėkusia patalyne. Dėkodama Laima mane apsikabino, o aš atsiveikindama užsiminiau apie nepažįstamas pusnuoges mergas ant jos tiltelio. Tegu ta sena tarka ir aiškinasi.

ELŽBIETA LATĖNAITĖ

Ji

kažkada ji buvo dainininkė
ir pro atidarytas balkono duris
visam rajonui plėšė
dainas apie tėvų skyrybas

buvo ji aistringa raitelė
pilotė – gal net visus metus
atskirt galėdavo lėktuvo modelį
pagal variklio burzgimą
pagal anglies dvideginio reljefą
ar pagal lėktuvo siluetą
besistebintiems atsakydavo, taigi čia lengva
šito modelio nebegamina

buvo makiažo meistrė ir manikiūro
jei būsim atviri
čia panašiau į doktorantūrą
režisierė operatorė fotografė animatorė
prakalbindavo žmogeliukus
prajuokindavo žmones
dizainerė vlogerė dailininkė komikė
receptų išradėja šefė
šukuosenų meistrė
drabužių sukirpėja

ties kunkuliuojančio gyvenimo
o dar nė keturiolikos nėra

Diptikas išgalvota kalba

1. Duskliai

apstriknęję duskliai
valpatom nulyna
sarges makatuoja
lauminčius vašyna

daneikių patrašių
ratsen pakaloję
užintą komintą
saujon palavojo

funtis sykliai roja
deberintą myką
kinkus šurmuntoja
sarą vafafinką

lypšt raminga soja
vekšt aguna poja
simintuos viligiuos
samandas vajoja

2. Vavajam!

lampančios kamangos
sulipniuoja rotas
rotos finčiliandos
pupiniais eikiuotos

dugunima firta
apstreikuojam loną
plintą ciferintą
koposom žironą

debinta ladina
prauskientai sufyla
ertuntais pajautais
ciksinčiai atyla

lipintis muntsciukas
tuškais defertuoja
vikada cintaka
prabalą ratoja

gen, gentuką murtį
svytanką param
sumentai kratulpi
dojon vavajam!

Daivos Kairevičiūtės nuotrauka

Genijus

labai linksma skimbčioja varpeliai
aš žinau kad visi yra durneliai
o aš esu gilus žmogus
kas kad girtas o kas negirtas
ramtadrylia garbus esu ir gabus
čia svarbiausias už visus
ir gabesnis ir garbesnis
pats geriausias iš visų
mažumėlę apsimyžau
ką tiktai ligi ausų

opa opa tralialia
kaip smagu man būti čia
į vietas statau dėliones
daiktus žmones jų svajones
ir kaip dievas kaip lemtis
sukuriu mistiniais rąstais
erdvę žmonijai bręsti
augintis papukus ir gaktiplaukius
jauną dirvą tręšiu savo syvais
genialiai opa opa aš risnoju
per nevykėlių ražienų rojų
ir daug gimdau apvaliukų
mažų blizgančių perliukų
barstau juos mažiuokams varguoliams
kišu į gerkles grūdu kiek noriu kiek
man malonu kol nubrozdinu iš vidaus
kol ašaros trykšta verkianti
moteris juk patraukliausia

esu puikuolis purvinas durniukas
bet tik pats slapta taip vadinu
tik su tais su kuo drąsu
pasirodyt durniuku
vadinu save kaip noriu
ir reiškinius ir kūrinius linksniuojau
nekenčiu smulkmės konvulsijų jautrių
jei daugiau būtų kaip aš tokių
nebūtų man taip vieniša
bet tik tegul pabando išdygti
kas man iš tolo galėtų prilįgti

ojojoi rigdįgdo rigdįgdo
įpilk dar vis tiek viskas užpiso
vis tiek viskas pochui pavargau
rytoj pabūsiu dievas o dabar
pabūsiu berniukas blogas
džiaukis kol atsiskleidžiu
tu puikuolį purviną durniuką
nubausk mane išperk mane
dar dar ach ojojoi
užbaigsiu šį kūrinių tuoj

Sukta diena

atėjo laiškas iš policijos, kuri neveikia, kad
mano mašina, kurios neturiu, kabino mašiną, kuri neegzistuoja
mano lėktuvas, kurio nepilotuoju, nutrenkė paukštį, kuris neskrido
gavau pranešimą apie baudą, kurios nesumokėjau, bet kuri ir neegzistuoja
mano močiutė, kurios neturiu, paprašė pinigų, kurių jai nereikėjo
mano tėvas, kurio nėra, skambino iš ligoninės, kuri neegzistuoja,
mat susirgo liga, kuri neaprašyta
draugė, kurios neturiu, prašė gelbėti iš nelaimės, kuri nenutiko
mano mylimasis man pasipiršo, nors nepažįstu jo anei jo meilės
kreipėsi ir jūrų laivyno leitenantės Dženės šmėkla, strigusi Sirijoje
su trim milijonais dolerių lobių skrynioje, paimtoje iš isis, maldavo manęs
priimti pasaugoti skryniją, nes antraip vaidensis

dar gavau laišką su asmeniniu teismo kodu
ir grasinimą gauti baudą, jei nesikreipsiu va šiuo numeriu
atėjo sveikinimas sėkmingai užpildžius anketą
mėsos pjaustytojos darbui Norvegijoje
ar bereikia sakyti, kad nepildžiau, nepjaustau ir darbo nėra
galop sulaukiau žinutės, kad gavau palikimą nuo sultono,
kuris nemirė, negimė ir nieko man nepaliko
parėjo raginimas išmuitinti siuntą, kurios niekas man nesiuntė
o prenumeruoto žurnalo vis nesulaukiu,
nors jis toks tikras kaip ir aš

Daugiau

tada laive kur šokinėjo
daug metrų į viršų žemyn
gulėjau palinkus nuo jūros ligos
kaip ir kiekvienas to laivo keleivis
keitėm viens kitą sūrio
baltumo veidais mandagiai
prasilenkdami ėjom vemti
tada aš žinojau kad laivas
daugiau nei tai
nei krūva apsivėmusių

dabar kai sunku
galvoju apie tą laivą kaip
žinojau kad yra
daugiau negu tai
yra daugiau

Jausmų buhalterija

kaskart kai sutinki žmogų iš praeities kadais mylėtą
pasigirsta viduje užsesys bildesys
į darbą suleikia visas
jausmų buhalterijos kabinetas
pasikelia dokumentus suvedinėja į *excelį*
kiek apgailėstavimo kiek kaltės kiek pykčio
kokia širdies skola ar perjauta

ne visada taip
būna kai susitinki ir nesuguži buhalterės į darbą
virusas išmetęs ar kabinetas streikuoja

ties kai kuriais žmonėm daug duomenų
dirba išsijuosusios sąžiningos buhalterės
netikėtai užlūžta sistema
kas tai sukėlė kas nutiko suėjusios
prie vieno kompo per petį žiūri diskutuoja
va žiūrėk sako viena kiek ilgesio
nuo jo užlūžo sistema
gal perkraunam kompą

ties daug ilgesio
kad reikia atskiros lentelės vien tik jam
bandom suskirstyti į grafas
ilgesys žvilgsnio pojūčio balso
vienas kito netobulumo patyrimo mylint
pažiūrėk kiek kikenimo ilgesio
ir pats didžiausias langelis
ilgesys jausmo kad tęsis
amžinai

Mizerijos

daug kartų juokiausiu
lietuviai poetai
vis apie mirtį vis apie netektį
vis jie gedi skauda
amžinos mizerijos
o tada pradėjau rašyti
apie netektį ir mirtį
ir vis dar nežinau ar
dirva tai ar jau vaisiai

Baras

senamiesčio ekskursijoje aptariamoms įdomybėms ir žaizdos
išgašdinta varna užstringa kiemo vartų virbuose
kol jos gentainės išnešioja paminklus po miestą
per vienos orchidėjos gyvenimą
pasikeitė ieškančių žvilgsnių karta
ir smilkstančio dūmo rūšis
ir į kitą kalbų šeimą išsikraustė šnekamosios kalbos dalis
rūbas išliko toks pats
mados gyvenimas eina ratu ne kaip orchidėjos

čia kažkieno gyvenimo meilė tapo mano gyvenimo meile
o mano gyvenimo meilė tapo kažkieno gyvenimo meile
čia auga mėlynos orchidėjos haliucinacija

išdegusiam šlaite Pietų Afrikoj pražysta ugninė lelija

PHILIP LEVINE

Philipas Levine'as [Levinas] (1928–2015) – žydų kilmės amerikiečių poetas (tėvai – emigrantai litvakai), ilgametis Valstybinio Kalifornijos universiteto (Fresno padalinio) anglų kalbos ir kūrybinio rašymo dėstytojas. Gimė ir užaugo Detroite, Amerikos automobilių pramonės centre; anksti mirus tėvui, drauge su broliais (identišku dvyniu ir vyresnėliu) nuo paauglystės dirbo sunkius fizinius darbus, studijų metais – ir automobilių gamyklose. Kaip viename interviu pripažino, „apmaudavau, kad turiu dirbti gamykloje, – iš dalies dėl to, jog atrodė, kad šis darbas atitolins mano įžengimą į poezijos karalystę arba užkirs kelią į ją. Nė manyt nenumaniau, kad tai taps mano kūrybos tema.“ Nerimuotoje, varijuojančio ritmo, tiesmukos kalbos poezijoje Levine'as „sieké kalbėti už tuos, kurių protą, jausmus ir vaizduotę gniaužia bukinantis ir alinantis darbas. Jo eilėraščiuose raiškūs pilkų didmiesčių, beprasmių šnekų ir veiksmų, subtilių pažeminimų, nusavinimų ir nevilties vaizdai“ („Britannica“).

Tarp kelių dešimčių Levine'o knygų minėtini poezijos rinkiniai „Ne šita kiaulė“ (*Not This Pig*, 1968), „Liūtą sau šeriasi“ (*They Feed They Lion*, 1972), „Pražuvusiųjų vardai“ (*The Names of the Lost*, 1976), „Pelenai: nauji ir seni eilėraščiai“ (*Ashes: Poems New and Old*, 1979; Nacionalinės knygos premija), „7 metai nuo kažin kur“ (*7 Years From Somewhere*, 1979), „Kas yra darbas“ (*What Work Is*, 1992; Nacionalinės knygos premija), „Paprasta tiesa“ (*The Simple Truth*, 1994; Pulitzerio premija), „Pasaulio naujienos“ (*News of the World*, 2009). Levine'as, kurį paskutinės – pomirtinės – knygos „Paskutinė pamaina“ (*The Last Shift*, 2016) sudarytojas poetas Edwardas Hirschas pavadino „didžiu, ironišku industrinės krašto šerdis Whitmanu“, 1987 m. apdovanotas už viso gyvenimo kūrybinius nuopelnus skiriama Ruth Lilly poezijos premija, 2011–2012 m. ėjo garbingas Jungtinių Valstijų poeto laureato pareigas.

Tai pirma stambesnė Philipo Levine'o eilėraščių publikacija lietuvių kalba.

Kas yra darbas

Stovime ilgoje eilėje lietuvi lyjant prie „Fordo“ gamyklos Hailand Parke ir laukiame. Darbo. Žinai, kas yra darbas... jei esi pakankamai suaugęs šitai perskaityt, žinai, kas yra darbas, nors gal ir nedirbi. Tegu tave skradžiai. Šneką apie laukimą, apie mynimą nuo kojos ant kojos. Kai jauti, kaip lietus dulikia į plaukus, sudrėkina akis, ir tau ima atrodyti, kad priešaky matai savo brolių, gal dešimtyje vietų. Pirštais pasitrinti akinius, ir, žinoma, tai kažkieno kito brolis, siauresnis per pečius nei tavasis, bet taip pat graudžiai kumptelėjęs, kreivas šypsnys, išduodantis atkaklumą, apgailėtina užsispyrimą nepasiduoti lietuvi, laukimui sugaištoms valandoms, žinojimui, kad kažkur priekyje laukia žmogus, kuris pasakys: „Ne, šiandien mes nesamdysim“, motyvuodamas kuo tik tai nori. Tu myli savo brolių, bet dabar ūmai negali pakęsti užplūstančios meilės broliui, kurio nėra šalia nei už tavęs, nei prieky, nes jis namie, kur mėgina atmiegoti vargingą naktinę pamainą kadilakų gamykloje, kad pakilęs priešpiet galėtų pasimokyti vokiečių. Pluša po aštuonias valandas naktį, kad galėtų dainuoti Vagnerį – operą, kurios labiausiai nekenti, blogiausią kada nors sukurtą muziką. Kaip seniai sakei jam, kad myli jį, apkabinau plačius jo pečius ir žiūrėdamas į akis ištarei tuos žodžius ir galbūt pakštelėjai į skruostą? Niekad nesi padaręs tokio paprasto, tokio akivaizdaus dalyko, ne dėl to, kad per jaunas ar per kvailas esi, ne dėl to, kad esi pavydas ar rūstus, ar neįstengi pravirkti kitam žmogui matant, ne, tik dėl to, kad nežinai, kas yra darbas.

[1992]

Bel Ailo sala, 1949-iejai

Pirmąją šiltą pavasario naktį išsirengėme ir nubėgome į Detroito upę pasikrikštyt automobilių dalių, žuvų gaišenių, vogtų dviračių ir ištirpusio sniego sūryme. Pamenu, kaip susikabinę rankom panirom po vandeniu su pirmąkart matoma mokyklinuke lenkaite, ir mudviejų rėksmą, šalčiui tuo pat metu užgniauzus mums kvapą, ir kaip per tamsos sluoksnius

iškilom į galutinę bemėnesę atmosferą, tai yra šį pasaulį, įkandin manęs išnirusią merginą plaukiant bežvaigždžiu vandeniu link Džefersono aveniu šviesų ir nemirksinčius senosios krosnelių liejyklos kaminus. Pagaliau apsigrėžę, nepamatėme jokios salos, tik tylut tylutėlę tamsą, kiek akys užmato, o tada žiburį, o paskui dar vieną, slystančius pavandeniu, gražinančius mus tikrovėn, gal rūdos baržų, o gal rūkalių, pavieniui vaikštinėjančių. Pašniokstom atgalios į žvirgžduotą paplūdimį, ant kurio nedrįsom parkristi, prie drėgnų drabužių krūvelių, kur sustoję greta tytomis rengėmės, kad grįžtume ten, iš kur atėję.

[1976]

Še, turėkitės

Mano brolis grįžta namo iš darbo ir užlipa laiptais į mudviejų kambarį. Girdžiu, kaip sugirgžda lova ir vienas po kito nukrenta batai. „Še, turėkis“, – sako jis.

Pro langą liejasi mėnesiena ir neskustas jo veidas išbalęs tartum mėnulis. Jis miegos visą popietę ir nubudęs mane ras išėjusį.

Praeis trisdešimt metų, kol prisiminsiu tą ūmaus suvokimo akimirką, jog kiekvienas žmogus turi brolių, kuris miršta, kai žmogus miega, ir miega, kai tas keliasi susiremt su šiokiu gyvenimu,

ir kad jiedu yra tik tai vienas vyras, kad dalijasi širdį, kuri visad pluša, rankom, pageltusiom ir nuskirdusiom, burna, kuri švokščia, vos atgaudama kvapą: „Ar spėsiu?“

Ištisą naktį ledo gamykloje jis penėjo ledolaidį sidabriškais luitais, o tada aš kroviau apelsinų limonado dėžes Kentukio vaikams į pilką vagoną,

dar dviem visada laukiant eilė. Taip trumpai mes buvom dvidešimtmečiai, ir visad prastom drapanom, apskretusiom ir prakaituotom. Dabar man atrodo, kad niekad nebuvom dvidešimties.

1948-aisiais Detroite, įkurtame de la Moto Kadilako tolimiems Henrio Fordo tikslams, nieks nepabudo ir nemirė, nieks nevaikščiojo gatvėmis ir krosnių nekūrė,

kadangi metų tokių nė nebuvo, ir dabar tieji metai iškritę iš visų senų laikraščių, kalendorių, registracijų pas gydytojus, obligacijų, santuokos liudijimų, vairuotojo pažymėjimų.

Miestas miegojo. Sniegas virto ledu. Ledas – klanais arba upėmis, garmančiom nutekamaisiais grioviais. Paskui žolė sužaliavo tarp tūkstančių sutrūkinėjusių kvadratų,

ir žolė ta nudžiūvo. Aš gražinu jums 1948-uosius. Atiduodu jums visus metus nuo tada ligi pat ateinančiųjų. Man gražinkite mėnesieną, blyškiai šmėkšančią ant veido.

Grąžinkit man brolių jaunėlių, tvirtų ir smarkų, plačiapetį, burnojantį prieš Dievą, degančiom akim žiūrintį į visą kūrinių ir sakantį: „Še, turėkitės.“

[1979]

Liūtą sau šeriasi

Iš ašutinių maišų, iš alyvos skardinių, Iš pupų juodųjų ir tizios skalūninės duonos, Iš rūstybės rūgšties, smalos tiesmukumo, Iš kreozoto, benzino, pavarų velenų, ratuotų padėklų Liūtas stiebias.

Iš kalnų Pilkų pramoninių būdų, iš lietaus, iš trenkimosi autobusu, Vakarų Virdžinija–Pabučiuok Man į Subinę, iš tetulių palaidotų,

Motinių, kiestančių it supliektos kaladės, iš strampų, Iš kaulų reikmės aštrintis, o raumenų – temptis, Liūtas stiebias.

Žemė ryja medžius, tvorų stulpus, Mašinas išdarinėtas, žemė šaukiasi mažutėlius: „Namopi, namopi!“ Iš paršo kiaušų, Iš tūžmasties šventuman varomos kiaulės,

Iš kailėtos ausies ir storo pagurklio Nukarusio pilvo nusiramimas, iš reikalo Liūtas stiebias.

Nuo saldžių kiaulių kojų klijų Kumščio mėšlungiai saldūs, nuo išsiskleidusios Kulšių gėlės urvų laštos, Nuo „Nusilenk“ ligi „Sukilki“, Liūtas nuo kastuvų strėlių, Nuo nukaištos rankos, kuri trūkčioja plaštakas, Liūtas stiebias.

Iš penkių mano rankų ir visų mano plaštakų, Iš visų atleistų nekaltų mano nuodėmių šeria, Iš manos vagonetės, dardančios po žvaigždėmis, Sau Liūtą, iš mano vaikų paveldėtą, Iš ažuolo, virtusio siena, sau Liūtą, Iš maišo ir pilvo atverto, Ir visa ko, kas buvo paslėpta degančio ant tepaluotos žemės, Liūtą sau šeriasi, ir tas atkyla.

[1972]

Gyvūnai išeina iš mūsų gyvenimo

Nuostabu, kaip aš caknoju keturiom nugludintom dramblio kaulo nagom, o stambūs sėdmenys slyščioja į taktą it gerai suteptos dalys.

Tuŕgun aš. Užuođziu gaižią, rantuotą kaladę, užuođziu skylę pradarančius ašmenis ir striukus drūtus baltus pirštus,

iškrtančius žarnas lyg kokią nosinę. Mano sapnuos snukiai seilėjasi ant marmuro plokščių, kamuojas vaikai, kamuojasi musės,

kamuojas klientai, kurie vengia įsmeigtų jų akių iš baimės, kad šios galbūt mato. Berniokas, mane varantis, tiki,

kad bet kurį mirksnį virsiu ant šono, barkšnosiu nagom it rašomąją mašinėlę arba imsiu žviegt susišikus lyg nauja namų šeimininkė,

atradusi televiziją, arba kad lyg koks gyvulys mikliai pasisukus įsikabinsiu iltim jo ilčių. Ne. Ne šita kiaulė.

[1968]

Per karą

Mano brolis iš karo grįžo su kaire ranka juodame įtvare, bet patikino mus, kad didžiumą jos tebeturi. Pavasaris vėlavo, medžiai pamiršo prasprogti.

Stovėjau ilgoje eilėje prie duonos. Kokia gėda, prabilo moteris man už nugaros, kad toks žaliūkas, kaip aš, dar namie, tebesveikas, o josios Maiklas gyvas degas.

Taip, ji jaučianti ugnį, užuođzianti jo skausmą iš pat toliosios Taravos... o gal Midvėjiaus?.. o jis toks jaunutis, jaunesnis už mane, jam tik keturiolika,

aukštesnis, dailesnis su savo balta uniforma, iš lėto pilkstančia taip, kaip neišdžiūvusios malkos pamažu pilksta židinyje, spragsėdamos ir smilkdamos. „Man atrodo, aš einu iš proto“, –

pasakė, kai atsisukau į ją. Ji uždėjo abi rankas man ant pečių, pabučiavo į vieną ir kitą akį, prispaudė prie savo krūtų ir ašaringai sušnibždėjo man į neprigirdinčią ausį dar niekad negirdėtus žodžius.

Kai pargrįžau namo, duoną brolis valgė kruopščiai, riekė po riekės, kol neliko nieko, tik tuščia lėkštė. „Ar matei ją? – paklausė. – Moterį pragare, Maiklo žmoną?“

Tą popietę vaikščiojau sausakimšom gatvėm, dairydamsis kažin ko sunkiai nusakomo, ko nors pažįstamo, veido ar balso, kad ir ko, tik ne šitų pilkų plėnių, byrančių iš dangaus.

[2009]

Nečiupinėtoji lituanistika (5)

Putino raštai. I tomas. V.: „Švyturio“ bendrovė, 1921. 162 p.

1921 m. laiške E. Radzikauskui (Liudui Girai), „Skaitymuose“ paskelbusiam recenziją apie knygą, Putinas teisinasi dėl knygos pavadinimo: esą taip pavadinta dėl to, kad sudėtos ir drama, ir novelės. Paaiškinimas logiškas, knyga atlaikė šimtmetį ir ją skaityti įdomiau negu šiuolaikinius Putino raštus – atrodo, kad senovinė spauda autentiškesnė. Trys žvaigždutės virš eilėraščio išdėstomos diakritinės varnelės forma (gal verta prie to grįžti). Mylimi „Disonansai“, kurie galėtų būti ir giesmėmis. Karo metų eilėraščiai, nepermelyg nutolę nuo liaudies dainų: „Karo daina“, „Karo žygio daina“, „Karo genijui“, „Į kovą!“ ir kt. – dažnai varijuojama ta pačia tema.

Putino raštai. II tomas. V.: „Švyturio“ bendrovė, 1921. 258 p.

Putino dramas skaitau nelengvai, bandau įžiūrėti lyčių klausimus, bet proza patinka. Gaila, kad parašė jos nedaug; intensyviau suvokė save kaip poetą. Prozoje išryškėja savižudybės problema, apie kurią autorius tikrai ne kartą mąstė. Visuose trijuose apsakymuose vyrauja meilės tema – ne visai panašu į kunigo rašymą. „Vienu pabučiavimu“ bene drąsiausias bandymas, galėtų būti aktualizuotas – šiuo metu madingos šiurpės. Tai miesto proza, tolima valstietiškomis tėvų realijoms, su stiprėjančiu eroso akcentu. „Medūzoje“ panaudota dramatiška romano estetika (derėtų matyti ir Nietzsche's įtaką). Apsakyme „Šviesus šešėlis“, parašytame 1918 m. sausį Sundbiuberge, įdomi pranašystė: minima, kad Lietuvos nepriklausomybė buvo paskelbta sausio 8 d. (p. 178). Nepriklausomybė iš tikrųjų bus paskelbta 1918 m. vasario 16 d.

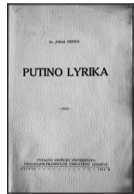
Putinas. Tarp dviejų aušrų. K.: „Raidės“ sp., 1927. 103 p.

Garsusis eilėraštis „Tarp dviejų aušrų“ iš pradžių buvo publikuotas kaip eilėraštis proza. Vėliau suskaidytas į strofas, pageduotas, paverstas verlibru. Eilėraštis proza kaip lyrikos rinkinio preliudija 1927 m., ypač po literatūros studijų Miunchene, buvo šiuolaikiškumo ženklas. Rankose laikau originalą, bet turiu ir 1992 m. perleistą fotografuotinį leidimą su Viktorijos Daujotytės ir Vaidoto Daunio straipsniais. Laikas tarp dviejų aušrų Putino atveju – tikrai nakties, ne

dienos laikas. „Rytuose jau nuspėji besirtinančią šviesą, bet vakarų atšvaistos atgyja tavy, kaip seniai begirdėtų giedojimų aidai“ (p. 5). Koks vis dar maironiškas Putinas šio rinkinio pradžioje! Su amžina, nesenstančia pavasario tema. Sulig „Rūpintojėliu“ – kitimas: sakalai, viršūnės ir gelmės, vergo įvaizdis, bodleriški „Pesimizmo himnai“. „Poeto meilė“ (1922), rašyta veikiausiai Miunchene: aki-vaizdu, kad 1935 m. (santuoka Rygoje) ateis.

Dr. Jonas Grinius. Putino lyrika. K.: Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto leidinys, 1932. 108 p.

Prieš dvidešimtmetį vertinau šią knygą atsainiai: kaip senstelėjusią. Bet šiandien vėl kaip nauja: atsiverčiu ir randu pražiūrėtų dalykų. „Pavyzdžiui, kai kurie prancūzų parnasininkai, poetiškai dėstydami savo pesimistinę pasaulėžiūrą, elgiasi kitaip, negu Putinas: jie mitologijos ar istorijos plačiais vaizdais stengiasi įrodyti kokį nors jiems artimą skaudų dalyką, kaip objektyvią tiesą. Putinas, kad ir norėdamas rasti objektyvių priežasčių, ir šitaip suteikti kūriniui platesnę prasmę, vis dėlto pasilieka giliai subjektyvus; likimo problema pirmiausia yra jo paties, ypač širdies, reikalas ir tik paskui objektyvus klausimas“ (p. 71). Gerai, kad Jonas Grinius turėjo galimybių komparatyvistikai. Dėl kai ko klydo, tarkime, „Naujuosius Metus“ vadina vienu geriausių jaunojo Putino eilėraščių.

Putinas. Keliai ir kryžkeliai. Chicago: Terra, 1953. 299 p.

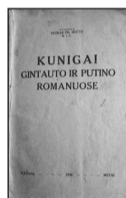
Kai kuriuos Putino eilėraščius (pvz., „Pumpurėlis“, „Debesėliui“) suvokiu kaip eilėraščius vaikams – gal dėl to, kad buvo vadovėliuose, girdėti raiškiojo skaitymo konkursuose ir pan. Rinktinė su autoriaus pratarme, bet įdomiausias – „Kelių ir kryžkelių“ skyrius. „Klajūnas“ – užuomina į būsimas „Benamio dainas“ (nors tikrovėje arčiau benamystės – mylimoji); „Elgeta“, „Elgetos dalia“ – nuošalės, apleistumo simboliai. Vėlyvojoje lyrikoje atsiras „Mačiau šaligatvyje žmogų“ – pokario vaizdinys, karo suluošintas žmogus be galūnių. Vis dar daug pavasario (keturi eilėraščiai iš eilės ir penktas atskirai), saulėleidžio (trys eilėraščiai, taip pat „Saulėleidžio Madona“) – lyrikoje motyvai turi kartotis, kad sukurtų kanoną. Ir, nepaisant ekskomunikos po 1935 m. įvykusių vedybų, skyrių uždaro eilėraštis-malda „Nežinomam Dievui“ (p. 254), kuriame telpa tikėjimo išpažinimas.

Vincas Mykolaitis-Putinas. Rūsčios dienos. Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1972. 44 p.

1939 m. rugsėjo pabaigoje Putinas buvo nuostabiai produktyvus – kasdien parašydavo po eilėraščių, sklidiną karo pradžios nerimo. Tarp jų ir elegiškas „Motinai“, kurio negebėjau deramai įvertinti, rašydama magistro darbą. Vokiečių karo cenzūra neleido platinti 1944 m. išleistų „Rūsčių dienų“, leidykla „Sakalas“ visgi kažkiek išplatino nelegaliu būdu. Stalinmečiu Putinas viešai atgailavo už tą eilėraščių rinkinį: jame būta antisovietinių tekstų, pvz., „Žuvusiems partizanams“ (mano akimis, gan brazdžioniškas, neputiniškas; užtat gyvi kiti antisovietiniai eilėraščiai – „Nepamiršt niekad“ „Golgota“ ir kt.). Išeiviai šį leidinį parengė pagal mašinraščio nuorašą. Ir, be abejo, jiems tai buvo daug svarbesnė knyga negu sovietmečiu išleista vėlyvoji lyrika; ką jau kalbėti apie egzodo poetus baisia nuvylusią „Sveikinu žemę“.

Vyskupas Petras Pr. Būčys MIC. Kunigai Gintauto ir Putino romanuose. K.: Šviesa, 1936. 36 p.

Labai įdomi asmenybė, bet knyga – demagogiška ir kategoriška. Petrą Pranciškų Būčį gerbiu vien už tai, kad įstojo į marijonus; žinoma, ir už išsilavinimą, kuris prasidėjo Seinuose, tęsėsi Petrapilio dvasinėje akademijoje, Fribūre; dėstė Būčys Lietuvos universitete, net buvo rektorius. Atpažįstama? Putinas ėjo tais pačiais keliais, tik vėliau. Būčys darė labai aiškų bažnytinę karjerą, pagirtina jo ištikimybė Bažnyčios institucijai, bet: „Žmonės, kurių pareiga yra auklėti dabartinę Lietuvos jaunomenę, būsimąją Tėvynės reikalą aprūpintoją, turėtų jai rodyti Saulių ir raginti ją sekti jo pėdomis, ne būtinai į seminariją, bet į visas įvairiausias gyvenimo sritis. Gintauto apysaka, sklandžiai parašyta, daug lengviau skaitosi, kaip Putino kūriny“ (p. 29). Kas šiandien atsimena J. Gintauto (vyskupas Justinas Staugaitis) „Tiesiu keliu“, parašytą kaip atsakas į „Altorių šešėly“? Ir visgi Būčio veikalas nėra kvailai sukonstruotas, jis argumentuoja, tik neturi literatūrinio supratimo (tai būdinga ir absoliučiai daugumai šiuolaikinių kunigų). Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas daug krikščioniškiau (ir literatūriškiau – tai susiję) perskaitė Putino kūrybą.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

GRAŽIOS KNYGOS, BET KĄ SU JOMIS DARYTI?

Žanrų vaiduokliai: detektyvas

Apie žanrus ir vaiduoklius

Šiandieną du autoriai – du tekstai – mane labiausiai įkvepia mąstyti apie žanrinę literatūrą ir žanro esmę. Pirmas – Jacques'o Derrida straipsnis „Žanro įstatymas“ (*La Loi du genre*, 1980), antras – Jameso Dorsono straipsnis apie žanrinį posūkį šiuolaikinėje anglakalbėje literatūroje (*Cormac McCarthy and the Genre Turn in Contemporary Literary Fiction*, 2017). Šie du straipsniai man svarbūs ne todėl, kad laikyčiau juos reikšmingiausiais žanro teorijos veikalais, o dėl to, kad puikiai nuteikia žanriškai skaityti naujausius romanus.

Derrida suteikia drąsos mąstyti apie žanrą paradoksaliai ir neesencializuojančiai – jo požiūriu, „žanro įstatymas“ veikia kaip nuolatinis kvietimas peržengti žanro ribas. Kūrinio žanrinis priskyrimas neišvengiamas, bet joks tekstas, kaip teigia Derrida (o mano skaitymo patirtis ir nesiginčija), nėra grynas žanro požiūriu. Ir dar: žanro formavimas(is) ir jo išardymas vyksta lygiagrečiai, kartais – tame pačiame tekste. Šios Derrida idėjos tebūna pirmuoju atspirties tašku tolesniems mano svarstymams apie žanrus ir lietuvių žanrinius romanus. Nors mano literatūrologinių esė serijos pavadinime „vaiduokliai“ atsirado iš noro kaip nors intriguojančiai įvaizdinti žanro esaties neapčiuopiamumą, visai smagu retrospektyviai vaiduoklius susieti su Derrida – garsiuoju hantologu, įprasminusiu vaiduoklišką kultūrinės būties aspektus.

Antrasis atspirties taškas – amerikiečių literatūros specialisto Jameso Dorsono straipsnis – savo ruožtu pademonstruoja, kad žanrai tebėra aktualūs ne vien tik kaip komercinės literatūros rinkos aplinkybė. Dorsonas konstatuoja, kad žanrai sugrįžta į „aukštąją“ literatūrą, ir ieško paaiškinimo šiam faktui. Jis skiria tris pagrindinius žanrinius posūkius Vakarų romano istorijoje – modernistinį, postmodernistinį ir dabartinį. Modernistinis romanas juda *tolyn nuo žanro*, išbando įvairiausias ribas – žudomi siužetai, priežastiniai ryšiai, visokiausios naratyvinės konvencijos. Postmodernistinis posūkis *prie žanro* pasižymėjo tuo, kad literatūra siekė atsinaujinti per žaidimą su žanrinėmis konvencijomis, buvo siekiama atsisakyti kultūrinių hierarchijų, sulydyti masinę ir elitinę kultūras, suderinti intriguojantį pasakojimą, retorinį išradingumą ir intertekstualumą (pvz., Umberto Eco romanai).

Visgi abu šie posūkiai, anot Dorsono, neperžengė tos pačios paradigmos rėmų, abu siekė *konvencionalumo atmetimo dėl individualaus originalumo*, tik konvencijos, kurioms priešintasi, modernizmo ir postmodernizmo atveju buvo skirtingos. Taigi, pokyčius lėmė literatūrinių formų kaitos vidinė logika. Trečiasis žanrinis posūkis *į žanrą*, anot Dorsono ir jo cituojamo Andrew Hobereko, nuo pirmųjų dviejų iš esmės skiriasi tuo, kad kūrybiškumas žanrinėje literatūroje dabar paverčiamas socialinės (o ne individualios kūrybinės) praktikos klausimu. Kitaip tariant, nuo „pasakojimo kaip refleksyvos saviraiškos pereinama prie pasakojimo kaip refleksyvos socialinės alegorijos“. Aktualu nebe tai, kaip save išreiškia subjektas nepaisydamas kultūrinių institucijų, konvencijų ir normų apribojimų, bet kaip konstruojamas ir suvokiamas pasaulis per institucijas bei jas formuojančias normas: kūrybiškumo šaltiniu tampa nebe individai, bet pačios konvencijos, generuojančios pasaulį.

Kiek tai, apie ką kalba Dorsonas, aktualu ir lietuvių žanrinei literatūrai? Kaip dera Derrida žanrinę dekonstrukcija su trečiuoju žanriniu posūkiu? Šie du klausimai ir tampa esė serijos „Žanrų vaiduokliai“ leitmotyvais.

Detektyvas kaip naratyviškiausias naratyvas

1983 m. anglų kalba išleisto reikšmingo straipsnio rinkinio „Žmogžudystės poetika“ sudarytojai teigė, kad „savo esme detektyvinis romanas yra beveik grynas naratyvas“. Išradingi charakteriai, aprašymai, dialogai, veiksmo vietos – visa tai prideda žavesio, tačiau tikroji žanro galia yra autoriaus gebėjimas manipuluoti istorija ir būdais ją papasakoti. Literatūros teoretikų, naudojusiu

detektyvus įvairiausių pasakojimo technikų, socialinių literatūros funkcijų, psichologinių jos efektų bei filosofinių principų aiškinimui, šio žanro kūriniai dažnai suvokiami kaip šiuolaikinės pasakos, kaip protavimo būdų ir socialinių procesų iliustracijos ir kuo puikiausias kultūrinis dokumentas. Nors detektyvo aukso amžius, siejamas su Arthuro Conano Doyle'io, Agathos Christie vardais, jau praieity, kasmet pasaulyje pagaminamas neaprepiamas skaičius naujų detektyvinių istorijų tiek knygų, tiek kino filmų ir serialų pavidalu. Šių istorijų populiarumas liudija nesenstantį žmogaus poreikį kurti ir minti mįsles bei aiškintis baisiausio nusikaltimo – žmogžudystės – individualius motyvus ir visuomenines aplinkybes. Wystanas Hugh Audenas, kaip žinoma, yra pasakęs, kad detektyviniai romanai yra pasaulietiški krikščioniškos kaltės, išpažinties ir atpirkimo dramos atkartojimai.

Detektyvų skaitymo malonumą produkuojanti pasakojimo technika yra lyg ir nesudėtinga, bet jos apmąstymas atskleidžia įdomių dalykų ne tik apie šį žanrą, bet ir apie romaną kaip tokį. Pierre'as Macherey veikale „Literatūrinės gamybos teorija“ rašo, kad „paslaptis turi būti paslėpta prieš jai atsiskleidžiant“, taigi „pasakojimas tęsiasi tik slopinant tiesą; jo judėjimo esmė yra ambivalentiškumas, pastangos atidėti, o ne paspartinti atskleidimą“ ir „visas pasakojimo išplėtojimas yra šio uždelsimo aprašymas ir organizavimas“. Macherey šitaip formuluoja ne detektyvo kaip žanro, bet paties romano prigimtį: „romanas tęsiasi tol, kol gali laikytis regimybės“, „jis atsiranda skliausteliuose, jis yra tarpininkas, tarpas, nukrypimas“.

Paradoksalu, bet detektyvas patenkina skaitytoją tik tuomet, kai sugeba jį apgauti. Šio žanro naratyvas būtinai inkorporuoja numatytus – akivaizdžius ir mažiau akivaizdžius – klystkelius. Autorius privalo parodyti skaitytojui nusikaltėlį (nėra didesnio nusivylimo kaip nusikaltėlis *ex machina*) ir sykiu paslėpti jį pasakojimo vingiuose ir detalėse. Visi mes jau žinome, kad žudikas bus tas, kuris atrodo mažiausiai įtartinas, ir autorius jau žino, kad skaitytojas žino, tad tenka ieškoti vis naujų būdų stebinti žanro principus perpratusius skaitytojus. Galiausiai, kad pasiteisintų neįtikėtini galvosūkių, detektyvų autoriai išranda intelektualų žudiką, kuris mėgaujasi „pagauk mane“ žaidimu ne mažiau, o gal ir daugiau nei pačiu nusikaltimu ir, svarbiausia, giliai širdyje trokšta būti pagautas, kad jo kriminalinį kūrinį užbaigtų autorystės parašas ir vienintelis jam intelektu prilygstantis seklys galutinėje akistatoje jį nurungtų, neslėpdamas susižavėjimo. Genialaus nusikaltėlio ir seklio žaidimai įtartina primena pasakotojo ir skaitytojo santykius.

Iš esmės, įvairūs romano žanrai skiriasi būtent atskleidimo atidėliojimo būdais. Pavyzdžiui, santykių romane tai būtų begalinė gamyba kliūčių, neleidžiančių įsimylėjėliams susijungti. Sudėtingesni, į žanrinius rėmus netelpantys romanai irgi žaidžia tą patį atidėliojimo žaidimą, tik išradingiau ir įvairiau, ne vien tik diegetiniam (istorijos) lygmeny. Kad pusiau kelyje į pabaigą nepamestum skaitytoją, kad jis norėtų nusigauti, kad ir iškankintas, iki paskutinio romano sakinio, jį reikia suintriguoti, įminti mįslę, net jei ta mįslė atrodo maždaug taip: „Kodėl aš vis dar skaitau šį tekstą?“ Tokio pobūdžio mįslės skirtos tikriesiems literatūros gurmanams.

Lietuvių autorių žaidimai su detektyvu

Praejusiais metais pasirodęs debiutinis ir gana sėkmingas Kosto Strielkūno romanas „Mieste nebetiki velniais“ yra itin parankus aptarti lietuvių autorių žaidimus su detektyvinio žanro konvencijomis. Strielkūnas sąmoningai imasi atgaivinti jaukiojo detektyvo (*cozy detective*) žanrą šiuolaikinėmis aplinkybėmis, sukurti jo lietuvišką atmainą. Viršelyje nurodytas žanrinis įvardijimas „kaimelio detektyvas“ laikytinas kaip tik tokia „sulietuvinta“ nuoroda į šią tradiciją. Jaukiojo detektyvo žanrui būdinga vengti smurto, žiaurumo, net sekso vaizdavimo, jame svarbesnis yra mįslių įminimas, pasitelkiant seklio išskirtinį intelektą, sąmojingumą, žavesį (žodžiu, bet ką, tik ne brutalią fizinę jėgą). Jaukiųjų detektyvinių siužetų vieta ir aplinka dažniausiai yra mažos bendruomenės, o nusikaltimus

tiria sekliai mėgėjai. Strielkūno romanas atitinka visus šiuos žanrinius reikalavimus su keliomis išlygomis – romano pabaigoje policijos pareigūnų nužudymas aprašomas kraupiau ir fiziologiškiau, nei būdinga jaukiajam detektyvui: „Ant parketo išvydus dar kelis kitų smegenų gabalėlius Roko smegenys patyrė perkrovą.“ Taigi, išskyrus kelis epizodus, kuriuose neatsilaikoma prieš pagundą šiek tiek pašiurpinti skaitytoją, „Mieste nebetiki velniais“ yra kokybiško epigoniško žanrinio romano pavyzdys.

Kaip formuluoja Lisa Fletcher, „žanras ir geografija yra vienas kito lėmėjai“. Akivaizdu, jog kaimo ir miestelio Strielkūnui prireikia todėl, kad šiuolaikiniame pasaulyje nelabai kur kitur rasi mažas bendruomenes, kurios sykiu būtų ir visuomenės miniatiūromis (bent po vieną du, bet čia yra ir žurnalistas, ir policininkų, ir kunigų, ir turtuolių politikų), kur skirtingų sluoksnių atstovai gyventų greta ir vieni kitus pažintų bei kur nuotoliai ir gyvenimo stilius leistų produktyviai mėgėjiškai šnipinėti. Įdomu tai, kad autorius priklauso lietuvių miestiečių kartai, kuriai kaimo kasdienybė jau yra pažįstama tik iš pasakojimų, taigi, siekiant įtikinamumo, pagrindinis veikėjas Rokas Kėsus atvyksta į kaimą kaip turistas – pailsėti nuo miestietiško turinio kūrimo darbų ir atrasti save pasibaigusį romantišnių santykių griuvėsiuose. Jo žvilgsnis į kaimą yra ne tautiškai romantizuojantis ir ne modernistiškai niekinantis, o hipsteriškai egzotizuojantis. Partizano Lietaus užrašų diskursas taip pat įkūnija egzotizuojantį požiūrį, tik dabar jau į tautinei tapatybei itin reikšmingą istorinę patirtį – partizanų siužete ryškėja ne traumas (reikalaujančios rimties) ar jos postmodernistiškai provokuojančio nepaisymo (kaip Mariaus Ivaškevičiaus „Žaliuose“) aspektas, bet tarsi savaime aiški kūrybinė laisvė pajungti istorinius siužetus žanro reikmėms.

Esama šiame romane ir ironiškojo detektyvo pėdsakų (bene garsiausia jo atstovė mūsų kraštuose yra lenkų rašytoja Joanna Chmielewska). Įsivaizduojami pasakotojo draugai, jo psichikos poliūs objektyvuojantys gyvūnai – Antis ir Vilkas – atkeliauja iš šios detektyvo pasakotoją iš įsipareigojimo rimtumui išlaisvinančios tradicijos.

Taigi, Strielkūnas imasi užduoties sulietuvinti ir šiuolaikinti jaukiųjų detektyvą, ir paaiškėja, kad ši užduotis reikalauja socialinės, istorinės vaizduotės įveiklinimo. Detektyvinis pasakojimas, nors ir labiausiai priartėja prie gryno naratyvo, vis dėlto visada yra kai kas daugiau. Pirmą kartą detektyvinį romaną skaitome dėl pačios mįslės, o prie jų geriausių pavyzdžių sugrįžtame dėl *savitikslio atidėliojimo grožio*.

Strielkūno detektyvą norėtųsi sugretinti su kitu praėjusių metų romanu – Andriaus Pulkauninko „Jautrumo gravitacija“. Šis romanas yra pristatomas kaip trečioji sagos dalis, pirmosios dvi dalys „Miegantys ugnyje“ (2022) ir „Paskendęs turgus“ (2023) pasirodė tik elektroninės ir audioknygos formatais. „Jautrumo gravitacija“ nėra detektyvas griežtąja prasme, bet autorius, galima sakyti, flirtuoja su šiuo žanru, pačioje pradžioje įvesdamas tyrėjos figūrą, kuri iš tiesų yra reikalinga tik kaip papildoma naratyvinė instancija, padedanti kiek nutolti nuo autofikcinių bruožų turinčio pagrindinio veikėjo Andriaus. Diegetiniame lygmenyje draudimo kompanijoje dirbanti tyrėja siekia išsiaiškinti įtartino savaiminio gaisro, per kurį savo lovoje sudegė žmogus, aplinkybes, bet naratyvo konstravimo požiūriu tai yra išorinis, įtarimais motyvuotas žiūros taškas, kuriuo įdomiai žaidžiama – vienu metu tyrėja apsigyvena veikėjo sąmonėje ir net užvaldo jo kūną, kai Andriaus ego tarsi ištirpsta dvasinį nušvitimą primenančioje būsenoje.

„Kaimelio detektyvas“ remiasi aiškia žanrine tradicija, paklūsta žanrinėms konvencijoms (nors jų iki galo neišlaiko), o Pulkauninko romane detektyvo pėdsakas yra aiškiai vaiduokliškas – detektyvinė intriga čia lieka neišbaigta ir tai neerzina skaitytoją, nes „Jautrumo gravitacijos“ mįslė slypi kitame lygmenyje, bet, neatidėliodama savo esė pabaigos, jos neatskleisiu.

– TAISIJA ORAL –

Dėkojame už praeitais metais „Šiaurės Atėnams“ (į. k. 124624678) skirtą 1,2 proc. paramą. Šiomet vėl prašome užpildyti Valstybinės mokesčių inspekcijos formą FR0512.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“

Alternatyva siūlomai alternatyvai: pasikliauti istorija ir pripažinti, kad krizės yra neišvengiamos

Platonas man brangus...

Šių metų vasario 13 ir 27 dienomis „Šiaurės Atėnai“ paskelbė du didelės apimties Sauliaus Norvaišo straipsnius: „Kai kritika netenka alternatyvos“ ir „Kai krizė tampa valdymo forma“.

Su Sauliumi esu pažįstamas daugiau kaip trisdešimt metų. Kartu „Žinijos“ draugijoje įkūrėme klubą „Fraktalas“, organizavome jo veiklą. Bendradarbiauome ir dirbdami Mykolo Romerio universitete. Esu jam nepaprastai dėkingas už suteiktą galimybę susipažinti su keliomis retomis knygomis, kurias jis parsigabeno iš užsienio ir kuriomis pasinaudojau rašydamas savo mokslinius darbus. Deja, pastaruosius kelerius metus bendravome tik el. paštu ir telefonu – Saulius iš Vilniaus išvyko gyventi kitur. Ir gal tik todėl, kad bendravimas tapo retokas, labai nustebau perskaitęs minėtus jo straipsnius. Nustebino ne tiek jo siūloma politinių „sprendimų priėmimo architektūra“, kiek nepaprastai plačios ir gilios filosofinės žinios. Paskelbti tekstai išties įspūdingi, retas net profesionalus filosofas geba taip išsamiai išanalizuoti jam rūpimą problemą, o Saulius juk matematikas...

Bet... Bet kažkas tuose tekstuose sukėlė klausimų audrą. Todėl ėmiau juos darsyk ir darsyk skaityti. Ir pagaliau supratau, kad bent sau turiu pasakyti kažką panašaus, ką pasakė Aristotelis: „Platonas man brangus, bet tiesa dar brangesnė.“ Šį garsų posakį perfrazuosiu taip: „Saulius man brangus, bet dar brangesni yra klausimai, kurie kilo skaitant jo straipsnius.“ Juos ir pateiksiu, kaip ir kai kurias savo mintis.

Kritika tikrai dėl kritikos?..

Pirmo straipsnio svarbiausias mintis galima perteikti keliais sakiniais: a) kritinė filosofija dažniausiai apsiriboja problemų diagnoze ir atsisako jas spręsti; b) hierarchija grindžiamos sistemos yra ydingos jau vien todėl, kad valdžios centralizacija ignoruoja įvairovę; c) didžiausias hierarchijos sąjungininkas yra istorinis fatalizmas; d) problemos gali būti išspręstos tik atsisakius hierarchinio valdymo modelio ir pakeitus sprendimų priėmimo architektūrą.

Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama kritinei filosofijai ir tai daroma pasitelkiant irgi „Šiaurės Atėnuose“ (2026-01-16) paskelbto Gintauto Mažeikio straipsnio „Tamsiosios Apšvietos karalystė“ analizę. G. Mažeikiui priekaištaujama, kad, nors ir tiksliai užfiksavęs Apšvietos krizę, jis neatsakė į klausimą, kaip tą krizę įveikti. To nedarą ir dauguma kitų kritinės filosofijos atstovų.

Štai čia man ir kilo pirmas klausimas: ar dera G. Mažeikį kritikuoti už tai, ko jis net neketino daryti? Juk akivaizdu, kad G. Mažeikio straipsnio tikslas – tik supažindinti su Curtiso Yarvino idėjomis, o ne jas kritikuoti ar aukštinti, juo labiau – ne siūlyti savus sprendimus. Pateisinti tą, mano manymu, vargu ar reikalingą G. Mažeikio teksto kritiką galima tik tariant, jog, siekiant kuo įtaigiau perteikti savąsias mintis, visada pravartu „už ko nors užsikabinti“, pradėti nuo kitų autorių kritikos. Tokia beletristinė išmonė beveik visada pasiteisina, šiuo atveju, ko gero, irgi. Tik G. Mažeikis čia niekuo dėtas.

Ar iš tiesų „amžinasis sugrįžimas“ gimdo fatalizmą?

Pradėsiu nuo abejonės: ar iš tiesų „istorinis fatalizmas visuomet buvo patogiausias hierarchijos sąjungininkas“? Ir ar iš tiesų istorija turi būti suvokiama kaip uždaras ratas?

Istorinį fatalizmą Saulius sieja su „amžinojo sugrįžimo“, arba „istorijos grįžimo“, samprata. Ji giliai įaugusi ne tik į senovės graikų kultūrą, bet ir į hinduizmą bei budizmą išpažįstančias bendruomenes – samsaros ratas, kosminiai ciklai (jugos), karma kaip priežasčių ir pasekmių dėsnis ir t. t. Panašių tikrovės sampratų esama ir kitose kultūrose – kosmosas ir jame vykstantys procesai buvo ir yra suvokiami kaip cikliškai gimstantys ir žūstantys. Turbūt tokį manymą pagimdė ne tik pasikartojanti metų laikų kaita ir su ja susiję gyvybiniai procesai, bet ir regimas dangaus šviesulių judėjimas.

Tačiau tas „amžinasis sugrįžimas“ nėra „uždaras ratas“, kuriame niekas nesikeičia, kuriame žmogus valios laisvės neturi. Geriausiai tai regima samsaros (žmogaus gimimų ir mirčių amžinojo rato) bei neatsiejamos nuo jos karmos sampratoje. Kiekviena naujame gyvenime, mirties ir atgimimo cikle žmogaus (ir ne tik jo) likimas labai priklauso nuo buvusio prieš tai gyvenimo cikle atliktų ar neatliktų darbų, poelgių. Bet žmogus turi gali-

mybę tą savo likimą keisti, ir to pasekmės (karma) išryškėja ne tik šiame, bet ir tolesniuose gyvenimo, mirties ir atgimimo cikluose. Tad jokio fatalizmo, kaip neišvengiamos būtinybės, čia nėra. Tą patį galima pasakyti ir apie Sauliaus minimą stoikų filosofiją. Stoikai pripažino lemtį, ryškiai apribojančią žmogaus laisvus pasirinkimus, bet ir lemčiai, pasak jų, žmogus gali (nors dažniausiai bergždžiai) priešintis. Tad stoikai, kaip ir hinduizmo bei budizmo adeptai, buvo ir yra įsitikinę, kad nors daug kas nuo žmogaus nepriklauso, bet daug ką žmogus gali ir keisti. Tą patį gali daryti bei daro ir žmonių bendruomenės – šeima, gentis, tauta ir pan. Visa bėda ta, kad ciklinio laiko, kaip beviltiškai uždaro rato, kuriame viskas tikrai kartojasi ir nieko naujo net būti negali, sampratą įtvirtino vienas iš iškiliausių krikščionybės tėvų šventasis Augustinas (354–430), o jo autoritetas buvo toks milžiniškas, kad ši samprata tiesiog įaugo į mūsų sąmonę, ir iki šiol jos niekas net nebando paneigti. O tą padaryti įmanoma remiantis viena iš ganėtinai naujų mokslo kryptų, kurią Saulius nesyk paminėjo antrame straipsnyje. Tai – sudėtingų sistemų teorija.

Savireguliacija ir fatalizmas

Ją Saulius sieja su savireguliacija ir svyravimais (virpesiais), netgi nurodo vieną iš jos autorių – rusų kilmės belgų chemiką ir fiziką, Nobelio premijos laureatą Ilyą Prigoginą (1917–2003). Tiesa, šis savo teoriją vadino disipatinių struktūrų teorija, bet tai vargu ar itin reikšminga, nes kiti autoriai disipatinių struktūrų teoriją vadina ir sinergetika, ir katastrofų teorija, ir chaoso teorija, o į jas įsilieja *autopoiesis* bei fraktalų teorijos. Aš dažniausiai vartoju Hermanno Hakeno pasiūlytą trumpą ir inlų sinergetikos terminą, vartosiu jį ir dabar.

Sinergetiniai procesai yra ganėtinai paradoksaliai. Štai esame įsitikinę, kad, nutarus radikaliai pagerinti savo gyvenimą ir to atkakliai siekiant, mūsų būklė palaipsniui gerės. Bet šito niekad nebus. Užtuot būklei palaipsniui gerėjus, viskas dar pablogės, prasidės krizė, o kai ims atrodyti, kad blogiau jau būti negali, taps dar blogiau. Tiesa, galop problemos išsispręs, bet tik su viena sąlyga, kuri kyla iš dar vieno paradoksalaus dėsningumo: dabarties būviam ir sprendimams reikšmingą įtaką daro... ateities būviai („keistieji atraktoriai“). Socialiniame gyvenime jie reiškiasi vizijomis, ir jeigu jos yra pakankamai ryškios, žmogus ar visuomenės grupė pagaliau įveikia net beviltiškai atrodančią būseną.

Mūsų stebimoje tikrovėje nėra nieko, kas nesvyruotų, nevirpėtų, – pradėdamas visatos struktūromis ir baigiant subatominiu lygiu. Sukimasis taisyklingu ar netaisyklingu ratu irgi yra svyravimai. Jie yra ir sklindančios bangos – gravitacinės, elektromagnetinės ir t. t. Net „kietieji kūnai, pasak kai kurių kvantinės mechanikos specialistų, yra ne kas kita, kaip „banginių paketų“ ganėtinai stabilūs darinys. Skirtingose sistemose skiriasi tik svyravimų (pasikartojimų) dažnis, o tie pasikartojimai būna harmoningi (taisyklingi), kvaziharmoningi (svyravimų periodas kinta) ir neharmoningi, arba relaksaciniai. Jei tų svyravimų (pasikartojimų) mes dažnai nepastebime, tai tik todėl, kad jų dažnis yra nepaprastai didelis arba nepaprastai mažas, arba jeigu jie yra kvaziharmoningi ar relaksaciniai.

Kadangi viskas pasaulyje virpa, svyruoja, tuos svyravimus aprašantys dėsniai yra laikomi universaliais, sėkmingai (tiesa, atsižvelgiant į jų specifika) pritaikomais pačioms įvairiausioms sritims ir sistemoms, tarp jų ir socialinėms. Jose irgi stebimi pasikartojantys (periodiniai, kvaziperiodiniai ar relaksaciniai) reiškiniai. Tuos nebūtinai taisyklingai pasikartojančius socialinius procesus aprašo istorija, tad vargu ar reikia stebėtis, kad yra sakoma, jog nieko naujo po šia saule nėra. Nieko naujo nėra vien jau todėl, kad net disipatinės (irstančios, išsisklaidančios) struktūros, pasak I. Prigogin'o, geba įsiminti pradines savo formavimosi sąlygas ir periodiškai ar kvaziperiodiškai pasikartojančių krizių, katastrofų metu jas išlaikyti. Būtent tai ir yra tas „amžinasis sugrįžimas“ – nepaįsant pasikartojančių chaoso būklių, vėl ir vėl sugrįžta tvarka. Tačiau I. Prigogin'as (ir ne tik jis) parodė, kad ta tvarka tampa bent truputį kitokia. Kiekvienoje chaoso būklėje sudėtingai sistemai atsiranda galimybė toliau vystytis bent dviem naujomis kryptimis, link bent dviejų galimų būvių, kurių dar nebuvo. Tokį procesą I. Prigogin'as pavadino bifurkacijomis (lietuviškai – dvejinimusi), ir būtent jų metu atsiranda tai, ko dar nebuvo. Tad nors ir „nieko naujo po šia saule nėra“, viskas nors truputį kitaip, ir jokio fatalizmo čia įžvelgti neįmanoma. Saulius, nors ir puikiai žinodamas šiuos dėsningumus, fatalizmą kažkodėl įžvelgė...

Ar iš tiesų krizė tampa valdymo forma?

Pirmame straipsnyje akcentuojama, jog kritinė filosofija apsiriboja problemų diagnoze ir atsisako jas spręsti. Todėl tikėjau, kad sprendimai bus pateikti antrame straipsnyje. Deja, antro straipsnio didžioji dalis skirta dabartinių valdymo procesų kritikai, o apie galimą problemų sprendimą straipsnio pabaigoje tik miglotai užsiminama. Išvardinsiu antro straipsnio svarbiausias mintis: a) dabartyje krizės kyla viena po kitos ir tampa savaime suprantama būseną, netgi valdymo režimu; b) toks režimas leidžia sprendimus atidėti iki kito valdymo ciklo pradžios (naujų rinkimų, naujų įstatymų ar jų pataisų ir pan.) ir sukelia dar didesnes krizes; c) sprendimų atidėjimas yra ne kas kita, kaip vėluojantys grįžtamieji ryšiai, t. y. bandymai koreguoti netinkamus procesus tada, kai jie jau įvyko; d) tokie grįžtamieji ryšiai gimdo nepamatuotus radikalius sprendimus, ir tai didina netvarką bei naujų krizių galimybę; e) padarytų sprendimų naudą pradėta matuoti sprendimų palaikymo intensyvumu, o toks niekur nevedantis populizmas ignoruoja problemų sudėtingumą bei visuomenei imanentiškus maždaug 6 % nukrypimus nuo „normos“; f) vienintelė galima išeitis – sprendimų architektūros pakeitimas.

Vargu ar reikia abejoti daugumos šių tarpusavyje susijusių teiginių teisingumu. Tiesa, neaišku, ar iš tiesų krizės kyla tik dėl valdymo centralizacijos. Tačiau teiginys, kad sprendimų atidėjimas iki kito ciklo pradžios kyla tik dėl nepaliaujamos krizių sekos, mano manymu, vargu ar teisingas.

Savireguliacija ir krizių valdymas

Tiesa, šį teiginį Saulius bando paaiškinti: „Krizė ima funkcionuoti kaip savireguliacijos forma, ji leidžia atidėti sprendimus [...] ir palaikyti mobilizacijos būseną be aiškaus tikslo.“ Čia raktinis žodis yra „savireguliacija“. Būtent jis tarsi leidžia suprasti, kodėl sprendimai gali būti atidedami. Mat savireguliacija yra ne kas kita, kaip procesai, siekiantys palaikyti sistemos stabilumą, mažinti krizių tikimybę, ir ji natūraliai arba dirbtiniais būdais realizuojasi per neigiamus grįžtamuosius ryšius. Šie visuomeniniuose procesuose yra ne kas kita, kaip dar prieš krizę ar jos metu sąmoningai ar nesąmoningai priimami sprendimai ir atliekami veiksmai, kurių tikslas – sumažinti galimos krizės poveikį, jos neigiamas pasekmes, gal net krizės išvengti. Tad jeigu tos krizės vyksta viena po kitos, tai jų neigiamų pasekmių mažinimas ištįsta laike, ir būtent tai gali būti suprantama kaip reikšmingų sprendimų, kurie galėtų suvaldyti tas krizes, atidėjimas.

Tačiau jeigu krizių seka yra nepaliaujama, tai kyla klausimas, ar įmanoma jas atidėti. Juk savireguliacija yra nuolatinis ir nenutrūkstamas bet kurioje sudėtingoje sistemoje vykstantis procesas. Jeigu jos nebūtų, tai nebūtų nei ganėtinai stabilių žvaigždžių bei planetų, nei upių, kalnų, nei manęs, rašančio šias eilutes. Tad atidėti ar paskubinti grįžtamuosius ryšius vargu ar įmanoma – vos tik sistemos stabilumas ima menkėti, jie „įsijungia automatiškai“ ir gali būti tik silpnesni arba stipresni, teigiami arba neigiami. Visa tai išplaukia iš jau minėtų teorijų.

Be abejo, šiuo teiginiu galima ir suabejoti. Juk vos tik ima skaudėti galvą ar pilvą – skubame išgerti vaistų, ir šis veiksmas yra ne kas kita, kaip grįžtamieji ryšiai, atstatantys bei palaikantys stabilią sveikatą. Bet mes turime laisvą valią, todėl vaistų kurį laiką galime negerti arba juos išgerti dar prieš skausmams pasireiškiant. Tad atrodytų, kad mano teiginys, jog atidėti ar paskubinti grįžtamuosius ryšius vargu ar įmanoma, yra neteisingas. Tačiau vienas iš žymiausių sudėtingų sistemų netiesinės dinamikos specialistų, Europos mokslų ir menų akademijos prezidentas Klausas Mainzeris įtikinamai parodė, kad net žmogiškos intencijos, t. y. ketinimai, kuriais grindžiami veiksmai ar pasirinkimai, paklūsta savireguliacijos dėsniams. Pasirinkimas (intencija), ar iš anksto gerti sveikatą palaikančius vaistus, ar pavėluotai, priklauso ne tiek nuo žmogaus valios, kiek nuo jo sveikatos būklės. Tą patį galima pasakyti ir apie politinius sprendimus – jie priklauso ne tiek nuo žmogiškų intencijų (pasirinkimų), kiek nuo visuomenės „sveikatos būklės“, ir jie priimami tikrai tada, kai tampa jau būtini.

O kaip sužinoti, kad tie sprendimai jau būtini? Atsakymą pateikia matematinė katastrofų teorija: krizę galima šiek tiek suvaldyti (suvėlinti jos pradžią arba sumenkinti jos neigiamus padarinius) tikrai tada, jei neigiami grįžtamieji ryšiai įvedami vos pasireiškus pirmiems vos pasitebimiems krizės požymiams. Kai tie požymiai tampa ganėtinai ryškūs, krizė jau nesuvaldoma. ►

Sabina Brilo: „Kai kas mano, kad esu ragana“

► Atkelta iš p. 4

Tačiau negaliu grįžti į savo namus, palikau visą savo turimą, visą savo gyvenimo archyvą, draugus ir artimuosius. Apie tai nesinori kalbėti, nes žmonėms neįdomu to klausytis. Tai nesuprantama, jei neišgyvenai asmeniškai; čia kažkodėl nepakanka vien empatijos.

Asmeninio nesaugumo patirtis verčia, o gal moko abejoti realybe. Prasadėjus pilietiniam terorui Baltarusijoje, daugelis pasakojo, kaip norėjosi prabusti, nes nesitikėjo, kad visa tai vyksta tikrovėje. Nes tai ne-nor-ma-lu. Tą patį – kaip prabusti? – sakė žmonės pirmaisiais karo Ukrainoje mėnesiais. O dabar žmonės priprato prie baimės ir asmeninio fizinio nesaugumo. Mes vis giliai ir giliai grimztame į kažkokią absurdišką pasaulio prarają, kurioje normalizuoti visiškai nenormalūs – tiek etiškai, tiek estetiškai – dalykai. Ir mes tai priimame, prisitaikome ir tęsiame savo egzistenciją („mes“ – tai man reiškia, kaip jau sakiau, žmoniją).

O ką galėtume padaryti? Absurdas – tai nelogiška, tai juokinga ir baisu, nes absurdas neturi taisyklių, jis yra už moralės ribų, už gėrio ir blogio. Absurdo scenoje gali vykti bet kas, galimas bet koks scenarijus posūkis. Išivaizduok žinomiausią Hieronimo Boscho paveikslą „Žemiškųjų malonumų sodas“, pilną absurdiškų būtybių. Kiek jos juokingos, tiek ir baisios. Betgi ką daro kiekviena iš jų? Ir kam? Niekas nesupranta.

Moterys, išsilaisvinusios iš Baltarusijos kolonijų, pasakoja, kokios absurdiškos yra daugelis tenyškųjų tvarkų: normalizuota tai, kas nedera su sveiku protu, ko neįmanoma suprasti. Politinė kalinė Maryja Kalesnikava, išgyvenusi kalininimą vienutėje, *incommunicado* režimą, sunkią operaciją, išprovokuotą kalinimo sąlygų, po išlaisvinimo interviu sakė, kad kai kurie „visiškai laukiniai dalykai“ kalėjime jai kėlė juoką, „nes smegenys atsisakė tai priimti kaip realybę“. Ir juk žinome, kad iš proto išsikraustę žmonės neretai kvatoja.

– *Taip, kai kurie iš mūsų kažkodėl nervingai juokiamės ir tada, kai mums kas nors labai nepasiseka. O dar viena iš sąmojo rūšių yra ironija. Ji yra sudėtingas ginklas, kuriuo neatsargiai gali susižeisti pats ar sužeisti kitą. Esi perspėjusi, kad iš ironijos srities lengva peršokti į piktžodžiavimo zoną ir kad nemėgsti piktžodžiavimo, laikai*

jį prasčiausia sąmojo rūšimi – „vienaląsčiu sąmojingu mu“. Kas padeda išlaviruoti?

– Tiesą sakant, piktžodžiauju, bet tik labai siaurame rate. Kad nuleisčiau garą. Tai padeda, nors kartais po tokių išsiliejimų jaučiuosi neteisi ir kalta, o retkarčiais net gaudu pagal nuopelnus – pavyzdžiui, pradeda skaudėti pilvą arba ant liežuvio iššoka skausminga opa.

Viešai nepiktžodžiauju. Laviruoti nereikia, tiesiog nemėgstu skaudinti žmonių. Pasitaiko, žinoma, kad leptelį ką nors įžeidus. Tiesą sakant, geriausias būdas – mažiau taukšti, tai sumažina riziką.

– *Beje, galvodama apie sąmojo ar komizmo funkciją poezijoje, prisiminiau, kad panašų poveikį – išlaisvinantį – turi ir vadinamoji bjaurasties poezija. Psichoanalizės ir literatūros teorijos požiūriu humoras ir bjaurasties (negražumo) poetika iš tiesų atlieka beveik identiškas funkcijas.*

– Mechanizmą, kai apsisvaloma per pasišlykštėjimą, vėlgi galima suprasti pasitelkus sąmonės sąvoką. Pasišlykštėjimas – tai afektas, emocinė būseną, kai sąmoninga kontrolė susilpnėja ir gali apimti stiprus jausmas, įskaitant katarsį, „išsilaisvinimą“.

Prisimenu Slavojaus Žižeko filmą „Iškrypėlio gidas po kiną“. Vienoje serijoje sąmonę jis lygina su kanalizacija. Sako, kad gyvename gražiame, saugiame mieste, patogiai pastatyta ir švariai sutvarkytame, o po šiuo miestu driekiasi milžiniška nuotekų ir tunelių sistema su šlykščiu, dvokiančiu, nuodingu turiniu. Man labai patinka ši analogija; manau, ją galima pritaikyti ir socialiniam gyvenimui: yra jaukios kavinės, salonai ir teatrai, bet tuo pačiu metu egzistuoja kalėjimai, ligoninės ir dargi kankinimų kambariai. Anksčiau nesuprasdavau, kaip gali normaliai gyventi žmonės, pavyzdžiui, Šiaurės Korėjoje. Dabar tai suprantu geriau. Galima visai komfortiškai egzistuoti lygiagrečiai baisesiam pasauliui ir netgi jo viduje, jei įsitaisai paviršiuje ir negalvoji arba pamiršai, kad kanalizacija egzistuoja.

Manau, mūsų laikais riba tarp „gražaus“ ir „negražaus“ yra išsitrinusi dėl medijų technologijų ir rinkodaros. Kas reklamoje bus pavadinta gražiu, tą vartotojas ir pripažins gražiu. Pavyzdžiui, šiuolaikinis saloninis moters grožio etalonas su hipertrofuotais veido bruožais (sakyčiau net – veido dalimis ar elementais!). Pamenu, vaikystėje

užjausdavau žmones su tokiais jau labai mėsingomis lūpomis – man atrodydavo, kad jie kenčia dėl savo bjaurumo (pas mus sakydavo: „Lūpos kaip dešros“).

Arba, pavyzdžiui, kadaise mus mokė nesigirti, nes „tai negražu“. O dabar saviprezentacija labai pagyruoniška, savęs aukštinimas suvokiamas kaip ženklas, kad žmogus įvaldęs vadinamuosius viešinimo įrankius.

Galbūt šios estetinės normos tampa logišku vizualiu mūsų gyvenimo etinio kolapso pavidalu. Tik toks bjaurumas jau nebepajėgus sukelti vadinamojo estetinio šoko, nes jis normalizuotas. Ir karas jau normalizuotas, ir mirtis normalizuota, ir kraujas bei žarnos tūkstantį kartų pavaizduoti, nufotografuoti, pasidalyti ir užversti patiktukais.

– *Ir visa tai gebame aprašyti taip, kad kitus prajuokintų. Turime ryškų pavyzdį savo literatūroje – Balį Sruogą su jo „Dievų mišku“, kuriame jis aprašė nacių konclagerio žiaurumus: skaitytojai juokiasi iki ašarų.*

– Yra ir toks prieš 10 metų parašytas mano eilėraštis:

*Kada tai, kas slegia,
pavirsta raidėmis*

*Tai, kas degina,
pavirsta raidėmis*

Tai, kas ūžia ausyse,

Kas kurtina

Kas persmeigia lyg kablys skerdienai kabinti

Kas sustingdo į ledą

lyg ginekologo instrumentas

Kas dusina

it čeriomucha*

Kas sugniaužia ir atgniaužia

Kad visa tai

Visa tai

Viskas

pavirsta raidėmis –

Žiūri į raides

Galvoji: tai raidės

(vertė S. Poisson)

* „Čeriomucha“ (rus. *Черёмуха*) – taip Rusijoje ir kai kuriose kitose valstybėse vadinamos ašarinės dujos chloracetofenonas, specialiųjų tarnybų ir policijos naudojamas riaušėms malšinti ar asmenims sulaukyti.

Bet jeigu krizės požymiai dar visiškai neryškūs, tai kas į juos atkreips dėmesį? O jei išvalgesni ir atkreips, tai ar neatsitiks taip, kad tuos įvalgiuosius pavadinus ramybės drumstėjais, gal net kvailiais? Taip, beje, dažniausiai ir atsitinka. Būtent todėl ir abejoju, ar įmanoma sprendimus priimti tada, kai jie dar veiksmingi. Pagaliau ar išvis įmanoma pasakyti, kad beveik neregimi krizės požymiai jau egzistuoja, tad ir nurodyti laiką, kada būtina įvesti grįžtamuosius ryšius?

Šis klausimas labai rimtas. Nes sudėtingose socialinėse sistemose (esu parodęs, kad ne tik jose) vykstantys procesai yra kontingentiški. Ši Emile'io Boutroux (1845–1921) į mokslo filosofiją įvesta sąvoka reiškia būtinumo stoką. Pasak vieno iš socialinių sistemų teorijos kūrėjų Niklaso Luhmanno (1927–1998), mūsų sprendimai apie būsimus įvykius yra kontingentiški, kitaip sakant, nei neteisingi, nei teisingi, nes niekada neįmanoma stebėti to, kas dar bus ateityje. Todėl net ir tada, kai krizės požymiai tampa ganėtinai ryškūs, krizė nebūtinai turi išitikti, nors gal ir išitiks. Ir tai glūdi pačioje tikrovės prigimtyje, nuo žmogiškų intencijų beveik nepriklauso. Būtent todėl ir yra neišvengiamos nuolatinės sprendimų ir įstatymų pataisos.

Ir dar. Saulius nesyk kartoja, jog dauguma problemų kyla tik dėl sprendimų priėmimo vėlavimo ir jų taisymo greičio. Bet ar jo abiejuose straipsniuose atkakliai siūlomas „daugelio dalyvių sąveikos“, t. y. demokratinės procedūros, sprendimų priėmimą gali paspartinti? Atsakymas – ne. Tuo jau seniai įsitikinta esant ekstremalioms sąlygoms, pavyzdžiui, karo metu.

Apie siūlomą alternatyvą – sprendimų architektūros pokyčius

Saulius „sprendimų priėmimo architektūrą“ apibūdina ne kaip valdžios sprendimų turinį, o kaip sprendimų priėmimo mechanizmą. Tad išeitytų, kad visuomenei turėtų būti svarbu ne tai, ko jai atstovaujanti valdžia siekia ir ką daro, o tik tai, koku būdu ji priima sprendimus ir kaip greitai

juos koreguoja. Bet ar iš tiesų mums nesvarbu, koks yra valdžios sprendimų turinys? Ar liksime abejingi, jeigu valdžia, pavyzdžiui, „užsimanys“ nusavinti mūsų turimą arba įvesti griežtą cenzūrą, nepaprastai padidinti mokesčius ar panaikinti moterų teises? Tuo labai abejoju. Keistas ir Sauliaus manymas, kad hierarchinis valdymo būdas išnyks tik tada, kai jis bus pakeistas daugelio dalyvių sąveikomis. Bet argi dabartyje tų „daugelio dalyvių sąveikų“ nėra? Juk dauguma pasaulio valstybių yra pasirinkusios būtent kolektyviais sprendimais grindžiamą demokratinį valdymo būdą. Tad nesuprantama, ką Saulius siūlo visiškai naujo, ko nėra ir niekad nebuvo.

Aiškaus atsakymo į šį klausimą neradau, tik tai užuominas. Bet jų pakako, kad galėčiau suprasti, jog Saulius turi omenyje omnikratiją (<https://www.vle.lt/straipsnis/omnikratija/>) – tokią valdymo formą, kuri grindžiama manymu, jog teisingus kolektyvius sprendimus gali priimti, vaizdžiai sakant, ir dvejų metų vaikas (jei jis jau moka spaudyti kompiuterio klavišus), ir demencija sergantis senolis, ir pirmame straipsnyje nesyk minimas Curtisas Yarvinas, kaip ir Gintauto Mažeikio minimi „valstybių-ligoninių“ vadovai-valdovai Trumpas bei Putinas. Nepaisant sunkiai suderinamos sprendimus priimančių asmenų įvairovės, sprendimai vis vien kažkodėl bus teisingi, ir jie bus priimami beveik žaibiškai, nes jų priėmimui vadovaus „kolektyvinis intelektas“, kurį dabar dažniau vadiname „dirbtiniu intelektu“. Bent man ši valdymo forma sunkiai suprantama. Bet neturiu galimybės visa tai aptarti plačiau, todėl baigsiu tuo, kuo pradėjau: Sauliaus straipsniai įstabūs vien jau todėl, kad kelia daug klausimų. Tačiau jo teikiamas technokratinis politinių problemų sprendimas (o jis yra būtent toks!) vargu ar tas problemas išspręsti padės. Tad siūlyčiau pasikliauti istorija ir pripažinti, kad krizės, nors jas ir galima šiek tiek suvaldyti, yra neišvengiamos.

– SAULIUS KANIŠAUSKAS –

PHILIP LEVINE

► Atkelta iš p. 9

Paprasta tiesa

Nusipirkau už pusantro dolerio smulkių raudonų bulvių, parsinešiau namo, išsiviriau su lupenom ir suvalgiau vakarienei su druska ir šlakeliu sviesto. Tada išėjau pasivaikščioti po išsausiusius laukus miesto pakraštyje. Birželio vidurio šviesa laikėsi tamsiose vagose po mano kojomis, o paukščiai rinkosi nakčiai į ažuolus viršum mano galvos, kėkštai ir strazdai klykavo vieni ant kitų, dulksvoje šviesoje tebešmaizžiojo kikiliai. Bulvių man pardavusi moteris buvo iš Lenkijos; su blizgiu rožiniu megztiniu ir akiniais nuo saulės, tartum iš mano vaikystės, ji gyrė visų savo vaisių ir daržovių pakelės kioske nepriekaištingumą ir ragino ragauti net balsvų saldžiųjų kukurūzų, atgabentų, kaip dievagojosi, iš paties Naujojo Džersio. „Valgyk, valgyk, – sakė ji. – Net jei nevalgysi, sakysiu, kad valgei.“

Yra dalykų, kuriuos žinai visą gyvenimą. Jie tokie paprasti ir teisingi, kad juos privalu ištarti be elegancijos, metro ir rimo, juos privalu padėti ant stalo šalia druskinės, stiklinės vandens, nebuvimo šviesos, besitelkiančios nuotraukų rėmelių šešėliuose, jie turi būti nuogi ir vieni, turi remtis į save pačius. Su bičiuliu Henriu tatai drauge permanėm 1965-aisiais, prieš man išvykstant, prieš jam įminkant žudyti save, abiem išduodant savo meilę. Ar jaučiate skonį to, ką sakau? Tai svogūnai ir bulvės, žiupsnelis paprasčiausios druskos, minkštančio sviesto skals, tai akivaizdu, tai pasilieka giliai gerklėje kaip tiesa, kurios niekada nepasakei, nes laikas visada tam netinkamas, ji ten pasilieka visam likusiam gyvenimui, neištarta, iš to purvo, kurį vadinam žeme, metalo, kurį vadinam druska, pavidalo, kuriam neturime žodžių, bet tu ja gyveni.

[1994]

Vertė Andrius Patiomkinas

Vertimą iš dalies finansavo Lietuvos kultūros taryba

EMIJA GRIGORJEVA

Kaip susitaikyti su savo nereikšmingumu?*

Emija Grigorjeva yra jaunosios kartos latvių poetė ir prozininkė, aktyviai įsitraukusi į Latvijos ir Lietuvos literatūrinį gyvenimą, – ją neretai galima sutikti literatūros skaitymuose, festivaliuose, rašymo ir vertimų dirbtuvėse. Svetainėje *satori.lv* ji prisistato kaip „rašanti ir verčianti iš lietuvių kalbos. Laisvalaikiu daranti tą patį.“ Išties Emijos ryšys su Lietuva ir lietuviais gana glaudus – intensyvi literatūrinė dialogą palydi ir literatūrologinės įžvalgos („Pas leišius gert alaus“, arba Lietuvis latvių poezijoje“, *Metai*, 2021, Nr. 5–6). Šiuo metu Emiją drąsiai galima vadinti bene produktyviausia lietuvių poetinio žodžio įgarsintoja Latvijoje. Tačiau pačios Emijos kūryba, kuri reguliariai skelbiama literatūros žurnaluose, lietuviškai rečiau prakalbinama. O ji išties to verta!

Emijos esė „Kaip susitaikyti su savo nereikšmingumu?“ tapo pirmuoju vertimo bandymu šešioms Vilniaus universiteto lietuvių filologijos studentams, lankantiems vertimo iš latvių kalbos seminarą. Bandymo būta ne tokio ir paprasto – teko Jurio Simanovičiaus muzikos albumą perklausyti, močiūčių tarmę prisiminti, instagramo paskyrą susikurti (čia labiau seminaro dėstytojai), su mygtukinių telefonų veikimo ypatumais susipažinti (čia labiau studentams) ir, žinoma, gerokai pasiginčyti. Tačiau smagu pristatyti diskusijų rezultatą, viltinai linkint, kad šis bandymas nebūtų paskutinis!

Agnė Navickaitė-Klišauskienė

2014 metai, man šešiolika. Pabudusi vidury nakties, galiu tiksliai įvardyti savo instagramo sekėjų skaičių. Jei jis pasikeičia, praleidžiu ištais valandas, vis prasukdama sąrašą ir bandydama išsiaiškinti, kas tas niekšas, kuriam mano gyvenimas nebeįdomus. Taip pat uoliai tikrinu savo sekamųjų sąrašą, permąstydam, ar visgi nereikėtų išmesti iš draugų kokio klasioko, kuris ne itin stilingas (na ir kas, kad mokomės vienoje klasėje), ar giminaičio (tas tai neišžišis). Susipažįstu su kuo nors, mes apsimainom instagramais, po kelių dienų konstatuoju – ogi jis nustojo mane sekti! Ot, pinda! Rimtai? Pasekė tik todėl, kad pasėkčiau jį. O gal atvirksčiai? Esame kaip romantinio filmo herojai – atsiveikiname ir nueidami vis atsigręžiami į vienas kitam atsuktas nugaras.

Stengiuosi pamėgdžioti nuotraukas, nusižiūrėtas platformoje „Weheartit“. Puspilikė mergina guli prie baseino išrietus nugarą, tarsi būtų apsėsta. Vienoje nuotraukų redagavimo programėle taip užtamsinau vaizdą, kad nieko neįmanoma įžiūrėti – aš tik su maudymosi kostiumėliu ir petnešėlė „netyčia“ nustumusi.

– Juk net nesimato, kad tu tik su maudymuku ir petnešėlė „netyčia“ nustumusi, – sako draugė ir ištraukia iš rankų telefoną, – duok čia, tu viską sugadinsi.

Telefono ekrane ji sukioja stilizuotą ratuką, kuris maloniai kliksėdamas reguliuoja ryškumą, dar šį bei tą pakoreguoja, dar labiau paryškina vaizdą. Ji primena burtininkę, kuri žiupsnis po žiupsnio į didelį katilą meta įvairias žoleles, plaukus, seiles, kraują, kol galiausiai paspaudžia „išsaugoti“.

– Viskas, davai, kelk. Palaikinsiu.

– O ką tu pati kelsi?

– Va šitas, – ji atsuka į mane savo telefono ekraną, kur pirmoj nuotraukoj sukuista pūkinė antklodė, antroj – ant jos padėtas dubuo vyšnių, o trečioj – ji apsimovusi kelnaites su vyšniomis – pastarąją man teko pageduoti, kad į akis nekristų neįdegsios juostelės, likusios nuo maudymosi kostiumėlio.

Tada į kambarį įeina mama.

– Pažiūrėkit, kokia Aija nusipenėjusi, siaubas, kaip galima tokią foto įkelti, jai tikrai ne visi namie, – paduoda mums savo telefoną.

Mes pritariamai palinksime.

Matau pasaulį per instagramą – tarsi man prie akių būtų prištis kaleidoskopas su filtrais, pozomis, tektais po nuotraukomis. Kartais susimąstau, ar jį prisirišau pati, ar vis dėlto kas nors kitas. O jei ne aš – tai kas? Visas mano laisvalaikis – tai pastangos atrasti instagramišką vietą ar drabužį, ką nors, kas nuotraukoms suteiktų tą taip trūkstamą detalę. Instagramas yra mano esybės praplėtimas pasaulyje, ir aš ją kuriu tokią, kokią tik noriu.

Tačiau širdelių visuomet per mažai, nuotraukos po poros savaitėlių kažkaip nebeatina. Greičiausiai todėl, kad pamąčiusi, kas mano nuotrauką palaikino, bandau į save pažvelgti jų akimis ir beveik visada randu naujų trūkumų – tai šukuosena, tai išsiviepus, tai žmonės greta nepakanamai stilingi ar aprašymas po nuotrauka niekam tikęs. O jei kas palaikino tą nuotrauką tiesiog šiaip... ne todėl, kad patiko, o tam, kad pasišaipytų? Kaskart papostinus streso daugiau nei pasitenkinimo, nes smegenys atlieka tai, kam treniravosi tūkstančius metų, – už nežinomybę atlygina dopaminu¹, todėl aš vėl ir vėl perkraunu puslapį, daugindama mirtinai paveikius paspaudimus (vienas, du, trys žmonės palai... keturi, dvidešimt aštuoni, keturiasdešimt penki žmonės palaikino jūsų nuotrauką). Privalau žinoti, ką apie mane galvoja mano gentis. Turiu įsitikinti, ar iš krūmų neiššoks koks neigiamas komentaras, nuo to

priklauso, ar išgyvensiu. Pradeda daužytis širdis, užplūsta karščio banga. Ruošiuosi kovot arba bėgt.

Šis polinkis nuolatos kontroliuoti tai, kaip mane mato kiti, kelia nerimą, bet norint atsakyti kontrolės reikia nuolatinių pastangų. Jei kontrolės pojūtis taip lengvai pasiekiamas – išties ranką ir paimk telefoną, kad patikrintum, kas palaikino, kas papostino, kas ką parašė, kas kur leidžia laiką, kokie pažymiai el. dienyne, kas užduota, kam nuolaida – abejingumas ilgainiui tampa darbu visu etatu.

Vieną dieną nebeįstoviu ir imu trinti nuotraukas, kurios man nepatinka. Aš *sukursiu* save iš naujo. Atsikvošiu prie profilio, kuriame beliko trys nuotraukos: pušynas prie namų, ką tik nukirsta eglės šaka ir šuns letenos per visą vaizdą. Ir dar nuotraukos, kuriose mane kažkas užtagino ir kurios atskleidžia viską, ko nenoriu matyti – savęs pačios. Šią trumpą abejonės akimirką aš tai tiesiog padarau – ištrinu instagramą visiems laikams.

•

2018 metai, mano širdis sudaužyta. Belpa žengti žingsnį tolyn – griebtis mygtukinio telefono. Jei nebūsiu pasiekiamas ir kiti neturės galimybės susisiekti, gyventi turėtų būti lengviau. „Naujoje“ „Nokia3310“ nėra nei telefono numerių, nei interneto. O ir „naujame“ kambaryje neturiu nei interneto, nei televizijos, nei kaimynų. Saulės šviesa į butą patenka tik atspindėdama nuo Onkologijos centro langų. Valandų valandas sėdžiu fotelyje, skaitau knygą po knygos ir staugiu nesavu balsu, išgyvendama kartu su mergina, iš kurios žaltys pavogė visus drabužius.

Vieną rytą man skambina eilinis nežinomas numeris. Drąsiai spaudžiu žalią mygtuką. Būdamas visiškai abejingas viskam, kas nėra mano rūdijanti širdis ir jos patiriamos kančios, jaučiuosi palūžusi ir todėl neįveikiama kaip užsikirtusi spyra.

– Alio.

– Tu nesiruoši atsakyti į mano elektroninį laišką?

– E... kas skambina?

– Silvija Radzobė.

– Aa, laba diena, at-atleiskit, dėstytoja, namuose neturiu interneto.

– Telefonu irgi neturi?

– Mano mygtukinis.

Dėstytoja akimirksniu nutyla, tada stebėdamasi klausia:

– Tai kaip tu gyveni?

– Aš...

– Būk po valandos, ginsies kursinį, nebeturiu laiko cackintis.

Mašinoje klausausi Jurio Simanovičiaus albumo „Kaip susitaikyti su savo nereikšmingumu“. O mažasis brolis, kurį retkarčiais vežu į mokyklą, mažų mygtuku prietaisų skydelyje atsuka frazę „Kada tu, Dieve, pagaliau atsipisi“ ir reikiama metu įsijungęs visa gerkle pritaria. Kažkodėl man atrodo, kad jis mane todėl ir supranta, jog išvis nieko nesupranta. Atėjusi į universitetą, atsidarau kompiuterį ir perskaitau keletą neatidėliotinai svarbių el. laiškų, kurie visi pasirodė atidėliotini ir nesvarbūs.

•

2024 metai, vykstu į rašytojų rezidenciją Janio Baltvilko namuose „Zilītės“. Nutariau feisbuko turgelyje vėl įsigyti mygtukinį telefoną. Kiti į rezidencijas važiuoja, kad pailsėtų nuo vaikų, todėl iš pagarbos jiems turiu sugalvoti, nuo ko man reikia pailsėti. Telefonu naudojuosi vidutiniškai keturias valandas per dieną. Mano galva, tai labai daug. Aktyvus ko nors ignoravimas arba į šalį padėtas ar kišenėn įkištas išmanusis reikalauja smegenų darbo. Nė nepaliesdami telefono, mes vis įsivaizduojame, kokia neatidėliotinai svarbi informacijos žuvis per tą laiką bus įplaukusi į amžinosios nežinios tinklą. Bet aš nenoriu apie tai galvoti, noriu rašyti.

Vieną dieną su rezidencijos kolege Santa važiuojame į Durbės pilį. Ekskursijos pradžioje paprašiau gidės tušino ir lapelio, kad galėčiau užsirašyti savo mintis ir klausimus. Vėliau, valgydama Santos įsimestą bandelę su lašinukais po turbūt bjauriausiais liūtais pasaulyje, sakau:

– Bet žinai ką: jei turėčiau aifoną, apskritai net neklausyčiau, ką jos pasakoja, – tuo pat metu gūglinčiau viską, kas man įdomu, ir taip pat greit viską pamirščiau. Bet žiūrėk: dabar beveik galiu tau pati ekskursiją praveisti apie fon der Rekes, ir prisiekiu – po metų paklaustum, kas yra lambrekėnas ir litofanija, aš prisiminčiau.

Kai Santa nieko neatsako, užgeriu bandelę gurkšniu vandens ir žiūriu tolimon.

– Ką manai, leidžiamės tuo keliu? Kad nereikėtų grįžti pro ten pat, – pasiūlau.

– Tai pažiūrėk gūglmepsuose, – šypsosi Santa ir supratingai pavaišina dar viena bandelę.

Vakare ištuštintu lėkštė ir stumiu laiką žaisdama gyvatėlę. Ilgai žaisti negaliu, nes telefonas išsikrauna.

– Argi šitie neturėtų savaitę laikyti? – nustebusi klausiu lyg ir savęs, lyg ir Santos, lyg ir suomių, kurie tam aparatui suko varžtus.

Kadaise savaitėmis išlaikydavusi baterija per metus nusilpo. Gyvatėlė irgi juda daug lėčiau nei vaikystėje. Aš jau iš anksto uždedu nykštį ant reikiamo mygtuko ir žiovaudama laukiu, kol pikselis po pikselio roplys prišliauš prie dobilėlio lapą primenančio simbolio.

Vieną naktį, kai Santa jau išvykusi iš rezidencijos ir palikusi mane „Zilītėse“ vieną, pabundu nuo mergaitės šauksmo. Įsijungiu aifoną, kurį specialiai pasiemiau, kad galėčiau atlikti darbus, kuriems būtinas „Smart-ID“, įvedu ekrano atrakinimo kodą, „Wi-Fi“ slaptažodį ir atsidarau programėlę „Merlin Bird ID“. Įtarimai pasitvirtina – tai ne maža mergaitė, o pelėda. Nusiunčiu balso įrašą porai žmonių, atsakau į žinutes ir el. laiškus, skrolinu feisbuke ir kikenu į pagalvę, žiūrėdama rylsus iki trečios ryto.

Kitą dieną pabundu apie vidurdienį ir jaučiuosi vienišesnė nei bet kada anksčiau. Visi dalyvauja feisbuko renginiuose, keliauja, reklamuoja savo verslus ir talentingus vaikus. Dacė Meierė pakrantėje rado melsvai baltą šukę, tik aš čia sėdžiu ir vėpsau. Kadangi SIM kortelė yra manajame „Nokia3310“ ir aš neketinu pasiduoti, išeinu pasiivaikščioti su dviem telefonais. Su aifonu bent jau galima kažką nufotkinti. Juk neliks jokio prisiminimo iš „Zilītėčių“! O ir aš niekada nebebūsiu tokia jauna ir kartu tokia graži kaip šią akimirką. Pasidarau porą asmenukų su kasdieniniais žygio drabužiais. Nufotografuoju nepažįstamus grybus ir augalus ir grįžusi bei prisijungusi prie interneto identifikuoju su „Google Lens“. Nusiunčiu asmenukę porai draugų. Tegu mato, kad dar egzistuoju. Koks pasitenkinimas! Žinoma, peržiūriu ir gautus memus bei rylsus, nusiunčiu šį tą atgal, atsakau į žinutes „WhatsApp“. Niekas nebežino, kaip su manimi susisiekti – per „WhatsApp“, mesendžerį, SMS, el. paštą – ar visgi skambinti. Jaučiuosi lyg ne nuo išorinio pasaulio būčiau atsijungusi, o sukūrusi savo asmeninį *wuphf*².

Kitą dieną bandau prisiminti nors vieną iš identifikuotų grybų ar augalų. Visiškai nieko neatsimenu. Nusprendžiu aifoną visgi išjungti ir palikti stalčiuje. Jaučiuosi kaip narkomanas, kuris pasiryžęs nebevertoti, bet vis tiek spintoje paslepia dozę – dėl viso pikto. Bandau susigalvoti naujų laisvalaikio užsiėmimų – pasivaikščiodama skinu po obuolį nuo kiekvienos pakelės obels, atsikandu ir įvertinu balais nuo vieno iki penkių. Kas vakarą pašiūrėj prie Ulmanio laikų spintos padėdu avietę – guliu ir laukiu, kada pasirodys mano pūkuotasis draugas. Jis niekada nepasirodo, bet ryte skanėstas visada būna pradingęs. Bandau slapčia prasmukti prie kaimynų tvenkinio išsimaudyti, kad manęs nepastebėtų ir nepagautų.

Trečios savaitės pradžioje man įkyrėjo būti vienai kaimė. Maldauju obuoliauti atvykusių tėvų, kad nuvažiuotume į kokią ekskursiją.

– Jūs manęs niekada taip ir nenusivežėt į Pagranduko muziejų!!! – šaukiu jiems jau lipant į mašiną, bet jie tik nusijuokia ir užtrenkę dureles išvažiuoja.

Dar neišsukusi iš kiemo, mama patikrina, kas naujo feisbuke. Jaučiuosi kaip apleista bobutė, pas kurią atvykstama nupjauti žolės ir pakeisti klausos aparato baterijų, nors namuose nėra ko klausyti.

„Kada atvažiuosi?“ rašau draugui, o jis atsako: „M□□□□ be man□□ – juk □□□□ tu ir nor□□□□!“

Vieną vakarą vėl pasidaro baugu, bet aifono nesigriebiu. Paskambinu krikšto mamai.

– Paimk vienų baltų žvakelį ir apaiš vis’s nama komp’s, jei ugniuki dreb, negal, vaikel, palikt.

Pakanka tik įsivaizduoti, kaip ugniuki ima virpėti, ir atsiminti mergaitės šauksmą, kad nedrįsčiau kažką tokio išbandyti. Labai noriu siusioti, bet dieną į kambarį atsinešiau keletą knygų iš Baltvilko žaliojo namuko – kad drėgną vakarą nesušlaptų. Ramybės neduoda mintis, kad praversiu duris į virtuvę, o ten sėdės Baltvilko šmėkla ir

Nukelta | p. 16 ►

* Pavadinimas perimtas iš latvių muzikanto Jurio Simanovičiaus albumo „Kaip susitaikyti su savo nereikšmingumu“ (2016).

¹ Psichiatras Andersas Hansenas knygoje „Naršymo metas“ rašo, kad, norint išgyventi, svarbu susitelkti į tai, kas padeda išsiskirti dopaminui. Tą patį galima pritaikyti ir telefonui – jei draudžiame sau tikrinti paspaudimus prie naujausio įrašo arba, neduok Dieve, neužčiuopiame telefono kišenėje, į smegenis siunčiamas signalas – dinga kažkas, kas labai reikalinga išgyvenimui. Šią akimirką smegenys bando mus priversti veikti, įjungdamos „kovok arba bėk“ mechanizmą.

² Įmonė, kurią seriale „Buras“ (*The Office*) įkūrė Rajenas Hovardas. „Wuphf“ yra žinutė, kurią vartotojas gauna visose socialinėse platformose vienu metu, taip pat ir išspausdintą artimiausiu spausdintuvu.

Margas grafo Benedikto Henriko Tiškevičiaus dvaras

Ką bendra turi Pakaunėje įsikūręs Raudondvaris ir Aukštutinė Silezija, Krokuva, Čikaga? Kiek nuo žemi buvo konkurencija restoranų versle XIX a.? Kaip priimdavo svečius rūmuose? Netikėčiausių istorijų gijos mezgėsi nedidelėje vietovėje Lietuvos širdyje, kai šį kaimą valdė iškilie grafų Tiškevičių giminė.

1880 m. sausio 5 d. laikraštyje „Wiek“ pasirodė pranešimas pavadinimu „Bado ištiktiems Aukštutinės Silezijos gyventojams“, kuriame vardijami asmenys, aukoję vargstantiems šio krašto žmonėms. Bulvių maras ir dėl jo kilęs badas, ištikęs Aukštutinę Sileziją 1879–1881 m., sukėlė sujudimą Lenkijos karalystėje. „Gazeta Polska“ taip pat išspausdino kreipimuisi, raginančius padėti¹.

XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje Aukštutinė Silezija tapo vienu didžiausių Europos pramoninių regionų. Ten buvo kasamos akmens anglis, išgaunama geležies, cinko rūda ir kt.² Sunkų darbą kasyklose lydėjo nepritinkiamai, ligos (pvz., šiltinė, cholera) ir badas.

Tarp labdarių, paskyrusių lėšų kilniam tikslui, straipsnyje minimi net keli žmonės, susiję su Raudondvario grafo Benedikto Henriko Tiškevičiaus dvaru: „[...] nuo Adelės ir Jono Michalovskių – 2 rs³, Sofijos Makarevičiūtės – 1 rs, Jurgio Poplavskio – 1 rs, Karolio Filimonovičiaus – 1 rs, Vandos Bejerman – 1 rs, Viktorijos Tržaskovskytės – 1 rs, Labučio – 2 rs, Jurgio Ramanausko – 3 rs, Ksavero Čechavičiaus – 1 rs, Konstancijos Labutienės – 50 kap., kunigo Pr. Klonovskio – 4 rs, Onos Kulakovskytės – 1 rs, K. S. – 2 rs, Kazimiero Junovičiaus – 50 kap.“

Raudondvario dvaro savininkai grafai Tiškevičiai XIX a. garsėjo savo mecenatine, labdaringa veikla. Pasirodo, nuo šeimininkų neatsiliko ir jų pavaldiniai. Veikiausiai Raudondvario parapijos klebono Pranciškaus Klonovskio (beje, ir dosniausiai aukojusio) suorganizuoti, dvariškiečiai parodė atjautos, regis, toli nuo jų gyvenantiems negandos ištiktiems žmonėms. Jonas Michalovskis, Raudondvario dvare ėjęs ūkvedžio pareigas, aukojo kartu su dukra Adele. Sofija Makarevičiūtė – dvaro arklidžių prievaizdo ir muzikanto Juozapo Makarevičiaus duktė. Jurgis Poplavskis – vyriausiasis medžioklis. Vanda Bejerman – dvaro sodininko Andriejaus Bejermano dukra. Raudondvario dvare tarnavo ir Jurgis Ramanauskas (vėliau jis vedė Viktoriją Tržaskovskytę).

Bajorai, dar įvardijami ir kaip Vilniaus miestiečiai, Karolis Filimonovičius ir jo žmona Dominyka Ivanauskaitė bei kilmingieji Petras Labutis ir jo žmona Konstancija iš Venskavičių taip pat minimi B. H. Tiškevičiaus dvaro aplinkos kontekste. P. Labutis buvo vienas iš grafo nekilnojamojo turto nuomininkų, o K. Filimonovičius galbūt tarnavo dvare. Raudondvario gimimo metrikuose kaip krikšto motina XIX a. pabaigoje minima ir bajoraitė Ona Kulakovskytė.

Neabejotinai ryšį su Raudondvario dvaru turėjo parapijos metrikuose minima Vodzislavskių šeima. Bajorai Juozapas Vodzislavskis ir jo žmona Klementina Šefer (Szefer, Schäffer) veikiausiai į Raudondvarį atkeliavo iš Čenstakavos ar Krokuvos apylinkių. 1878 m. Čenstakavos Šv. Zigmanto bažnyčioje pakrikštyta Marija Vodzislavskaitė. Vaiko tėvas metrikuose įvardijamas kaip restorano savininkas (pranc. *restaurateur*).

Vodzislavskių dukra Klementina 1884 m. jau gimė Raudondvaryje, o krikštijant kūdikį dalyvavo grafo fotografas bajoras Bronislovas Javorskis (jam mokėtas 1 000 rb atlyginimas) bei už 800 rb algą (paskiriant ir asmeninį tarną) grafo pasamdytas architektas Gustavas von Schachtas su žmona Karolina Mokrzyckyte. Tokia garbi kompanija rodo, kad Juozapas Vodzislavskis kurį laiką galbūt rūpinosi dvaro virtuve ar net ėjo kuchmistro pareigas.

1891 m. J. Vodzislavskis su šeima – jau Krokuvoje. Tais metais užfiksuota jo dukros Sofijos mirtis, o 1892 m. Krokuvos Visų Šventųjų bažnyčioje pakrikštytas poros sūnus Romanas Juozapas. Panašiu metu vyras įsipainiojo į keblią istoriją, susijusią su restorano kolega. 1891 m. rugpjūčio 8 d. laikraštyje „Czas“ pasirodė tokia žinutė: „Turiu garbės informuoti kilniają visuomenę, kad „Grand Hotel“ administracijos skelbimai, neva mano kolega Mauricijus Kudelskis buvo atleistas iš virtuvės padalinio tame viešbutyje, yra tikrai viešbučio valdytojo Eustachijaus Chronovskio kerštas. Pasirodo, jog p. Kudelskis buvo išvykęs į užsienį, norėdamas aplankyti ten pirmarūšes maitinimo įstaigas, ir, nieko nežinodamas, negalėjo apsiginti nuo šmeižto. Būdamas gerai informuotas, kadangi dirbu tame pačiame restorane kaip ir p. Kudelskis, tiesios labui liudiju, kad jis pats nutraukė darbo sutartį, kuri jam buvo nenaudinga, kad jokių nusiskundimų juo nebūta ir kad už panašų kenkimą iš keršto dėl asmeninių nesutarimų p. Mauricijus Kudelskis trauks „Grand Hotel“ valdytoją teisman. Juozapas Vodzislavskis.“

Raudondvario dvaras nuo Nevėžio pusės. 1896. Nuotraukos autorius – grafas Benediktas Henrikas Tiškevičius. Iš Kauno rajono muziejaus rinkinių

Nežinia, galbūt paveiktas šios istorijos, 1893 m. minėtasis Mauricijus Kudelskis „po trumpų kančių“, būdamas 37 metų, mirė Krokuvoje, palikdamas našlę ir našlaičius. Spaudoje rašoma, kad M. Kudelskis ne tik buvo virtuvės šefas „Grand Hotel“ Krokuvoje, bet ir dirbo „Café Anglais“ bei „l’Hôtel Richelieu“ Paryžiuje. Pasakojama, kad grafas B. H. Tiškevičius mėgęs lankytis „Café Anglais“ ir bohemiską gyvenimą. Galbūt panašiai susikirto jo ir J. Vodzislavskio keliai.

Po kolegos M. Kudelskio mirties, atrodo, J. Vodzislavskis nebematė karjeros galimybių Lenkijoje ir nutarė su visa šeima emigruoti į Ameriką. Ir ne šiaip išvykti – pradėti naują verslą. 1894 m. vasario 3 d. leidinyje „Dziennik Chicagoski“ pasirodė pranešimas: „Informuoju visuomenę, kad atvėriau pirmos rūšies lenkišką restoraną adresu Milvokio aveniu 779. Mano tikslas – įsisteikti publikai. Greitas aptarnavimas. Vakarienių – 15 centų. Juozapas Vodzislavskis, 799 Milvokio aveniu.“ 1894 m. gegužės 19 d. „Dziennik Chicagoski“ dar įdėtas reklaminius skelbimas: „Varšuvietiškas restoranas, 779 Milvokio aveniu. Tiekia pigius ir skanius *pusryčius, pietus ir vakarienes*, nuo 6-os ryto iki 10-os vakaro. Vodzislavskis.“

Nežinia, kaip sekėsi restoranų verslas Čikagoje, bet atrodo, kad Vodzislavskių šeima į Europą nebeįgrįžo. Juozapas mirė 1912 m. (58 metų), jo žmona Klementina – 1916 m. (62 metų), abu palaidoti Rasine, Viskonsine, Šventojo Kryžiaus katalikų kapinėse. Juozapo nekrologe minima, kad jis paliko dvi dukras ir keturis sūnus: Mariją Brill, Klementiną Salow (m. 1965), Alfredą, Juozapą, Karolį ir Romaną (m. 1924).

1888 m. liepos 20 d. „Kraj“ numeryje išspausdinta labai įdomi žinutė, kaip grafo B. H. Tiškevičiaus valdomuose Raudondvario rūmuose būdavo priimami svečiai.

Kaune 1888 m. birželį lankėsi didysis kunigaikštis Vladimiras Aleksandrovičius ir didžioji kunigaikštienė Marija Pavlovna. Laikraštyje rašoma, jog svečiai į Kauną atvyko traukiniu ir buvo palydėti iš gubernatoriaus rūmų (dabar – Istorinė Prezidentūra), vėliau atliko karinių pajėgų reviziją ir naujai statomas Kauno tvirtovės fortų apžiūrą. Tuo metu Raudondvario rūmuose kunigaikščiams buvo rengiama iškilminga vakarienė.

Straipsnyje giriamos vaizdingos Raudondvario dvaro apylinkės, daili bažnyčia ant kalvos, skoningai įrengti, turtingi rūmų interjerai, pilni istorinių vertybių ir brangių paveikslų, „o vaizdas, atsiveriantis iš vadinamosios stiklinės salės, – toks platus, kad plika akimi galima toluomoje aprėpti vaizdingas Nemuno pakrantes ligi pat Kauno“.

Laikraštyje detalai aprašomas šventinei vakarienei skirtas paviljonas, įrengtas išilgai dvaro sienos (nuo Nevėžio pusės). Esą jį sumanė ir statybai vadovavo kunigaikštis Mykolas Oginskis. Paviljone „lengvai tilpo stalas, padengtas šimtui asmenų [...] [paviljonas] buvo be galo originalus: sienos išklotos kvadratais iš įvairiaspalvių samanų, ant kurių buvo pritvirtinti Kauno gubernijoje auginamųjų javų grūdai: kviečių, rugių, miežių; linai, kanapės, pupelės ir t. t. Tokie sienų apmušalai pajavairinti kabančiais vaisių krepšiais ir sieniniais kandeliebrais, sumeistrautais iš įvairių žemės ūkio padargų: grėblių, kastuvų, žagrių, akėčių, purentuvų, balnakilpių ir kt., o kiekviena žvakė atrodė tartum išaugusi iš bulvės, buro-

ko, morkos, svogūno ir kt. Nepaprastai harmoningas ir skoningas šių mūsų turtų ir darbo įrankių derinys kūrė tokią gražią visumą, kad per vakarienę kilnieji svečiai vis negalėjo atsistebėti.“

Vakarienės pradžia – pusė dešimtos. „Jų imperatoriškosios aukštybės“ su svita garlaisiu atvyko į Raudondvarį pusę devynių, Nevėžio pakrantėje buvo pasitikti Kauno pavieto bajorų maršalkos Stanislovo Puslovskio, rūmų priemenėje – pasveikinti grafo Zubovo su sutuoktine ir šeimininko grafo Benedikto Henriko Tiškevičiaus. Po prisistatymo visi nusileido vakarieniauti į jau daugybės žvakių apšviestą paviljoną. „Tuo metu visiškai sutemo. Paviljono aplinką nutvieskė daugybė žiburių, danguje pradėjo sproginėti fejerverkai ir raketos, iš slėnio ir rūmų kiemo puotaujančius pasiekdavo dviejų orkestrų muzika. [...] Kai apie vienuoliktą baigėsi vakarienė, visa kompanija pasklido po nuostabiai iliuminuotą parką, kur grupelėmis laisvai vaikštinėjo dar ir po vidurnakčio [...]“.

Štai kaip XIX a. Raudondvaryje mokėta stebinti svečius.

Sklando įvairiausių romantiškų legendų apie žymaus vargonininko, kompozitoriaus, pedagogo Juozo Naujaliao (1869 Raudondvaryje – 1934 Kaune) kilmę. Ar tikrai J. Naujalis galėjo būti grafų palikuonis? Kaip žinoma, kompozitoriaus tėvas Vincentas Naujalis (1832 Bernatavičiuose / Bernatonyse, Raudondvario parapijoje – 1892 Raudondvaryje) buvo nesantuokinis Gertrūdos Naujalytės sūnus.

Žurnalistas, rašytojas, Raudondvario istorijos tyrinėtojas Viktoras Trofimišinas straipsnyje „Raudondvario Naujaliai. Giminės istorijos tyrimas“ (*Raudondvario dvaras. Laiko ženklai*, II tomas, 2020, p. 186–199) surinko apščią istorinės bei genealoginės informacijos apie Kauno apylinkių Naujalius. Belieka papildyti šias žinias keliomis įžvalgomis.

J. Naujaliao senelė Gertrūda Naujalytė – Tomo ir Kotrynos (Stasiūnaitės) Naujalių duktė. 1832 m. neištekėjusiai merginai gimė sūnus Vincentas, būsimojo kompozitoriaus tėvas, o 1841 m. ten pat, Bernatavičių kaime, – nesantuokinė dukra Teresė. Visgi atrodo, kad šią mergaitę vadino ir Regina (metrikuose aptikta bent pora atvejų, kai ji įrašyta šiuo, o ne Teresės vardu).

1848 m. Vilkijos katalikų bažnyčioje palaiminta Gertrūdos Naujalytės ir našlio Simono Tomaševskio (kitai – Domaševskio / Tamašausko, 1816–1857) santuoka. Pora 1849 m. susilaukė vienintelio vaiko – sūnaus Jono Tamašausko. Keistas dalykas – 1873 m. santuokos su Ieva Demontaite metrikuose jis įvardijamas kaip „nesantuokinis valstietės Gertrūdos Tomaševskos sūnus“. 1873 m. gruodį poros dukrą Anelę krikštijo Antanas Tamašauskas bei Vincentas ir Justina Naujaliai (kompozitoriaus tėvai). 1876 m. krikštijant dukrą Uršulę dalyvavo Adomas Geldauskas ir Teklė, Adomo Urbanavičiaus žmona. Tikriausiai pastarasis 1861 m. Raudondvario dvaro dokumentuose minimas kaip dažytojo ar tapytojo pameistryst („chłopic przy malarze“).

Vincento Naujaliao brolis Jonas Tamašauskas mirė visai jaunas – 1878 m. nuskendo Nevėžyje. Paliko našlę Ievą ir dukrą Uršulę. Duktė Anelė mirė 1876 m.

Gertrūdos Naujalytės sūnus Vincentas dar 1857 m. Raudondvario dvaro dokumentuose minimas kaip dažytojo pameistryst („malarczuk“). Tačiau iki šiol nežinota, jog dvare, pasirodo, tarnavo ir pati kompozitoriaus senelė – Gertrūda Tamašauskienė minima 1860 m. kaip dvaro gospadinė, gaunanti 10 rublių metinį atlygį⁴. Visai gali būti, kad Raudondvario dvare ji dirbo ne vienus metus.

Raudondvario bažnyčios metrikų knygoje esama įrašo apie 1890 m. Raudondvaryje nuo senatvės mirusią 83 metų Gertrūdą Naujalytę Tamašauskienę, palikusią sūnų Vincantą ir dukrą Reginą. Sūnus motiną pergyveno vos dvejais metais, o duktė, likusi našlė, 1899 m. ištekėjo antrąsyk ir jau vadinosi Terese Rudžioniene (jos vyras mirė 1907 m.).

Beje, dažnai kartojama, jog Vincento ir Justinos Naujalių šeimoje iš viso gimė keturiolika vaikų, Juozas Naujalis esą buvęs jauniausias. V. Trofimišinas šeimos atžalų surado dešimt, dar reikėtų pridėti Joną (1862–1863), taigi, kol kas surasta vienuolika, o J. Naujalis pagal eilę tikriausiai buvo ketvirtas.

– UGNĖ RAŽINSKAITĖ –

¹ Ewa Kosowska, „Wybrane aspekty recepcji twórczości Henryka Sienkiewicza na Śląsku. Rekonesans“, *Prace Filologiczne. Literaturoznawstwo*, 2020, 10 (13), p. 387.

² Miłosz Skrzypek, „Górny Śląsk w okresie industrializacji“, *Mówią Wieki*, 2020, Nr. 9, p. 84.

³ Sidabro rubliai.

⁴ Raudondvario dvaro darbininkų etatų registracijos knyga 1861–1862 m., LVIA, f. 716, ap. 1, b. 1172, l. 30.

IEVA MARTUSEVIČIŪTĖ

Kryptis: pietūs

Reportažas iš Telsių

Atėjo videožinutė iš senelių.

Tarsi orų reportažui – pasitempę prieš ekraną, pasipuošę.

Vienas po kito pridėda po žodį.

Primena, kaip jiems rūpi. Kokie įdomūs atsiųsti kalnų vaizdai. Kokie jie laimingi, kad viskas gerai.

Už nugarų tušti ąsočiai.

Močiutė, spėju, kepė kokį rudeno spalvų pyragą. Eis grėbti lapų.

Matyt, nėra nieko ir niekur visame pasaulyje ir visuose kituose pasauliuose, kur rinkčiausi būti vietoj tos mėlynos virtuvės, pilnos tuščių ąsočių.

Kuenka, Ekvadoras
2025.10.13

Kalendorius

Lapkritis.
Gerai, kad jau lapkritis.

Nors ir nė vieno dar nukritusio lapo.

Pietų Amerikai visai netiktų lietuviški mėnesių pavadinimai. Labai nedaug čia balandžių. Anei vienos liepos, palinkusios prie kelio. O ir rugių nieks nesėja rugsėjį.

Jei šiandien būčiau Lietuvoje – ečiau su savo šunimi į Belmontą. Ruduo Belmonte – mylimiausias mano būdas švęsti Vilnių.

O tada vakare – į teatrą. Šaltą. Nykų.

Kuomet nežinai: atiduoti palatą į rūbinę ar visgi sušalsi kur prie lauko durų pasodintas.

Lima, Peru
2025.11.01

Vasario išdaigos

Taip ir slenka dienos.

Be jokio konkreta plano, be jokių pasaulio stebuklų, be įveiktų kilometrų ar naujų išmoktų vardų.

Skaičiau straipsnį apie stafilokoką. Dabar klausausi Karolio Kaupinio įžvalgų apie kultūrą.

Buitis po truputį lipdosi į didžiulį molinį vazoną kambario viduryje.

Išmokstu: kitapus gatvės esančios kirpyklos pavadinimą, kuskuso kainas skirtingose parduotuvėse, kur daugiausia šešėlio privileijantys suoliukai.

Atrodo, kad čia gyvenu jau tūkstantį metų.

Bet tuo pačiu tuoj bus likę vos du apvalūs mėnesiai, įskaitant visas tas vasario nesąmones, nutrupinančias kalendorių tiek, kiek jam tais metais užėina.

Valparaisas, Čilė
2025.12.16

o gal geriau pažaidžiam UNO?

kodėl niekada neišmokau žaisti kortomis?

dabar susirandi štai naujų draugų ar tų kurie galėtų tapt draugais jei pasiūlius jiems „davai sumeskim kortom“ tu nesijuoktumei prašydama priminti taisykles tuo pačiu juoku kuriuo priminimo jau prašei ir prieš tai ir prieš tą ir taip vis niekada neišmokstant taisyklių

kaip žaisti draugą

Salta, Argentina
2026.01.18

Yra kiek yra

Kelionė pradėjo skaičiuotis megabaitais. „Not enough storage.“

Deleted, Recently Deleted. Ištrinam viską lauk.

Nebėra ko trinti.

Nenoriu nieko trinti.

Šiaip, o kodėl išvis turiu kažką trinti?

Kad įrašyčiau šį bei tą naujo.

Po to tą naujo turėsiu ištrinti.

Ai, tai ir gerai. Nieko netrinsiu.

Nieko ir neįrašysiu.

Nieko naujo nebus.

Bus tik tiek, kiek jau yra.

Ir užtenka.

Rio de Žaneiras, Brazilija
2026.02.25

Kaip susitaikyti su savo nereikšmingumu?

► Atkelta iš p. 14

skaitys prieš jo paties valią vidun sutemtas knygas. O kas jam belieka? Sukalbu „Tėve mūsų“, susikaupti ir einu. O kas man belieka?

Eilinė darbo dienos popietė. Griebiu dviratį ir važiuoju į Šlokenbėką. „Viduliuose“ vėl pjauna žolę – dar net per nago juodumą neataugo, o jau pjauna. Dviratis geras, todėl kelionė atrodo trumpa. Pasirodo, be aifono, kuris bombarduotų mane neišsenkamais įspūdžiais, esu ekstravertė. Pasakoju bibliotekininkei, kaip mane kone mirtinai išgąsdino svetimas vyras, naktį beldęs į virtuvės langą. Galiausiai išaiškėjo – tai tik genys, cha cha cha! Nežinia kodėl snapu kirto skylę namo sienoje, tu tik pamanyk, cha cha cha! Pašnekovė tuštiems plepalams laiko negaišta, galbūt jausdama, kad jei man nebus įdomu, išeisiu, – ima pasakoti, kaip Ilmaras Tirmanis užpuolęs Janį Baltvilką kirviu. Abi einame suvalgyti sūrio pyrago į Šlokenbėko užieigėlę. Po to užsuku į parduotuvę. Pirmą kartą po ilgo laiko vaikštinėju tarp lentynų ir suprantu, kad man visiškaikai nieko nereikia – tik pabūti tarp žmonių.

Užmezgu pokalbį su vienu vyru, klausiu, kur čia tas Milzkalnės tvenkinukas, nors prie jokio tvenkinuko net neplanuoju važiuoti. Gal aš dabar esu tas frykas, kurį kartkartėmis sutinka Rvynas Vardė³? Gal mes visi turime „Nokia3310“? Čiupinėju visokius sendaikčius. Kadangi ilgai čia užsibuvau, visgi nusiperku sausainių ir Ukrai-

noje pagamintą veido kremą už vieną eurą. Minu atgal ir fantazuoju, kas ir ką man šiomis dienomis galėjo parašyti „WhatsApp“, ir mane apima nerimas. O jei kas nors labai labai svarbaus? Kas nors neatidėliotino? O jei Karlis Vėrdinis parašė, kad laukia mano romano ir nori jį redaguoti, bet susigėdo ir ištrynė? Aš juk niekada apie tai nesužinosiu! O jei kas blogo nutiko? Mamai, tėčiui, broliui? Sustoju šalikelį ir išsitraikiu iš kišenės savo nokią – tuščiame, tamsiame ekrane šviečia ryšio operatoriaus užrašas LMT. Tada prisimenu ankstesnius „neatidėliotinus“ el. laiškus. Jei telefone kažkas yra neatidėliotina, labiausiai tikėtina, kad tai neatidėliotina kitiems, o ne man. Kartais ateina SMS „išsijunk vacap“⁴. Kartais žodžiuose būna tiek daug brūkšnelių ir paukščiukų, kad tenka spėlioti, kas turėta omeny. Pavyzdžiui: „Ar galėtum išmokyti vaikučius greitai nekoti – kaip oėiois oėsys su oėiois oėsyiois?“

– Per visus šiuo metus vienintelį Ralfą esu mačius taip einant per lauką su dviračiu, jau pamaniau, kad dievai pašaukė, – sako kaimynė, į kurios kiemą žemėtais batais įsivarau dviratį, ant vairo pasikabinusi parduotuvės „Citro“ maišiuką. Sausainiai ir veido kremas sukritę taip, kad atrodo – ten tikrai bambalis.

– Ne, kaip matot, aš vis dar gyva ir ieškau trumpiausio kelio į „Zilites“.

Šeiminkė išjungia elektrinį piemenį. Prieš tai ji keletą kartų pabrėžia išjungianti elektrinį piemenį, kad suprasčiau, jog ši sodyba nėra pereinamasis kiemas.

Kol varausi dviratį per pievą namų link, kyla rūkas. Atrodo, tarsi kas trintuku trintų viską aplink mane – eglų kamienus, obelis, aroniją, žaliąjį namelį, kurį Baltvilkas, visai kaip kadaise mano tėvas, veikiausiai pasistatė tam, kad galėtų netrukdomas gerti, nors apie tai niekas garsiai nekalba – ir gerai. O aš išvystu pievoje prie *mano* „Zilčių“ šuoliuojančias stimas. Jos laigo aukštai, tarsi mėgindamos peršokti besileidžiančią saulę arba, kitaip nei aš su savo gremėzdišku dviračiu, – nesumindžioti nė vieno motiejuko, kurie blizga ką tik aprasojusioje žolėje. Kai saulė taip žemai, šešėliai ištįsta ir visur pasimato voratinklių gijos. Tarsi norėdamos pasivyti besileidžiančią saulę, tiesiai virš mano galvos praskrenda gervės, pilvais kone liudamos pageltusias medžių viršūnes. Instinktyviai griebiuosi telefono, bet atsipeikėju laikydama kažką panašesnio į akmenį, ir kol mano kūnas ruošiasi kovoti arba bėgti, akimirksniu tampa pirmąjį žmogumi. Turiu akmenį ir susitaikau su savo nereikšmingumu.

satori.lv

Vertė (abėcėlės tvarka): Dovydas Bartkus, Mila Matuzaitė, Marija Nordkvelle, Mantvydas Samsanavičius, Vaiva Vareikaitė, Julija Vepšaitė

³ Rvynas Vardė – latvių publicistas, paukščių fotografas, žurnale „Rīgas laiks“ turintis rubriką „Vardės sąrašas“ (vertėjų pastaba).